

Torsdagen den
31 januari 1974

*Om statsbidrag till
glasögon*

Torsdagen den 31 januari

Kl. 10.00

§ 1 Justerades protokollet för den 23 innevarande månad.

§ 2 Om statsbidrag till glasögon

Herr socialministern ASPLING erhöll ordet för att besvara fru Skantz' (s) i kammarens protokoll för den 23 januari intagna fråga, nr 32, och anförde:

Herr talman! Fru Skantz har frågat mig när förslag om statsbidrag till glasögon beräknas kunna komma till prövning av riksdagen.

Efter förslag av hjälpmedelsgruppen har statsbidrag till glasögon för starropererade införts den 1 juli 1973. Enligt vad jag inhämtat kommer hjälpmedelsgruppen att inom kort redovisa resultatet av sina undersökningar beträffande frågan om behovet av bidrag till glasögon för barn och ungdomar i skolåldern. Så snart detta underlag för frågans bedömning föreligger kommer Kungl. Maj:t att ta ställning till fortsatt utredningsarbete med avseende på bidrag till glasögon. När utredningsarbetet slutförts kommer efter sedvanlig remissbehandling att ske en prövning av de förslag som skall föreläggas riksdagen.

Fru SKANTZ (s):

Herr talman! Tillsammans med några partikamrater motionerade jag 1970 om en utredning angående möjligheterna att införa statsbidrag till glasögon, och den motionen bifölls. Jag har sedan dess fått många brev och telefonsamtal där man har frågat vad det har blivit av motionen och när man kan räkna med att hjälpmedelsgruppen blir klar med sitt utredningsuppdrag. Jag är därför tacksam och glad för det svar jag fått att man nu räknar med att hjälpmedelsgruppen snart är klar med sin undersökning.

Det är många, inte minst barnfamiljer, som knyter förhoppningar och förväntningar till hjälpmedelsgruppen och till statsrådet Aspling om att det skall bli möjligt att få statsbidrag till glasögon. Jag är medveten om de många problem som behöver utredas. Och jag vet att det alltid är fråga om prioritering, men jag pekade i min motion särskilt på att det för många barnfamiljer kan bli dryga kostnader för glasögon eftersom barnens syn förändras och glasögonen ofta måste bytas ut. Om flera barn i familjen behöver glasögon, vilket är mycket vanligt, blir utgifterna större. Blir det fråga om prioritering skulle jag därför önska att man i första hand lämnade statsbidrag till glasögon för barn och ungdom.

Jag vill tillägga att den som har nedsatt syn är handikappad lika väl som den som har nedsatt hörsel - man behöver hjälpmedel för att förbättra en nedsatt sinnesfunktion. Vi ger bidrag till hörapparater. Jag

Torsdagen den
31 januari 1974

*Ang. energikri-
sens verkningar
på livsmedelsför-
sörjningen*

hoppas därför att det inte skall dröja alltför länge innan statsbidrag också lämnas till glasögon.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 3 Ang. energikrisens verkningar på livsmedelsförsörjningen

Herr jordbruksministern LUNDKVIST erhöll ordet för att besvara herr *Gustavssons* i Alvesta (c) i kammarens protokoll för den 11 januari intagna fråga, nr 10, och anförde:

Herr talman! Herr *Gustavsson* i Alvesta har frågat om jag vill redovisa energikrisens verkningar på landets livsmedelsförsörjning samt vilken livsmedelsberedskap vi har.

Sedan frågan ställdes har ransoneringen av drivmedel kunnat upphävas. Vissa restriktioner på energiområdet kvarstår dock alltjämt. Jordbruket, fisket, trädgårdsnäringen och livsmedelsindustrin prioriteras i detta sammanhang liksom annan produktion. Utgångspunkten vid utformningen av restriktionerna har ju varit att bibehålla produktionen och sysselsättningen. Verkningarna för livsmedelsförsörjningen torde bli mycket begränsade. Det är självfallet inte möjligt att inom ramen för svaret på en enkel fråga redovisa vilken livsmedelsberedskap vi har. Vår livsmedelsberedskap är i likhet med vår övriga ekonomiska försvarsberedskap i första hand inriktad på konventionella krigs- och avspärrningssituationer. De särskilda krav som vid olika s. k. fredskriser kan komma att ställas på vårt ekonomiska försvar undersöks för närvarande bl. a. i försöken med långsiktplanering inom det ekonomiska försvaret.

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! Jag ber att få tacka jordbruksministern för svaret på min enkla fråga. Denna kan synas mindre aktuell i dag än den var för tre veckor sedan, när jag ställde den, eftersom ransoneringen på drivmedel nu har upphävts. Men oljesituationen har ju visat hur beroende vår livsmedelsförsörjning är av de händelser som kan inträffa ute i världen. Det är en situation som man inte tillräckligt tog hänsyn till i 1967 års beslut och i de stolta deklARATIONER som då gjordes om den framtida jordbruksproduktionens omfattning.

Jag är medveten om att det inte är lätt att i ett svar på en enkel fråga redovisa vilken livsmedelsberedskap som vi har i dag, men bara det faktum att vi exempelvis importerar dubbelt så mycket protein och handelsgödsel som den jordbruksutredning vilken låg till grund för 1967 års beslut räknade med säger tillräckligt om den svenska livsmedelsförsörjningens sårbarhet. Oljekrisen har visat hur beroende vi är av olja och handelsgödsel för att upprätthålla den svenska jordbruksproduktionen.

De bedömningar som gjordes i denna utredning håller således inte i dag. Jag menar därför att vi måste ompröva vår försörjningsberedskap. Det är ett intresse för hela nationen. Det går inte att bortförklara detta, som man ibland gör med en axelryckning, och säga att resonemanget bara är jordromantiska drömmar. Det är nödvändigt att se över vilken

beredskap vi har och de verkningar som kan bli följden av sådana situationer som vi nu haft i fråga om oljetillförseln.

Jag ber än en gång att få tacka för svaret på min enkla fråga.

Herr jordbruksministern LUNDKVIST:

Herr talman! Vi har ju en nu arbetande jordbruksutredning som har till uppgift att undersöka vår försörjningsförmåga, och den kommer i det sammanhanget också att få pröva de omständigheter som kan påverka denna och de produktionsmål som bör uppsättas för vår livsmedelsförsörjning i framtiden. Jordbruksutredningen har alltså redan i uppdrag att fundera över detta.

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! Jag vill då säga att jag hoppas att utredningens ledamöter verkligen har tagit lärdom av den situation som nu varit rådande.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 4 Om inrättande av trafiknämnder med enbart kommunal representation

Herr kommunikationsministern NORLING erhöll ordet för att besvara herr Nyquists (fp) i kammarens protokoll för den 22 januari intagna fråga, nr 28, och anförde:

Herr talman! Herr Nyquist har frågat om jag avser föreslå riksdagen att besluta om inrättande av kommunala trafiknämnder i enlighet med det förslag som utarbetats av en för Svenska kommunförbundet och trafiksäkerhetsverket gemensam arbetsgrupp.

Den av Kommunförbundets och trafiksäkerhetsverkets gemensamma arbetsgrupp utarbetade promemorian har remissbehandlats. Under remissbehandlingen har påpekats en rad olika problem som kräver ingående överväganden. Beredning av ärendet pågår inom kommunikationsdepartementet.

Herr NYQUIST (fp):

Herr talman! Jag ber att få tacka statsrådet för svaret på min enkla fråga, ehuru det självfallet inte var det svar som jag hade räknat med. Men jag kanske får tolka det på det sättet att statsrådet är beredd att driva på saken.

Spörsmålet är ju inte på något sätt nytt. När vi fick det nuvarande systemet med trafiknämnder genom riksdagsbeslut 1964 hade det föregåtts av en ganska ingående, ibland intensiv debatt om huvudmannaskapet för dessa nämnder och om nämndernas sammansättning. Dåvarande Stadsförbundet och den s. k. stadsdomstolsutredningen föreslog att vederbörande kommunstyrelse skulle ha det övergripande ansvaret för trafikfrågorna. Man pekade, som vi alla känner till, på den integration och det samband som föreligger ute på fältet mellan den kommunala

Nr 16

Torsdagen den
31 januari 1974

*Om inrättande
av trafiknämnder
med enbart kom-
munal representa-
tion*

Torsdagen den
31 januari 1974

*Om inrättande
av trafiknämnder
med enbart kom-
munal representa-
tion*

samhällsplaneringen, miljöplaneringen och stadsplaneringen å ena sidan och trafikregleringarna å andra sidan.

Det nuvarande systemet motiverades med att det här mer rörde sig om polisiära, ordningsmässiga frågor, där staten borde ha det yttersta ansvaret genom polisen och länsstyrelserna. Man hade också formella invändningar i fråga om den lokala förordningsmaktens utövande, som man sade. Men man talade inte om det kommunala kostnadsansvaret, man talade inte om det politiska ansvaret och man talade inte heller om det mycket egenartade förhållandet att en tjänsteman, dvs. polischefen, och två förtroendemän sitter och beslutar i samma myndighet.

I sammanhanget vill jag påminna om att min företrädare på Uppsalabänken, Erik Tobé, med gedigen kommunal erfarenhet i en reservation i tredje lagutskottet, när den här frågan behandlades i riksdagen år 1964, pekade på just integrationen mellan trafikplanering och allmän kommunal planering. Jag kan själv bekräfta att den fortfarande föreligger, kanske mer nu än någonsin. Jag vill bara erinra statsrådet om de trafikregleringar och saneringsprojekt som förekommer i rikt mått i citykärnorna i våra storstäder, där varje liten avstängning av en gata kan få stora ekonomiska konsekvenser bl. a. för affärsmännen. Där har man nu en politisk debatt som ligger något vid sidan om trafiknämnderna.

När Kommunförbundet och trafiksäkerhetsverket i en gemensam arbetsgrupp arbetade fram det här förslaget hälsades det med tillfredsställelse. Kommunförbundet efterlyste också ett resultat. När får vi de nya trafiknämnderna? har det frågats.

Jag har stor förståelse för att det under remissbehandlingen har dykt upp frågor som man närmare bör överväga, och jag utgår ifrån att bl. a. frågor om besvärsmått och kostnadsansvar skall närmare belysas. Det bör kunna göras ganska snabbt i departementet.

Herr kommunikationsministern NORLING:

Herr talman! Som herr Nyquist säger har det under remissbehandlingen påpekats att det finns en rad olika problem som kräver ytterligare överväganden. Herr Nyquist har nämnt några, och jag kan i rubrikens form räkna upp de viktigaste för att vi skall förstå att det här inte är någonting som man bara går och beslutar om utan att veta vad det är man beslutar.

Här finns alltså frågorna om samordningen och ansvarsfördelningen mellan den nya trafiknämnden och andra organ. Här finns kostnadsansvaret för beslutade åtgärder, som herr Nyquist själv nämnde. Här finns polisens befattning med utformningen av lokala trafikföreskrifter. Här finns trafiksäkerhetskommittéernas ställning i den tilltänkta nya organisationen. Här finns frågan angående taxitrafikens behandling i ett eventuellt nytt beslutandeläge. Här finns frågan om kompetensfördelningen mellan länsstyrelse och trafiknämnd, osv.

Såvitt jag förstår är vi helt och fullt överens om att det är viktigt med ett snart beslut, men vi är också överens – hoppas jag – om att de frågor jag har nämnt, som är mycket viktiga, och eventuellt andra, som har kommit fram under remissbehandlingen, skall få en seriös handläggning.

Herr NYQUIST (fp):

Herr talman! Avslutningsvis vill jag bara uttrycka den förhoppningen att statsrådet driver på den här frågan. Jag vill också redovisa att man från Kommunförbundet har meddelat att intresset är mycket stort för att den här frågan blir löst. Man får nästan dagligen förfrågningar från kommunerna.

Överläggningen var härmed slutad.

Nr 16

Torsdagen den
31 januari 1974

*Ang. sträckningen
av planerad motor-
trafikled förbi
Gamla Uppsala*

§ 5 Ang. sträckningen av planerad motortrafikled förbi Gamla Uppsala

Herr kommunikationsministern NORLING erhöll ordet för att besvara herr *Nyquists* (fp) i kammarens protokoll för den 22 januari intagna fråga, nr 30, och anförde:

Herr talman! Herr Nyquist har frågat mig om jag är beredd att medverka till att den planerade motortrafikleden E 4 öster om Uppsala ges en sådan sträckning och utformning, att de från rikssynpunkt omistliga kultur- och miljövärdena vid Gamla Uppsala fredas.

Allmänt gäller att för byggande av väg skall väghållningsmyndigheten – vägförvaltningen – upprätta en arbetsplan. Enligt väglagstiftningen skall vid utarbetande av arbetsplanen samråd i fråga om vägens sträckning och vägföretagets utformning m. m. ske med bl. a. länsstyrelsen, myndigheter i övrigt, vilkas verksamhetsområde berörs av företaget, samt andra som kan ha ett väsentligt intresse i saken. Kommunens synpunkter vägs naturligtvis in i detta sammanhang. Denna handläggningsordning har föreskrivits för att skapa så goda garantier som möjligt för att alla betydelsefulla aspekter – bl. a. de som rör kultur- och miljövärdena – blir beaktade i sammanhanget.

Vägförvaltningen överlämnar den upprättade arbetsplanen till länsstyrelsen, som ställer ut den. Planen överses därefter med hänsyn till inkomna erinringar. Först därefter – och om vägverket och länsstyrelsen är av samma uppfattning – fastställer vägverket planen.

Den vägsträckning som herr Nyquist frågar om – den fortsatta utbyggnaden av väg E 4 öster om Uppsala och norrut – utreds för närvarande i samband med att vägförvaltningen upprättar arbetsplan för vägföretaget. Olika alternativa sträckningar och etapplösningar övervägs därvid.

Innan berörda myndigheter slutligt bedömt ärendet, har jag inte anledning anlägga några synpunkter på frågan om vägens närmare sträckning.

Herr NYQUIST (fp):

Herr talman! Jag ber att få tacka statsrådet även för svaret på den här frågan, och jag har stor förståelse för att statsrådet självfallet inte kan ge något definitivt svar på frågan så som den är formulerad.

Jag vill också framhålla att vägverket och vederbörande vägförvaltning verkligen gör allt vad som står i deras makt att göra för att ta fram sådana alternativ som kan skona den fina Gamla Uppsala-miljön. Men ytterst är

Torsdagen den
31 januari 1974

*Om rätt att
utnyttja 67-
kort i första-
klassvagn*

*Ang. förbudet
mot filkörning
med cykel*

detta, som många trafikfrågor, en ekonomisk fråga. Det är därför jag har tagit upp den på det här sättet, och jag vill uttrycka förhoppningen att statsrådet skall behandla detta spörsmål på ett välvilligt och generöst sätt när det blir aktuellt i departementet.

Behovet är trängande när det gäller att få en fortsatt dragnig av motorvägen E 4 öster om Uppsala förbi Gamla Uppsala för att på det sättet avlasta stadsdelar som är besvärade av tung trafik -- och inte minst just Gamla Uppsala-miljön.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 6 Om rätt att utnyttja 67-kort i förstaklassvagn

Herr kommunikationsministern NORLING erhöll ordet för att besvara herr *Fågelsbos* (c) i kammarens protokoll för den 22 januari intagna fråga, nr 31, och anförde:

Herr talman! Herr Fågelsbo har frågat mig om jag är villig medverka till att innehavare av statens järnvägars s. k. 67-kort får valfrihet att utnyttja detta även vid resa i förstaklassvagn.

SJ har under år 1973 gjort en undersökning rörande den lämpliga utformningen m. m. av 67-kortsrabatten. SJ:s ställningstagande beräknas föreligga inom den närmaste tiden. I avvaktan härpå är jag inte beredd att göra något uttalande i frågan.

Herr FÅGELSBO (c):

Herr talman! Jag skall be att till herr statsrådet Norling få framföra ett tack för att jag har fått min fråga besvarad.

Vi talar ju om att vi vill genomföra valfrihet på skilda områden i vårt samhällsliv. Men det här är ett område där det inte finns valfrihet. Det är väl inte så många som behöver och vill utnyttja en sådan möjlighet, men det är en och annan som vid vissa tillfällen tycker att det är egendomligt att man inte har denna valfrihet.

Jag hoppas att det skall bli en ändring i det här fallet när det slutgiltiga ställningstagandet kommer, och jag ber att ännu en gång få tacka statsrådet Norling för att jag har fått min fråga besvarad.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 7 Ang. förbudet mot filkörning med cykel

Herr kommunikationsministern NORLING erhöll ordet för att besvara herr *Sven Gustafsons* i Göteborg (fp) i kammarens protokoll för den 23 januari intagna fråga, nr 34, och anförde:

Herr talman! Herr Sven Gustafson i Göteborg har frågat mig om jag delar statens trafiksäkerhetsverks uppfattning att förutsättningar inte finns för ett ikraftträdande den 1 maj 1974 av förbud för cyklister att delta i filkörning.

Torsdagen den
31 januari 1974

*Ang. förbudet
mot filkörning
med cykel*

Den regel som herr Gustafson syftar på finns i 33 § vägtrafikkungörelsen och går tillbaka på ett förslag av Nordisk vägtrafikkommitté. Enligt denna bestämmelse skall cyklande eller mopedförare, som i vägkorsning ämnar färdas rakt fram eller svänga till vänster, hålla till höger på vägen. Om han ämnar svänga till vänster skall han fortsätta genom korsningen till dess motsatta sida och svänga först när det kan ske utan hinder för den övriga trafiken. Det är detta körsätt som sedan många år rekommenderats av ansvariga myndigheter och organisationer som den säkra svängen.

Jag har tidigare svarat på frågor av herr Gustafson om ifrågavarande regel. Då erinrade jag om att bestämmelsen redan införts i Danmark, som har omfattande cykeltrafik och härigenom stor erfarenhet av riskerna för cyklisterna i tät trafik. Jag nämnde också att man från svensk sida varit medveten om att bestämmelsen inte under alla förhållanden utgör en idealisk lösning, åtminstone inte om den ges en generell tillämpning. Därför beslöts redan från början att 33 § vägtrafikkungörelsen inte skulle tillämpas före den 1 maj 1974. Under tiden fram till ikraftträdandet skulle trafikförhållandena i olika slag av korsningar undersökas. Vidare skulle man ta reda på vilka möjligheter det finns att genom vägmärke, vägmarkering och liknande anordningar styra cykel- och mopedtrafiken på ett lämpligt sätt med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet. I den mån dessa undersökningar och de vidare erfarenheterna från Danmark gav anledning härtill skulle de modifieringar göras av 33 § vägtrafikkungörelsen som kunde anses påkallade. Jag upplyste vidare att frågan studeras av trafiksäkerhetsverket och -- inom ramen för det nordiska samarbetet -- av Nordisk kommitté för vägtrafiklagstiftning och framhöll att behovet av modifiering kunde bedömas först när resultatet av detta arbete redovisats.

Sedan trafiksäkerhetsverket nu lämnat sin rapport har regeringen -- med beaktande också av överväganden inom den nordiska kommittén -- kommit fram till att följande bör gälla.

En ny reviderad bestämmelse införs i vägtrafikkungörelsen om den s. k. säkra svängen för cyklist och mopedist. Den nya bestämmelsen innebär att den säkra svängen inte blir ett tvång. Den innebär i stället en komplettering som ger en rätt för cyklisterna att använda ett sådant körsätt. Cyklist eller mopedist som ämnar svänga till vänster i en korsning får enligt bestämmelsen hålla längst till höger på körbanan. Han skall då fortsätta genom korsningen till dess motsatta sida och svänga först när det kan ske utan fara. Körfält som är avsett enbart för högersvängande trafik får dock inte användas av den som skall köra rakt fram eller svänga till vänster.

Myndigheternas möjligheter att skapa säkrare trafikförhållanden för cyklisten ökas samtidigt genom att regler införs om markering på vägbanan av särskilda cykelleder. Sådana markeringar kan användas i vägkorsningar som är farliga för cyklisterna. Ett nytt vägmärke införs också, vilket i förening med vägmarkering anger var den säkra svängen är obligatorisk. De nya bestämmelserna avses träda i kraft den 1 januari 1975, till vilken tidpunkt nuvarande regler kommer att gälla. Därigenom ges tid för trafiksäkerhetsverket att meddela tillämpningsföreskrifter och

Torsdagen den
31 januari 1974

*Ang. inskränkningarna i tele-
verkets sändning
av radioprogram*

för de lokala myndigheterna att vidta behövliga åtgärder. Vidare kommer informationen om den säkra svängen att intensifieras bl. a. genom trafiksäkerhetsverkets försorg.

Sammantaget bör de beskrivna åtgärderna ge möjlighet att förbättra framkomligheten och öka säkerheten för cyklister och mopedförare.

Herr SVEN GUSTAFSON i Göteborg (fp):

Herr talman! Jag vill tacka kommunikationsministern för svaret som innebär ett glädjebud för Sveriges cyklister. Den regel som Cykel- och mopedfrämjandet har ansett vara den kanske mest cykelfientliga regeln i svensk trafikhistoria kommer icke att träda i kraft, och det har vi anledning att hälsa med mycket stor tillfredsställelse.

Jag har i tidigare debatter bett kommunikationsministern om två saker: dels att samråda med Cykel- och mopedfrämjandet, dels att inte låta en bestämmelse träda i kraft som skulle förbjuda cyklister att delta i filkörning. Om jag uppfattat kommunikationsministern rätt har han tillmötesgått önskemålen från oss cyklister i båda dessa avseenden. Jag har också i en motion tagit upp andra frågor som är av intresse för cykeltrafiken, och jag har stora förhoppningar om att vi även där skall kunna komma fram till positiva resultat.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 8 Ang. inskränkningarna i televerkets sändning av radioprogram

Herr utbildningsministern ZACHRISSON erhöll ordet för att besvara herr *Gustafssons* i Säffle (c) i kammarens protokoll för den 23 januari intagna fråga, nr 33, till herr kommunikationsministern, och anförde:

Herr talman! Herr Gustafsson i Säffle har frågat chefen för kommunikationsdepartementet om han är medveten om följdverkningarna av televerkets indragningar av AM-sändare för radions program 1 och 3 och om han kommer att ingripa och återställa mottagningsmöjligheterna i berörda områden. Frågan har överlämnats till mig för besvarande.

Det finns numera möjligheter att i alla delar av landet ta emot radions program 1, 2 och 3 över FM-nätet. Praktiskt taget alla hushåll har också tillgång till FM-mottagare. Med hänsyn härtill har det ansetts möjligt att avveckla de mindre mellanvågsstationerna, AM-sändarna, för P 1 och P 3. Under 1970–1973 har 22 stationer lagts ned. Enligt televerkets planer skall återstående mindre stationer läggas ned under år 1974.

Det ankommer på televerket att efter samråd med Sveriges Radio avgöra frågor om nedläggning av AM-sändare. Jag utgår från att televerket före en nedläggning noga prövar effekten med hänsyn till uppgifter om hur många lyssnare som är beroende av mottagningsmöjligheterna från sändaren.

Herr GUSTAFSSON i Säffle (c):

Herr talman! Jag ber att få tacka utbildningsministern för svaret på min enkla fråga.

Torsdagen den
31 januari 1974*Ang. inskränk-
ningarna i tele-
verkets sändning
av radioprogram*

Anledningen till att jag framställde frågan var, som här har sagts, att televerket lagt ned ett antal s. k. AM-sändare. Samtidigt med att dessa stationer tystnat har det på flera håll uppstått svårigheter att ta in radions program 1 och 3, och man har inte kunnat följa sändningarna i samma utsträckning som tidigare. Om man dessutom inte haft en av de nyare transistorapparaterna med FM-band, så har avlyssningen i en hel del fall varit helt omöjlig. Särskilt hårt synes de många äldre personer ha drabbats, som ännu inte har skaffat radioapparater med FM-band. Enligt uppgifter från radioreparatörer i min hemkommun är ca 90 procent av alla radioapparater som lämnas in för reparation inställda för avlyssning på mellanvåg.

Reaktionen från lyssnarna har varit mycket stark. Sveriges Radio har på sin lokalredaktion i Säffle upplyst om att man har tagit emot massor av klagomål. Det är också anmärkningsvärt att televerket har fattat nedläggningsbeslutet utan att underrätta berörda kommuner. Om man nu skall installera nya FM-sändare, så borde man väl i rimlighetens namn inte ta de nuvarande AM-sändarna ur drift förrän de nya sändarna har tagits i bruk.

Utbildningsministern säger sig utgå från att televerket före en nedläggning noga prövar effekten av en sådan åtgärd, men tyvärr har så inte varit fallet. Televerket har inte prövat effekten före nedläggningen men väl efteråt. Och det är ju gott och väl, men prövningen har då gjorts först efter det att reaktionen har kommit. Jag är övertygad om att det för såväl televerket som lyssnarna hade varit till fördel om man prövat effekten av indragningarna innan man tagit AM-sändarna ur drift.

Herr utbildningsministern ZACHRISSON:

Herr talman! De räkningar som televerket utfört har visat att 95 procent av hushållen så tidigt som 1970 hade radioapparater som var inställda på FM-band, och man kan förmoda att det är ännu fler som har det nu. Det är klart att en gammal apparat som lämnas in till reparation kan vara inställd på AM-sändare — det kan jag också förstå.

Det problem som berörs i frågan har aktualiserats av vad som har hänt i Säffle. Det är alldeles riktigt att sändaren i Säffle hörde till de 16 kvarvarande stationer som televerket den 14 januari bestämde sig för att dra in med anledning av de energibesparande åtgärder som man tyckte att man borde vidta. Detta innebar att man gjorde det litet snabbare än man tidigare avsett. Men samtidigt vet jag att man kommer att pröva erfarenheterna av besparingarna mycket noga. Jag har mig också bekant att televerket och Sveriges Radio i början av februari skall diskutera dessa erfarenheter. Jag upprepar vad jag sade i svaret, nämligen att jag tar för givet att man gör denna prövning mycket noggrant.

Herr GUSTAFSSON i Säffle (c):

Herr talman! Det är klart att det är gamla apparater som lämnas in, men av detta kan man ju också utläsa att det här gäller personer som inte har haft råd att skaffa sig de nya.

På grund av ägerandet från kommunstyrelsen i Säffle har från televerkets centralförvaltning sänts en skrivelse där man säger att man är

medveten om att det inte kan undvikas att dessa besparingsåtgärder får negativa konsekvenser. Det sägs att man måste ha en effektiv mottagningsantenn, exempelvis en utomhusinstallerad. Det är detta som lyssnarna har reagerat mot. Man har betalat sin licensavgift och så plötsligt hör man inte exempelvis de regionala programmen, vilka man ju har särskilt stort intresse av.

Enligt uppgifter jag har fått har dessa svårigheter dykt upp på flera platser i Värmland. Jag är tacksam för svaret. Jag är övertygad om att det här kommer att rättas till.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 9 Föredrogs och hänvisades Kungl. Maj:ts proposition nr 16 till försvarsutskottet.

§ 10 Föredrogs och hänvisades motionen nr 1595 till konstitutionsutskottet.

§ 11 Meddelande ang. tidpunkt för finansdebatten

Herr TALMANNEN yttrade:

I den preliminära tidplan som utdelades vid sessionens början förutsattes att en debatt i anslutning till finansutskottets betänkande över finansplanen m. m. skulle äga rum onsdagen den 27 februari. Denna finansdebatt kommer att hållas vid det sammanträde som tar sin början onsdagen den 13 mars kl. 10.00.

§ 12 Allmänpolitisk debatt (forts.)

Herr handelsministern FELDT:

Herr talman! Jag har ansett det vara på sin plats att lämna riksdagen en redogörelse för den försörjningspolitik som har förts på oljeområdet under de senaste månaderna och även att lämna en redovisning av det aktuella försörjningsläget. Önskemål om en sådan redovisning framfördes också under gårdagens debatt här i kammaren.

Jag tänkte först nämna något om bakgrunden och informationsunderlaget för den politik som har förts. Det är då två faktorer som varit av avgörande betydelse. Den ena är arabländernas politik beträffande sin oljeproduktion. Den andra är den internationella oljemarknadens sätt att fungera; det är i hög grad liktydigt med de internationella oljebolagens sätt att sköta fördelningen av flödet av råolja och färdigprodukter mellan olika länder i världen.

En del har kanske vid det här laget glömt hur många gånger det internationella oljeläget skiftat sedan krisen bröt ut i oktober månad förra året. Jag skall därför göra en kort rekapitulation.

Den 6 oktober utbröt kriget i Mellanöstern. Den första effekten för världens oljeförsörjning kom den 17 oktober när den s. k. OAPEC-

gruppen — dvs. ett antal arabländer, nämligen Abu Dhabi, Algeriet, Bahrain, Dubai, Egypten, Irak, Kuwait, Libyen, Qatar, Saudi-Arabien och Syrien — beslöt att sätta in vad man kallade oljevapnet i Mellanösternkonflikten. Man beslöt att, så länge konflikten pågick, varje månad sänka sin samlade oljeproduktion med 5 procent. Man beslöt också att förbjuda varje oljeexport från dessa länder till USA och Holland.

Ett par veckor senare, den 4 november, hade man kommit fram till att den här produktionsnedskärningen var för liten för att ge avsedd politisk effekt. OAPEC beslöt då att skära ned produktionen med 25 procent, räknat på september månads produktionsnivå, och sedan fortsätta varje månad att minska produktionen med 5 procent i avvaktan på en lösning av konflikten på för arabländerna tillfredsställande villkor.

Den 6 november, efter två dagar, tog man ett litet steg bakåt. På grund av uttalanden i EG:s ministerråd om Mellanösternfrågan beslöt man att inställa den redan beslutade 5-procentiga nedskärningen i december. Men tre dagar därefter, den 9 november, var OAPEC-gruppen redo att genomföra en skärpning av sin politik och beslöt att skära ned produktionen i januari med 5 procent, räknat på december månads reducerade produktion.

Sedan hände ingenting i vad gällde oljeproduktionen förrän den 24 december, när OAPEC beslöt — vid ett möte i Kuwait — att ganska drastiskt ändra sin politik och att i januari höja produktionen från decembernivån med 10 procentenheter.

Nuläget är alltså att produktionsbegränsningen uppgår till 15 procent jämfört med september 1973 för de länder som upprätthåller den.

Det är inte någon överdrift att säga att den här perioden kännetecknades av tvära kast i politiken. Det ledde bl. a. till att vissa beslut aldrig hann verkställas innan nya beslut tog över. Det är också uppenbart att besluten har tillämpats ganska oenhetligt i de enskilda länderna. Det har, kort sagt, rått ett mycket besvärligt informationsläge vad beträffar effekterna på produktionen i dessa länder och därmed på världshandeln med olja.

Det var under det här händelseförloppet som regeringen hade att utforma den svenska försörjningspolitiken. De första åtgärderna vidtogs i november. Deras bakgrund var besluten av OAPEC att skära ned produktionen i oktober med 5 procent, i november med 25 procent och sedan att ligga kvar i december på den nivån. I det något förvirrade läget kunde oljebolagen lämna uppgifter om sin förväntade produktion och import bara för december månad. Dessa mycket osäkra uppgifter tydde på en nedgång av tillförseln av oljeprodukter till Sverige med någonting mellan 10 och 20 procent, men regeringen beslöt med utgångspunkt i de av arabländerna fattade besluten att lägga fram förslag till riksdagen om att allmänna ransonerings- och förfogandelagen skulle få sättas i kraft. Tillsammans med förslag om en särskild elransoneringslag lades dessa propositioner fram för riksdagen den 20 november.

Samtidigt som den beredskapen för ransonering upprättades startade en kampanj för frivilligt sparande av bensin, eldningsolja och elektrisk energi. Exportkontroll av oljeprodukter infördes också.

En vecka senare förelåg den första prognosen för tillförseln av

drivmedel och olja. Den gällde perioden november 1973—januari 1974, dvs. en tremånadersperiod. Prognosen gjordes av överstyrelsen för ekonomiskt försvar och angav ett bortfall i förhållande till normal tillförsel med ungefär 10 procent för bensin, 20 procent för lätta oljor och 15 procent för tjocka eldningsoljor.

Mot bakgrunden av det läget formulerades de allmänna riktlinjer som skulle gälla besparingsåtgärderna och en kommande ransonering. Produktion och sysselsättning skulle bibehållas på en hög nivå. Viktiga samhällsfunktioner som sjukvård, undervisning och allmänna kommunikationer skulle prioriteras. Förbrukningen skulle inte få bli större än att beredskapslagren av olja i stort sett hölls intakta för att bevara högsta möjliga handlingsfrihet för den framtid som sannernligen tedde sig oviss.

Inskränkningarna i förbrukningen måste därför huvudsakligen rikta sig mot hushållens energikonsumtion. På grund av att en stor andel av vår elenergi produceras i oljekraftverk måste åtgärderna också ta sikte på hushållens elkonsumention.

I avvaktan på att riksdagen skulle ta beslutet om allmänna ransoneringslagen och allmänna förfogandelagen bedömdes det att en erforderlig besparing kunde nås genom en fortsatt sparkampanj. Överenskommelse träffades med oljebolagen om en frivillig nedskärning av leveranserna av eldningsolja för uppvärmningsändamål med 25 procent.

De avgörande besluten beträffande ransoneringspolitiken fattades av regeringen i mitten av december, dagarna efter det att riksdagen enhälligt bifallit förslagen om att sätta de olika ransoneringslagarna i kraft. Då hade en ny bedömning av den sannolika tillförseln av olja tagits fram för tiden december 1973—februari 1974. Den visade på en fortsatt försämring av tillförseln, nämligen med 14 procent för bensin, 22 procent för motorbränsolja och eldningsolja 1 och 24 procent för de tjocka oljorna.

I det läget kvarstod fortfarande OAPEC-ländernas beslut om en nedskärning av produktionen i januari med 28 procent från september-nivån. Likaså hade vi att räkna med att produktionsnedskärningen även därefter kunde fortsätta i enlighet med den plan som man upprättat i oktober, dvs. 5 procents nedskärning varje månad.

Regeringen beslöt då att fullfölja förberedelserna för bensinransoneringen, så att den kunde träda i kraft den 8 januari. Vidare inriktades planeringen på att den frivilliga kvotransoneringen av eldningsolja skulle avlösas av en kvotransonering i statlig regi. Det vidtogs också vissa åtgärder för att begränsa förbrukningen av elkraft med inriktning på sådana ting som reklam, gatubelysning osv.

Därefter kom alltså i julhelgen OAPEC-ländernas beslut om att lätta på embargopolitiken, när man sade att man fr. o. m. januari skulle höja produktionen med 10 procentenheter.

Nu får vi räkna med att försörjningsläget i Sverige påverkas av åtgärder i detta produktionsområde med en fördröjning på ungefär tre månader. Vi gjorde också en kontroll av prognosen för tillförseln under tiden december t. o. m. februari; den kontrollen gjordes vid årsskiftet. Den visade oförändrade siffror för eldningsoljor men ett ökat bortfall av motorbensin, som uppgick till 22 procent. Det berodde på att man i

svenska raffinaderier var tvungen att lägga om produktionen för att öka tillförseln av bl. a. gasol i ett läge där vissa svenska industrier stod i en akut bristsituation. Ransoneringen av bensen och eldningsolja inleddes därför som planerat den 8 januari.

Innan jag går vidare i historieskrivningen fram till onsdagens beslut att häva bensinransoneringen men fortsätta med oljeransoneringen kan det vara befogat att försöka besvara den ofta ställda frågan: Är hela oljekrisen en bluff? Kan man påstå att produktionsnedskärningarna i arabländerna bara har existerat på papperet?

Trots alla rapporter i massmedia om att detta skulle vara fallet har vi nu, tror jag, ganska övertygande bevis för att effekten av OAPEC-ländernas beslut blev långtgående. Jag har här uppgifter om produktionen av råolja i arabstaterna, dvs. hela den grupp som jag räknade upp för en stund sedan, under fjärde kvartalet i fjol. De uppgifterna visar att produktionen av råolja i oktober låg ungefär 10 procent under septembernivån. I november hade produktionen sjunkit till 20 procent under septembernivån och i december var den 25 procent under septembernivån.

Jag kan ta ett konkret exempel. Det gäller världens största nettoexportör av råolja, Saudi-Arabien, som samtidigt är det land som antagligen mest konsekvent har genomfört begränsningspolitiken. I december producerade Saudi-Arabien 6,3 miljoner fat råolja per dag mot 8,3 miljoner fat per dag i september – en nedgång med 2 miljoner fat eller precis 25 procent. I förhållande till den tidigare planerade produktionen var bortfallet ännu större, 6,3 miljoner fat per dag mot planerade 9,1 miljoner fat per dag, dvs. ett bortfall med nära 33 procent.

Det underlag vi hade när besluten fattades denna vecka om ransoneringspolitiken var förutom uppgifter från oljebolagen följande bedömningar av världstillförseln av olja.

Först måste man göra en prognos för produktionen i arabstaterna under första kvartalet. Vi hade utgått från att det enda rimliga antagandet är att de fortsätter sin nuvarande politik, dvs. att beslutet från den 24 december om en 15-procentig nedskärning i förhållande till september 1973 kommer att stå sig. Ett visst underlag för det antagandet har man i att detta beslut nu gällt i fem veckor; det är längre än något tidigare beslut i den här gruppen av länder. Beslutet gällde alltså en 15-procentig nedskärning. Då Irak inte deltar i produktionsbegränsningen utan bara bojkottar exporten till USA och Holland, beräknas produktionen från samtliga arabstater under första kvartalet i år ligga 12,5 procent under nivån för september.

Nu finns det många andra oljeproducerande länder i världen, även om arabgruppen svarar för hälften av världshandeln med olja. Men såvitt vi nu vet har produktionen hos övriga oljeproducerande länder ökat i långsam takt, och den beräknas under första kvartalet i år ligga ca 4 procent över septembernivån i fjol. Då är att märka att ungefär hälften av den produktionsökningen kommer från ett enda land, nämligen Iran som har en mycket snabb expansion för närvarande.

Väger man samman produktionsbortfallet i Mellersta Östern med produktionsökningen i andra delar av världen tyder resultatet på att

Torsdagen den
31 januari 1974

*Allmänpolitisk
debatt*

världsproduktionen av råolja — då är kommunistländerna undantagna — under första kvartalet kommer att ligga ungefär 3 procent under nivån i september 1973.

De här uppgifterna är emellertid inte tillräckliga för att man skall kunna bedöma försörjningsläget. Man måste också göra en bedömning av hur efterfrågan kan komma att utvecklas. Normalt stiger efterfrågan på råolja med 6 à 7 procent per år, och det betyder att efterfrågeökningen under normala förhållanden för perioden september—mars i år skulle kunna uppskattas till omkring 3 procent. En total produktionsminskning med 3 procent under första kvartalet skulle alltså i förhållande till normal efterfrågan innebära en brist i världen på 6 à 7 procent.

Det finns också andra beräkningar som baseras på samma antaganden om den arabiska oljepolitiken under första kvartalet men som visar ett större gap mellan efterfrågan och produktion än vad jag här angav. Vi har fått uppgifter från British Petroleum i London — BP. Där beräknar man att produktionen under första kvartalet kommer att understiga efterfrågan med närmare 10 procent.

Men vilken beräkning man än gör, så är detta ändå en klar förbättring jämfört med de utsikter som förelåg i mitten av december. Å andra sidan ger dessa siffror antagligen en alltför ljus bild av försörjningsläget för flertalet OECD-länder, och det gäller också Sverige.

För att ge en bild av hur komplicerad den fungerande fördelningsmekanismen är och av hur störd marknaden är skulle jag vilja lämna några uppgifter om fördelningen av oljan på olika delar av världen och på olika länder.

Inom OECD har man vid flera tillfällen diskuterat möjligheten att under kriser av det här slaget sätta i kraft ett internationellt fördelnings-system, baserat på avtal mellan länderna, av ungefär det slag som tillämpades under Suezkrisen på 1950-talet. De politiska förutsättningarna för att få ett beslut i den riktningen har emellertid saknats. Det har lett till att fördelningen av oljan i allt väsentligt kommit att skötas av de internationella oljebolagen. Här är insynsmöjligheterna för regeringarna ytterst begränsade, om de ens föreligger. Inte heller har vi hittills fått någon internationell utvärdering, t. ex. genom OECD.

Nu skulle jag tro att de internationella oljebolagen i sin fördelning i hög grad har styrts av de beslut som olika arabländer har fattat när det gäller behandlingen av vissa konsumentländer. Jag har tidigare nämnt beslutet om förbud mot export till USA och Holland. Här finns en rad olika föreskrifter, och det verkar inte heller som om de olika OAPEC-staterna följer någon enhetlig politik sinsemellan. Systemet är krångligt och tillämpningen naturligtvis ännu svårare. Jag vill illustrera denna del av den arabiska oljepolitiken genom att summariskt redovisa vad som enligt den saudiarabiska regeringen gäller för oljeexporten under januari. Följande lista är inte fullständig:

Frankrike och Spanien skall tilldelas enligt kontrakt för att möta intern efterfrågan.

Storbritannien erhåller en kvantitet som motsvarar septembernivån plus 200 miljoner fat per dag.

Islamska och vänligt sinnade stater i Afrika får efter sina behov.

Indien behandlas på samma sätt som Frankrike och Spanien.

Canada får 86 miljoner fat per dag.

Japan, Brasilien, Chile, Formosa, Korea och Jemen får septembervolymen eller det månatliga genomsnittet för de första nio månaderna 1973. Länderna får välja det som de anser ger dem mest.

USA och Nederländerna bojkottas. Övriga länder, däribland Sverige, får dela på vad som blir över, men enligt produktionsplanen skall vi få minst decembervolymen plus 10 procent.

Jag tycker inte att det är konstigt att de som försökt sig på att göra prognoser och bedömningar av det internationella försörjningsläget råkat ut för vissa svårigheter. Den här listan var utomordentligt krånglig, dessutom mycket svår att tolka. Därtill kommer att vi inte vet hur den faktiskt tillämpas.

Jag sade tidigare att jag trodde att oljebolagen i rätt hög grad lät sig påverka av de regler som producentländerna ställt upp för exporten till olika konsumentländer. De har starka ekonomiska och också politiska skäl att strikt tillämpa dessa regler. Däremot har bolagen genom sin internationella uppbyggnad betydande möjligheter att omfördela oljan så att verkningarna av de arabiska exportrestriktionerna mot vissa konsumentländer inte blir så allvarliga.

Sverige behandlas inte med preferens men inte heller sämre än flertalet OECD-länder. Men verkningarna har för vår del antagligen blivit allvarligare än för en del andra länder. Jag skall bara peka på några faktorer som kan ha bidragit till detta. Vår ringa raffinaderikapacitet har verkat negativt i flera hänseenden. Den har gjort oss sårbara för exportrestriktioner i västeuropeiska länder, från vilka vi köper förädlade produkter — eldningsolja och bensin. Den har medfört att vi inte lika lätt som andra kunnat kompensera oss genom direkta inköp av råolja från producentländerna. Vi har vidare i Sverige ett relativt stort antal s. k. independents, dvs. bolag som är fristående från de stora internationella oljebolagen. Bortfallet i tillförseln för de svenska bolagen är betydligt större än bortfallet för de internationella bolag som är verksamma i Sverige. Vi har också kunnat konstatera att vissa internationella bolag i Sverige — det gäller alltså inte alla — har fått leveranser från sina moderbolag, som understiger deras normala kvot hos moderbolaget. Vi har påpekat detta för de svenska dotterföretagen, och de uppger nu att man under detta kvartal bör kunna räkna med att förhållandet rättas till. Jag vill stryka under denna förhoppning.

Jag kommer så till den bedömning av försörjningsläget i Sverige under detta års fyra första månader som förelåg för några dagar sedan.

Jag börjar med *motorbensinen*.

Först vill jag beskriva den beslutssituation som förelåg. Läget var att senast vid månadsskiftet januari-februari måste ställning tas till om en ny ransoneringsperiod skulle inledas efter februari månads utgång. I sådant fall måste nämligen ransoneringskort tryckas och delas ut, och detta tar minst tre veckor. Där förelåg två alternativ enligt både regeringens och bränslenämndens bedömning. Antingen att besluta om ytterligare en period efter februari eller också omedelbart upphäva ransoneringen.

Man bedömde det som meningslöst att fullfölja den inledda ranso-

neringsperioden februari ut men samtidigt meddela att ransoneringsperioden upphörde den sista februari. Då skulle alla ransoner snabbt ha förbrukats, och trycket på ransoneringsmyndigheterna att bevilja ytterligare tilldelning skulle öka, eftersom man med fog kunde hävda att om några dagar eller veckor skulle bensinen vara fri. Det är en erfarenhet från tidigare ransoneringsperioder att den s. k. ransoneringsmoralen snabbt sjunker under den allra sista delen av en längre ransoneringsperiod.

Prognoseerna visade att oljebolagen väntade sig en förbättring av tillförseln från januari till april jämfört med den prognos de hade lämnat vid årsskiftet. Tillförseln, dvs. produktion plus import, väntades nu ligga 10 procent under den normala mot drygt 20 procent vid årsskiftet. Denna prognos stämde rätt väl med den allmänna bedömning av läget på världsmarknaden som jag tidigare redovisat och som pekade på en råoljebrist på mellan 6 och 8 procent.

Vidare framgick av den lagerinventering som gjordes per den 1 januari att lagersituationen för motorbensin var hygglig. Påståenden om en stor överförbrukning och överförsäljning i december visade sig alltså dess bättre sakna grund. Det fanns vid årsskiftet ungefär 1,4 miljoner m³ bensin i lager.

Mot denna bakgrund bedömde bränslenämnden det inte som nödvändigt att behålla kvotransoneringsperioden av bensin. Även om förbrukningen under resten av perioden, dvs. t. o. m. april, åter går upp till en för årstiden helt normal nivå, skulle lagren vid slutet av april ligga på samma nivå som i början av året, dvs. 1,4 miljoner m³.

Skälet är att ransoneringsperioden trots sin korta varaktighet av allt att döma haft en väsentlig spareffekt. Jag återkommer senare till det.

Jag delar bränslenämndens bedömning, men liksom nämnden vill jag kraftigt stryka under att försörjningsläget ändå inte har återgått till det normala. Dessutom kan vi inte utesluta risken för att nya beslut fattas av producentländerna som på nytt försämrar läget. Man bör komma ihåg att bensinförbrukningen alltid ökar under våren och sommaren. Det lager på 1,4 miljoner m³ som vi räknar med skall finnas i landet i slutet av april skulle under vinterförhållanden räcka ungefär fyra och en halv månad, men under sommarförhållanden, med en förbrukning per månad på över 400 000 m³, bara litet mer än tre månader. Dessutom är detta lager till större delen avsett att vara en reserv i en långt allvarigare krissituation än den rådande.

Därför ökar tryggheten för en fortsatt fri bensintilldelning väsentligt om den sparsammare bilkörning och den ökade användning av kollektiva trafikmedel som inleddes under januari fortsätter också under de kommande månaderna. En besparing av bensinförbrukningen med 10 procent borde vara möjlig att åstadkomma, om de redan etablerade vanorna bland landets bilister någorlunda behålls.

När det gäller *eldningsolja* är försörjningsläget ganska olika för de lätta och de tunga oljorna. När det gäller lätta oljor är tillförseln något över det normala under den här perioden. Däremot måste lagersituationen bedömas som mindre god. Statistiken visar också på ett betydande importbortfall under november och december.

Slopas ransoneringsperiod skulle vi i slutet av april ha börjat tära på våra

beredskapslager. Bibehålls kvotransoneringen ger det en viss reserv vid utgången av den här perioden.

Prognoserna för tillförseln av *tunga oljor* visar ett underskott på nära 20 procent, men lyckligtvis är lagersituationen här bättre. En fortsatt ransonering av tjockolja för uppvärmningsändamål har bedömts som oundgängligen nödvändig för att en fortsatt försörjning av industrin skall kunna upprätthållas. Lagren av tunga oljor kommer ändå att minska kraftigt under perioden, med inte mindre än 2 miljoner m³, från 6 miljoner till drygt 4 miljoner.

Jag vill tillägga att försörjningspolitiken på oljeområdet skulle ha ställts inför betydligt större svårigheter om det inte hade funnits tre motverkande faktorer. Den första känner alla till. Det är den ovanligt milda vintern. Den andra är det importtillskott på 800 000 m³ eldningsolja som den nyupprättade statliga inköpsorganisationen har åstadkommit. Det motsvarar ungefär 20 procent av hela importen under tiden januari t. o. m. april. Den tredje faktorn är det stora gensvar hos allmänheten som kampanjen för frivilligt elsparande har fått. Det har inneburit att industrins behov har kunnat tillgodoses och produktionsstörningar undvikas, vi har sluppit elransonering, och en dräglig bostadstemperatur har kunnat hållas utan att varmvattnet behövt röras.

När nu bensinransoneringen upphävts efter tre veckor är det – också enligt min mening – befogat att ställa frågan om bensinransoneringen verkligen var nödvändig. Och om den frågan besvaras med ja, kan man fortsätta: Vilket syfte fyllde den i så fall?

Den första frågan kan ställas från två helt olika utgångspunkter. Den ena är: Tedde sig bensinransoneringen nödvändig *när den infördes*? Den andra är: Ter sig bensinransoneringen nödvändig *nu i efterhand*, när vi, åtminstone delvis, kan titta i facit?

Jag har svårt att tro att särskilt många vill påstå att frågan ställd på det första sättet kan besvaras med nej. I varje fall var det ytterst få – jag kan inte erinra mig någon enda ledamot av denna kammare som i december eller vid årsskiftet hävdade att bensinransoneringen var onödig och inte borde införas. Med de perspektiv som då fanns för oljeproduktionen i världen – där produktionsminskningar på upp till 25–30 procent i Mellanöstern hotade – var det också högst förstäeligt och klokt att man avstod från att driva sådana krav. Snarare var väl den allmänna uppfattningen i november och december att det enda som *inte* kunde ursäktas var passivitet och brist på handling från regeringens sida. Nu delas alltså inte den uppfattningen av alla. Från visst håll i pressen gjordes det gällande att regeringen visade en enastående kombination av okunnighet och godtrogenhet, då regeringen trodde på oljebolagens uppgifter om en väntad brist i tillförseln av bensin och olja. Det hävdades att importen i själva verket var mycket större än vad oljebolagen uppgav. Tanken var att oljebolagen för att förstärka krisstämningen i Sverige lämnade importsiffror som var kraftigt färgade i pessimistisk riktning.

I dag kan vi kontrollera de uppgifter oljebolagen i december lämnade till bränslenämnden om sin import, genom att jämföra deras bedömningar av importen i november och december mot det verkliga utfallet. De siffror jag nu nämner gäller de åtta största oljebolagen i Sverige. Jag

Torsdagen den
31 januari 1974

*Allmänpolitisk
debatt*

tar bara siffrorna för motorbensin.

För november bedömde oljebolagen att de skulle införa 300 000 m³ bensin. Den verkliga importen blev 244 000 m³. För december angav bolagen i förväg att importen skulle bli 225 000 m³. Den verkliga importen blev 190 000 m³.

För de här två månaderna blev den faktiska importen alltså 90 000 m³ eller nära 20 procent mindre än vad bolagen själva trodde den skulle bli.

Vad man än kan säga om de åtta oljebolagens sätt att bedöma sin framtida import, inte kan man påstå att de var överdrivet pessimistiska. Min förhoppning är tvärtom att de har hållit tillbaka sin optimism om importmöjligheten i de bedömningar som vi grundat beslutet om slopandet av bensinransoneringen på.

Jag vill erinra om de försäkringar jag fått om att siffermaterialet från bolagen nu, efter kontakter med de internationella bolagens huvudkontor, är bättre. Men de här siffrorna illustrerar ändå en av de grundläggande svårigheter som vi och alla andra länder haft att kämpa med under utformningen av försörjningspolitiken. Det har visat sig vara utomordentligt svårt att få säkra uppgifter om olje- och bensintillförseln ens på mycket kort sikt. Jag har i olika sammanhang tidigare framfört kritik mot de internationella oljebolagens sätt att sköta informationen till de enskilda länderna om sin fördelning av tillgängliga olje- och bensintillgångar. Även om det måste erkännas att läget på oljemarknaden också för oljebolagen tidvis måste ha tett sig ganska kaotiskt, borde ändå en större öppenhet från deras sida ha kunnat undanröja en hel del missförstånd och misstro beträffande den roll som de internationella oljebolagen spelat i den här krisen. Som fallet är i dag återstår det fortfarande att utreda vilken den rollen kan ha varit.

Nu verkar det som om oljebolagen tagit visst intryck av den kritik de mött i vissa länder och deras dotterföretag i vårt land har nu sagt sig ha säkrare uppgifter än tidigare om sin tillförsel för de närmaste månaderna.

Men om bensinransoneringen tedde sig nödvändig när den infördes, framstår den som nödvändig i efterhand? Har det med andra ord tjänat något vettigt syfte att ha en ransonering för så kort tid?

Jag tror det. Allt tyder på att ransoneringen ledde till en betydande minskning av bensinförbrukningen. Det är den ur försörjningssynpunkt väsentliga effekten. Jag vill erinra om att förbrukningen av bensin avgörs av hur mycket folk kör, inte av hur mycket bensin de förfogar över. Alla uppgifter om hamstrade volymer och tillgängliga ransoner är av föga värde för att bedöma förbrukningen. Då måste man veta hur mycket bensin folk använder, och det kan vara en helt annan sak. De fakta vi har visar följande:

Under den första veckan av ransoneringsperioden minskade enligt vägverkets trafikräkningar biltrafiken på våra vägar med mellan 30 och 35 procent. Vi har inte statistik för de följande veckorna, men i varje fall för vecka 2 bedömer vägverket det så att minskningen varit påtaglig.

Vidare har kollektivresandet ökat kraftigt. SJ redovisar på sina medellånga avstånd en ökning av persontrafiken med 35 à 40 procent. Även SJ:s busstrafik och de privata bussbolagen redovisar liknande effekter.

Här i Stockholm gjorde gatukontoret räkningar av trafiken den 9–17 januari. Genomsnittet per dag visar följande: Antalet resande med Storstockholms lokaltrafik ökade med 115 000. Antalet resande med bil minskade med 200 000. Resultatet blev att kollektivtrafikens andel av resande i Stockholm under denna period ökade från 50 till 65 procent.

Ett annat tecken på att något har hänt ute på våra vägar och gator är att trafikolyckorna nu enligt rapporterna visar en kraftig minskning under januari månad vad gäller antalet döda och antalet skadade.

Bensinransoneringen har med andra ord haft påtagliga effekter på våra resvanor. Svenska folket har kört väsentligt mindre bil under januari och dessutom flyttat över sitt resande från bilen till tåg och annan kollektivtrafik.

Jag hoppas att detta har gjort klart för många att det finns alternativ till den egna bilen. Det är en insikt som det är viktigt att utnyttja under de kommande månaderna. Det är också en lärdom som på längre sikt kan vara ekonomiskt värdefull för trafikanterna.

Det sistnämnda ger mig anledning att säga några ord om de kraftiga höjningarna på drivmedel och eldningsolja som har inträffat under de senaste månaderna. Det har i den allmänna debatten och under gårdagen även här i riksdagen hävdats att den prispolitik som förs i Sverige när det gäller bensin och eldningsolja skulle ha varit detsamma som en regeringens kapitulation för oljebolagens krav på högre priser och högre vinster. Det har alltså antytts att de prishöjningar som regeringen har tillåtit gått mer eller mindre helt i oljebolagens fickor.

Nu har jag ingen anledning att försvara de internationella oljebolagen och deras prispolitik. Inte heller anser jag det självklart att frita oljebolagen från medansvar för de händelser som så småningom ledde fram till den rådande försörjningskrisen. Men rätt skall ändå vara rätt. De höjningar av högstpriserna på bensin och eldningsolja som regeringen medgav i förrgår ger de svenska oljebolagen i genomsnitt en intäktsökning på 120 kronor per kubikmeter för de olika produkter som de säljer. Detta tal, 120 kronor, är exakt detsamma som den höjning av råolja priserna som arabländerna genomförde den 1 januari. Då skall man ha med i bilden att andra oljeproducerande länder höjt sina råolja priser ännu mera. Nigeria höjde den 1 januari råolja priset med 244 kronor och Venezuela med hela 362 kronor per kubikmeter. Och detta är prishöjningar som inte går till de internationella oljebolagen utan direkt till de oljeproducerande länderna och deras regeringar.

De råolja priser som jag här angett är dessutom de lägsta priser som man kan köpa råolja för i dag. Alla de erbjudanden – dvs. seriösa erbjudanden – om köp av råolja som direkt eller via mellanhänder kommit från oljeproducerande länder har innehållit väsentligt högre priser, priser som har legat 50 eller t. o. m. 100 procent över dem jag har nämnt. De svenska priserna på bensin och eldningsolja ligger dessutom fortfarande lågt i förhållande till priserna i andra västeuropeiska länder.

Jag har svårt att få något av dessa fakta att gå ihop med talet om att de i Sverige verksamma oljebolagen har gjort sig stora vinster på den här prispolitiken. Snarare är situationen för de svenska oljebolagen mycket besvärlig. Det clearingsystem som nu införs kan man säga är den

avgörande förutsättningen för att de svenska oljebolagen, sådana som OK och Nynäs, skall kunna fortsätta sin verksamhet här i landet. Fanns inte clearingsystemet, var det inte möjligt för dem att med existerande världsmarknadspriser sälja någon som helst olja på den svenska marknaden till de priser som regeringen har tillåtit.

Till slut, herr talman: Diskussionen om ransoneringspolitiken och resultatet av den har i mycket hög grad gällt bensinransoneringen. Det är förståeligt. Bensinen och bilen berör ett överväldigande flertal av det här landets invånare. Men i all diskussionen kring bensinransoneringen har vissa andra resultat av ransoneringspolitiken mer eller mindre kommit bort, och det är resultat som berör ännu fler människor.

Jag sade inledningsvis att målen för försörjningspolitiken var att hålla uppe sysselsättning och produktion, att se till att viktiga samhällsfunktioner fortsatte och att kollektivtrafiken kunde fungera. Och resultatet av ransoneringspolitiken hittills är att de här målen har kunnat nås. Sysselsättningen i vårt land är fortfarande praktiskt taget ostörd av försörjningssvårigheterna, detta i motsats till läget i en rad andra västeuropeiska länder. Den stora uppgång av arbetslösheten i Sverige som man allmänt väntade sig skulle inträffa i januari har helt uteblivit. Kollektivtrafiken har fått drivmedel för sina behov, t. o. m. så mycket att man klarat av en väsentlig trafikökning, vilket jag redovisade tidigare. Även i övrigt har det svenska samhället fungerat, trots att vi utan tvivel har levt och lever med väsentligt mindre tillgångar på olja än vad vi har haft och normalt skulle ha.

Enligt min mening, herr talman, borde de förluster av personlig bekvämlighet och uppoffringar av en del ingrodda resvanor som man har fått göra vara ett rimligt pris att betala för att samhället ändå fortsätter att fungera.

Herr BURENSTAM LINDER (m) kort genmäle:

Herr talman! Det är ju alldeles uppenbart att det inte är med någon större stolthet som handelsministern kan se tillbaka på sitt eget handläggande av dessa frågor under de senaste månaderna. Vi är medvetna om att det har funnits en omfattande osäkerhet om hur försörjningsläget egentligen skulle bli. Men handelsministerns olika uttalanden under hösten gick ofta stick i stäv med varandra.

Om jag fattade rätt vad handelsministern nu försökte säga, så var det bl. a. att oljebolagen hade givit en alltför optimistisk bild av sina egna möjligheter att plocka in olja eller bensin i landet. Men i höstas angav handelsministern att det inte var några skäl för panik: "Jag tycker nog att flera av oljebolagen gjort drastiska och långtgående uttalanden som jag anser att det ännu inte finns täckning för." Det förefaller alltså som om herr Feldt då snarast ville rikta den omvända kritiken mot dessa oljebolag.

Var ransoneringen nödvändig, om man betraktar den nu i efterhand? Det är riktigt att det har varit färre trafikolyckor, det är riktigt att många människor antagligen lagt om sina resvanor. Om handelsministern vill genomföra en ransonerings av bilåkandet av denna anledning, skall han naturligtvis från början argumentera så att det framgår att detta är

syftena. Det är möjligt att han kan vinna förståelse hos svenska folket för det. Men det förefaller att väsentligen vara en efterhandskonstruktion.

Var ransoneringen nödvändig då? Oppositionen, som här fick en släng av slevan för att vi inte hade kunnat ge några klara besked i den ena eller andra riktningen när ransoneringen infördes, befinner sig ju i den ställningen att den har mindre tillgång till de uppgifter som handelsministern med lätthet kan beställa fram. Den förvaltningsapparat som en regering har till sitt förfogande har inte vi. Det är därför svårare för oss att ge den typ av besked som man egentligen skulle vilja ge. Men jag vill påminna om att inget annat land tycks ha haft en bensinransonering. Jag uppfattar det också som en felaktighet att man, när man genomförde denna ransonering, gav utrymme för så omfattande hamstring som man faktiskt gjorde.

Jag tror att man av denna ransonering skall dra vissa lärdomar för framtiden, som rent principiellt är att det icke är så lätt att få saker och ting att fungera väl bara för att, som det heter, samhället bestämmer. När det gäller planering — är det inte märkvärdigt att dessa ansökningar om raffinaderiers uppbyggande har legat så länge hos regeringen utan något beslut? Detta, att vi saknar raffinaderier, anges nu vara en väsentlig förklaring till våra extra svårigheter.

Oljebolagen har icke talat om, säger herr Feldt — och det är antagligen riktigt mot bakgrund av deras svårigheter att få information själva — vad de har haft för möjligheter. Men hur är det egentligen med Sovjetunionen och olja därifrån? Om det har vi ännu inget besked alls, om jag förstår rätt.

Herr handelsministern FELDT:

Herr talman! Jag ber kammarens ledamöter om tillgift för att jag tar dyrbar tid i anspråk för att med några ord kommentera detta något populistiska inlägg av herr Burenstam Linder. Om man här i kammaren åberopar uttalanden gjorda av någon annan ledamot och säger att hans uttalanden har gått stick i stäv med varandra, då bör man bekväma sig till att komma med åtminstone två citat som visar detta. Jag uppfordrar alltså herr Burenstam Linder att vid något tillfälle komma med de citat som visar att jag har gjort uttalanden som skulle vara varandra motsägande.

Jag trodde att det var självklart för de flesta att skall folk spara bensin, så måste de lägga om sina resvanor. Hur skulle det annars gå till? De som har tagit sig till jobbet med bil och skall fortsätta att åka dit utan att förbruka lika mycket bensin eller andra drivmedel, de måste lägga om sina resvanor — köra ihop med någon annan eller åka kollektivt. Jag måste försöka informera herr Burenstam Linder om det här enkla förhållandet att skall man spara bensin utan att samhället stannar upp, så måste folk lägga om sina resvanor. Det var ett alldeles nödvändigt mål att uppnå för ransoneringen.

Jag gav inte oppositionen någon känga för att man inte stod upp och krävde det ena och det andra i december. Jag bara konstaterar att man tycktes dela den bedömning som regeringen gjorde. Man kanske också — och det uppskattar jag ännu mera — avstod från att göra det här till

Torsdagen den
31 januari 1974

Allmänpolitisk
debatt

någon partipolitisk stridsfråga i ett läge som sannerligen tedde sig bekymmersamt för landet och där det gällde att hjälpas åt.

Herr Burenstam Linder visar alltså med sin vanliga snarstuckenhet, tycker jag, en alldeles onödig känslighet på hela oppositionens vägnar. Det får väl räcka med att han själv tar åt sig.

Om det sedan var så att herr Burenstam Linder gick omkring och önskade sig mera information hade det ju varit möjligt att begära sådan. Vi hade i så fall ställt alla de uppgifter till förfogande som vi hade tillgång till.

Slutligen var det, herr talman, ytterligare ett fel i herr Burenstam Linders framställning, när han sade att inget annat land har eller har haft en bensinransonering.

Holland hade bensinransonering i fyra veckor och avbröt den därefter.

Norge har planerat bensinransonering men av administrativa skäl inte kunnat sätta i gång den. I Norge har man emellertid en brist, enligt senaste uppgifter från den norska regeringen, på 20 procent när det gäller bensinen och betraktar bristen som allvarlig, men man har helt enkelt inte fått i gång sin ransoneringsapparat.

Och i Italien beslöt regeringen i förgår att förbereda införande av bensinransonering — en åtgärd som i Italien under lång tid har varit behövlig men som man kanske av lätt insedda skäl har dragit sig för att vidta i ett land som har betydande svårigheter att få administrationen att fungera.

Herr BURENSTAM LINDER (m) kort genmäle:

Herr talman! Handelsministern gjorde gällande att vill man bara ha information i olika frågor från regeringen är det väldigt lätt att få det. Jag skulle vilja göra gällande att det vanligen förhåller sig på det omvända sättet. I finansutskottet t. ex. var det på det viset — och det har ett samband med denna energikris — att vi för en vecka sedan bad vederbörande statssekreterare tala om huruvida regeringen tänkte komma med några ekonomisk-politiska förslag för att förbättra sysselsättningsläget, och det var då omöjligt att få någon information. Jag tror därför att herr Feldt övervärderar oppositionens möjligheter att få några verkliga inblickar i många frågor där man av regeringen skulle behöva veta mera om vad som händer.

Sedan gällde det huruvida det kunde mobiliseras två citat från herr Feldt som var mot varandra motstridiga. Ja, i den interpellationsdebatt som hölls i december förra året om energifrågorna, då herr Feldt av någon anledning inte var närvarande, lästes det upp en lång lista av olika uttalanden i motstridiga riktningar som herr Feldt hade gjort. Och jag läste här för en stund sedan upp ett uttalande där han sade: "Läget på oljefronten ger inte några skäl för panik. Jag tycker nog att flera av oljebolagen gjort drastiska och långtgående uttalanden som jag anser att det ännu inte finns täckning för." Några dagar tidigare hade herr Feldt i Kvällsöppet sagt på det här viset: "Läget på oljefronten är fortfarande oklart och hur stor effekten av oljekrisen blir för Sveriges del kan vi knappast utläsa förrän tidigast om en månad. Men några drastiska åtgärder för att klara den minskade tillförseln är inte aktuella."

Jag tycker att dessa uttalanden är motstridiga mot varandra.

Får jag, herr talman, också fråga herr Feldt om en sak. Bensinprishöjningarna blir ju mycket kännbara för människor som är starkt beroende av sin bil, bl. a. människor i glesbygden. Överväger regeringen exempelvis att – som det ju tidigare funnits motionsförslag om och som det finns förslag om också nu – sänka bensinskatten något i Norrland, där ju bensinpriserna av olika anledningar ligger högre än i övriga Sverige?

Herr handelsministern FELDT:

Herr talman! Med ännu en ursäkt som inledning vill jag bara säga att det här lilla konststycket som herr Burenstam Linder utförde är ett skolexempel på förfalskning. Ty det intressanta var att sedan herr Burenstam Linder citerat mitt yttrande att oljebolagen hade gjort väldigt drastiska uttalanden sade han att "några dagar tidigare" hade jag i Kvällsöppet sagt att läget kunde bedömas först om någon månad. Herr Burenstam Linder! Det var inte några dagar tidigare. Detta Kvällsöppet sändes i oktober, och vad jag hade att uttala mig om var vad som skulle komma att hända i november och december.

Det var just genom att låta det framstå som om dessa två uttalanden gjordes i stort sett samtidigt som herr Burenstam Linder kunde konstruera någon motsättning dem emellan. Men om jag i oktober, några dagar efter det att OAPEC-länderna fattat beslut om en femprocentig nedskärning, konstaterade att det med de informationer vi har inte är möjligt att uttala sig om läget förrän om någon månad, så finner jag inte att det står i någon som helst motsättning till att jag i slutet av november konstaterade att oljebolagen på en punkt gjorde mycket drastiska uttalanden, nämligen när det gällde tillgången på bensin. Jag sade då, att som jag bedömer det blir någon bensinransonering i december inte nödvändig. Det är det enda löfte jag har utfärdat om framtidens ransoneringspolitik, och det löftet har jag hållit. Det blev ingen bensinransonering i december.

Herr SJÖNELL (c):

Herr talman! När riksdagen samlas för den första remissdebatten under den nya mandatperioden, enkammarriksdagens andra, uppvisar det här gamla landet som vanligt många brister. Bland mer fundamentala brister som diskuteras mer eller mindre högljutt bland både vanligt folk och s. k. experter kan nämnas särskilt tre: bristen på ett ur olika aspekter uttönmande grundlagsförslag, brist på energi samt brist på planmässig ekonomisk regeringspolitik för de närmaste månaderna – eller snarare innevarande år.

Huruvida de två sistnämnda bristerna har något inbördes samband vill jag se som en öppen fråga och inte här försöka utreda. I stället skall jag inledningsvis knyta några reflexioner till den ekonomiska politiken och till regeringens brist på en sådan samt till den för hela vårt folkhushåll fundamentala energiproblematiken. Vad grundlagsfrågorna angår kommer dessa senare i denna debatt att behandlas av i dessa frågor särskilt initierade kolleger, varvid de påstådda bristerna i det vilande grundlagsförslaget med största sannolikhet kommer att ingående granskas, analy-

seras och – hoppas jag – reduceras till sina rätta proportioner.

Vad bilden av vårt lands aktuella läge angår skall jag fatta mig mycket kort, eftersom detta ämne kommer att behandlas i den kommande finansdebatten, i den mån så inte har skett och sker redan i denna debatt. Det är emellertid uppenbart att oljekrisen inte bara i det långsiktiga perspektivet markerar att något helt nytt har inträffat som gör att man utan att tillgripa några dramatiska övertoner kan säga att mänskligheten har blivit varse att den vandrat in i nästa, okända epok. Historiens gångjärn har på nytt rört sig.

I det kortsiktiga perspektivet och inom ramen för den lilla del av det globala sammanhanget som Sveriges land och folk representerar har oljekrisen ävenledes fått betydande återverkningar av främst negativt men i vissa stycken även positivt slag. Den mest omedelbara följderna av negativt slag, som måhända är en delförklaring till regeringens egendomliga handlingsförklaring i fråga om planmässig ekonomisk politik, är den att den äntligen under hösten inträdda uppgången i konjunkturen på ett dramatiskt, nästan brutalt sätt avbröts. Denna goda konjunktur, som sedan början på 1970-talet gång på gång förutspåtts av herr Sträng och likaså gång på gång diskonterats av regeringen med åtgärder på det politiska området, var hett efterlängtat, inte minst av de mindre företagen. Inom industrisektorn var orderingången ganska god, på sina håll mycket god, och man hade förhoppningar om att kunna ta igen en del av den utsvältning som småföretagen dels direkt och handgripligt hade utsatts för genom idiotstoppet på krediter 1969–1970, dels av de ytterst magra år som det svenska näringslivet och därmed folkhushållet indirekt fick lida av genom regeringens felaktiga och misslyckade ekonomiska politik åren 1971 och 1972.

I dag är situationen helt förändrad. Oljekrisen och den allmänna förvirring som följt i dess spår har fullständigt kastat om och delvis krossat den planering som företaget omsorgsfullt gjort upp på de ekonomiska premisser som rådde under förhösten. Man har nödgats lägga investeringsplaner och -objekt på is, många för att definitivt avskrivas. Förhandsbeställningar har på grund av ovissheten dragits tillbaka, och en försiktighetens hand har lagt sig över de utvecklingsplaner som många företag arbetat fram och tänkt förverkliga. Den redan förut dåliga etableringsviljan har fått sig ytterligare en knäck. Att alla dessa följder av det inträdda läget kommer att få negativa konsekvenser, och allvarliga sådana, för näringslivet och därmed för sysselsättningen är uppenbart.

I ett sådant läge uppkommer ofelbart två frågor. Den första är frågan om syndabock eller syndabockar. Så ock denna gång. Ute på företagen frågas det i dag om regeringens handlingsberedskap inte varit mer än undermålig och om villrådigheten hos handelsdepartementet varit så fullständig att den lett till en klantighetens fullständiga triumf. Jag vill inte försöka mig på att fälla några domar i vare sig det ena eller det andra avseendet. Tids nog kommer säkert alla papper på bordet. Och då får väl i varje fall historikerna en chans att göra en oväldig bedömning av hur saker och ting hanterats och inte hanterats på ansvarigt håll. Något politiskt ansvar lär dock aldrig komma att utkrävas och torde väl heller inte, som situationen har utvecklat sig, vara nödvändigt att utkräva.

Principiellt tror jag dock att de vidtagna ransoneringsåtgärderna varit nödvändiga på grund av osäkerheten i utvecklingen.

Men även om jag inte har för avsikt att gå in i någon polemik med herr Feldt – hans anförande här i dag var snarare en historik över en delvis förvirrad utveckling än ett debattinlägg – kan jag inte underlåta att göra ett par reflexioner

Den utförliga redogörelse för händelseutvecklingen och för regeringens bedömningar som handelsministern lämnade i sitt inlägg i dag borde ha lämnats betydligt tidigare. Eventuella invändningar om att fullständigt material inte har förelegat och varit regeringen till handa förrän just i dag förtjänar inte någon tilltro, och i varje fall kommer de inte att övertyga mig.

Centerns partiledare, Thorbjörn Fälldin, ställde redan på riksdagens första dag en *interpellation* som är mycket central för det sammanhang vi diskuterar i dag. Han frågade vilka åtgärder regeringen avser att vidta för att möjliggöra en bättre information till allmänheten om läget när det gäller landets försörjning av olja. Jag har redan kritiserat regeringen för att den inte lämnat sådan information tidigare. Herr Fälldin krävde också att regeringen skulle lämna en mer detaljerad analys av oljekrisens verkningar på sysselsättnings- och produktionsförhållandena. Jag tycker att det hade varit naturligt att herr Feldt svarat på den interpellationen i dag i samband med debatten kring energikrisens verkningar. Men jag utgår ifrån att svaret på denna högst angelägna interpellation kommer att lämnas utan dröjsmål, alltså inom kort.

Den andra frågan som ofelbart inställer sig lyder: Vad skall vi göra nu då? Vilka ekonomiska åtgärder är de lämpligaste för att krisen och framför allt dess verkningar inte skall förvärras och kanske leda till massarbetslöshet? Ja, som jag nyss framhöll har regeringen på grund av handlingsförlamning eller av en annan obegriplig orsak underlåtit att fullgöra en av sina viktigaste – kanske den främsta – uppgifter, nämligen att presentera riksdagen och därmed svenska folket en genomtänkt ekonomisk plan, grundad på finanspolitiska, penning- och kreditpolitiska och andra ekonomiska åtgärder som i varje land i blandade proportioner utgör byggestenarna i en planmässig ekonomisk politik. Det åtgärdspaket, som i början av denna debatt – helt improviserat – kastats fram, kan inte betecknas som ett seriöst uttryck för en planmässig ekonomisk politik i ett synnerligen kritiskt konjunkturskede. Metoden avslöjar bara en ganska utstuderad nonchalans mot riksdagen, ett slags förakt för att behöva iaktta hyfsade parlamentariska ungängesformer.

Regeringens nu presenterade ekonomiska improvisationer av – det har herr Fälldin påtalat tidigare i denna debatt – fördelningspolitiskt slag och syfte är i och för sig ytterligt angelägna. Det finns anledning att understryka detta. Men i nuvarande läge, med oljekrisens förlamande och retarderande verkan på den konjunkturuppgång som spirade för endast några månader sedan, räcker inte de av regeringen föreslagna åtgärderna – inte på långt när. Vad som i hög grad behövs är en generell, en allmän stimulans av konjunkturen – en stimulans som kan få både löntagare och företagare att repa nytt mod och göra framtidssatsningar var och en efter sina förutsättningar. En sådan generell stimulans utgör den femprocentiga

momssänkning som mittenpartierna föreslagit.

Vad vårt land och folkhushåll framför allt behöver är så många nya arbetstillfällen att den i längden nedbrytande strukturarbetslösheten äntligen kan bemästras. För att detta mål skall kunna nås relativt snart torde innan 1970-talet gå mot sitt slut omkring en halv miljon nya eller bevarade arbetstillfällen behöva garanteras. Centern har i sin motion rörande näringspolitiken angivit vilka metoder vi vill använda för att nå målet, och jag får, herr talman, närmare återkomma härtill när denna motion skall detaljbehandlas i kammaren.

Jag vill emellertid, herr talman, understryka med allra största styrka att det inte går att helt trankilt — vilket tycks vara kungsådran i den socialdemokratiska politiken — bara förlita sig på den offentliga sektorns oavbrutna tillväxt för skapandet av alla erforderliga nya jobb. Denna sektor kräver visserligen, och kommer oavvisligen att kräva, många nya armar för att klara bl. a. de växande vårdbehoven i samhället, men redan under 1960-talet uppgick den offentliga sektorns arbetskraftsökning till ca 300 000 personer. All offentlig service skall betalas, och den del av vårt samhälle som skall skaffa fram de nödvändiga medlen är näringslivet.

En helt annan inställning till en massiv satsning på att utveckla vårt näringslivs produktionskraft och överlevnadsförmåga än den som finns hos den socialdemokratiska regeringen måste till. Härvidlag måste särskild uppmärksamhet ägnas åt de små företagen med särskild tyngdpunkt på nyetableringsproblematiken. Utan nyetableringar stagnerar näringslivet och går tillbaka, och vi är härvidlag redan inne i en kritisk utveckling. Mot denna bakgrund finns alla skäl att ställa frågan: Varför startas allt färre nya företag och avvecklas allt fler småföretag och familjeföretag? Som jag ser saken ligger svaret i två fundamentala faktorer.

Den första — som gäller nyföretagandet — är inte, som många kanske tror, svårigheter att få tag i start- och utvecklingskapital, utan bristen på idéer att starta och utveckla ett företag på. Jag talar nu i första hand om industridelen av näringslivet. Jag tror att vi i en helt annan utsträckning än hittills måste ägna oss åt en organiserad jakt på idéer och uppslag utomlands, och jag har belyst problematiken i en motion, till vilken jag skall återkomma.

Den andra faktorn — som utgör den stora boven i nedlägningsdramat när det gäller familjeföretagen — är otympliga och initiativkvävande skatteregler i samband med generationsskiften, främst i fråga om arvsbeskattningen. I en partimotion från centern har vi tagit upp dessa frågor, och jag återkommer i samband med denna motions behandling här i riksdagen.

Man kan, herr talman, i anslutning till de nyss ställda frågorna om bristen på nyföretagande och familjeföretagens försvinnande ganska naturligt ställa ytterligare en fråga. Vad var det som under framför allt 1930-talet möjliggjorde den kraftiga nyetableringen av små familjeföretag runt om i landet, och som medförde att denna den svenska småindustrins guldålder inbröt? I det konglomerat av förklaringar som kan anföras finns *en* som är fundamental: tillgången på billig energi. Och därmed är jag, herr talman, inne på energifrågan.

Det torde närmast vara en truism, eller t. o. m. en plattityd, att

konstatera att vi vanliga människor och beslutsfattare på alla nivåer ganska plötsligt tvingats till en ny syn på energin och dess centrala roll i framför allt industrisamhällets levnadsstruktur och utvecklingsmöjligheter. Tillgången på billig energi -- främst elkraft, kol och olja -- har varit den avgörande förutsättningen för den snabba framkomsten av de högindustrialiserade samhällena på vår jord, bland vilka vårt eget land på mindre än 100 år ryckt fram till en tätplats från en ren u-landsnivå av torftig agrartyp. Men i fortsättningen kommer inte -- i varje fall inte inom överskådlig tid -- billig energi i hart när obegränsad utsträckning att stå till vårt förfogande, och ändå måste tillväxten fortsätta. Det är med avsikt, herr talman, som jag gör tillägget om att tillväxten måste fortsätta. Jag vänder mig nämligen mycket starkt mot de på vissa håll flitigt lanserade idéerna om det statiska samhället och den stagnerande tillväxten. Spådomarna om att vi till följd av snabbt sinande tillgångar på energi, metaller och andra basråvaror kommer att tvingas tillbaka till häst- och vagntiden eller 1700-talets agrarsamhälle, betraktar jag som rena fantasifoster, för att inte säga missfoster. Men, herr talman, jag vänder mig lika starkt mot de sangviniska s. k. framstegsoptimister som tror att en ohämmad tillväxt i slit- och slängreligionens tecken kan pågå i evighet, och att en sådan tillväxt kommer att kunna garanteras av vetenskapsmän inom främst kemins och fysikens områden. I själva verket bygger denna klockartro om den ohämmade tillväxten inte på vare sig kemi eller fysik utan på metafysik.

Jag tror på en fortsatt tillväxt, men en tillväxt inte som hittills i kvantitativa former utan i kvalitativa. En världsberömd vetenskapsman har yttrat: "Med tillgång till tid och pengar i tillräcklig utsträckning kan varje problem lösas i den mån lösningen inte strider mot naturlagarna." Hur vi än vänder oss är vi hänvisade att ständigt röra oss inom det osynliga men ouppbrytbara stängsel som naturlagarna utgör. Den ohämmade tillväxtens filosofi med slit- och slängkonsekvensen bryter mot en av de fundamentala naturlagarna, nämligen naturens cykliska förlopp, som bygger på två poler: användning och återvinning. Det vi utvinner från naturen och använder måste ständigt återanvändas, men denna enkla lag innebär inte att tillväxten måste upphöra och att vi måste återgå till primitivare levnadsformer; den innebär endast att de varor och tjänster vi fortsättningsvis producerar måste ges en ständigt högre kvalitet. Även om detta betyder ett hejdande av en allt vildsintare produktion av s. k. prylar innebär konstaterandet ingalunda att även tillväxten måste hejdas. Tillväxten skall endast ges en högre och bättre dimension: kvalitetsdimensionen.

Det nu sagda kan utmyнна i en självklar slutsats: vi måste börja att organiserat och kontinuerligt spara på energi men även på metaller och andra icke reproducerbara råvaror. Det ena är en förutsättning för det andra och vice versa. Ett grundläggande element i denna, vad jag skulle vilja kalla den nya tillväxtens politik är ständig återvinning av förbrukat material till någon ny men meningsfull användning, antingen det gäller produktion av energi eller råvaror till nyproduktion. En industri som mot denna bakgrund kommer i blickpunkten är den s. k. konverterings- eller återvinningsindustrin. I vårt land har hittills det föga tacksamma

återvinningsjobbet i stor utsträckning skötts av småföretag, vilka gått under den förklenande folkliga benämningen "skrotnicke". Dessa företag torde med rätt utveckling kunna komma att göra en ovärderlig samhällsekonomisk insats just inom återvinningsområdet, där tekniken ännu på många håll är primitiv och outvecklad, och dessutom kunna utveckla många nya nödvändiga arbetstillfällen. Om någonsin en industribransch har behövt massiva forskningsinsatser för att kunna utvecklas snabbt och till maximal effektivitet, så är det denna. Jag har i en motion krävt en massiv satsning på forsknings- och utvecklingsarbete inom återvinningsindustrin, och liknande tankar framförs i centerns partimotion rörande utvecklingen på energiområdet. Denna motion innehåller en rad konkreta krav och förslag i syfte att få till stånd såväl kort- som långsiktiga lösningar på energiproblemen. Jag skall här i korthet endast behandla några få, men enligt min mening särskilt betydelsefulla, av dessa förslag.

Vi vill i centern bl. a. med olika, kraftfulla medel stimulera uppförandet av energianläggningar för utnyttjande av torv, ved, bark, sopor och andra inhemska bränslen.

Detta innebär inte bara en kraftig satsning på kraftvärmeverken, i första hand av mottryckstyp, utan även stimulans för installation av uppvärmningsanordningar för alternativa bränslen i privata bostadsfastigheter. Vi anser i sammanhanget att exempelvis fastighetsägare som kan utnyttja bränsle från egen fastighet bör få göra det skattefritt.

Kraftvärmeverken måste få komma att spela en helt annan och viktigare roll än hittills. Förutom den nyttiga decentraliseringseffekt som man uppnår genom att framför allt kommunalt bygga dylika kraft- och värmealstrare runt om i landet kan man nå högst betydande energieffekter. Några siffror i sammanhanget är intressanta. Under den energidebatt som vi hade här i riksdagen för en dryg månad sedan upplyste industriministern om att när de nu beslutade kärnkraftverken kommer i full drift omkring 1980, skulle detta innebära ett energitillskott av 8 000 megawatt. Enligt andra beräkningar skulle tillskottet stanna vid 4 000 megawatt — ändock ett betydande tillskott.

Om våra svenska kommuner finge bygga ut mottryckskraften i samband med värmeverk till en nivå som motsvarar kommunernas värmebehov, skulle mottryckskraftens energitillskott öka från ca 1 500 megawatt till 6 300 megawatt. De här siffrorna, ställda mot varandra, tycker jag är mycket talande. Till detta bör läggas att kraftvärmeverken kan eldas med andra bränslen än olja, i första hand kol, ved och andra bränslen.

Över huvud taget finns det mycket starka motiv för att satsa på en utspridd, decentraliserad kraftproduktion, s. k. närkraft, dvs. en kraftproduktion där kommuner och även industrier bidrar med små eller stora anläggningar. Så skulle t. ex. sådan närkraft kunna göra den svenska cellulosaindustrin i stort sett självförsörjande med energi genom att företagen skulle kunna använda sina avfallslutar som bränsle.

Herr talman! Framför allt: genom satsning på närkraft skulle vi få ett välbehövligt andrum för införskaffande av ytterligare helt nödvändig information innan tillräckligt underlag kan anses föreligga för beslut om

kärnkraftens öde i framtiden. Ett sådant underlag finns inte tillgängligt i dag. Det är bl. a. mot denna bakgrund som centern i sin energimotion kräver ett moratorium eller uppskov till 1975 eller den tidpunkt då riksdagen har antagit ett långsiktigt program för den framtida energiförsörjningen i fråga om kärnkraftsutbyggnaden i Sverige, innebärande att inget nytt kärnkraftverk får tas i drift och inget nytt kärnkraftbygge sätts i gång under denna tid.

För min del – och jag tror att jag kan tala för hela mitt parti – vilar den starka tveksamheten mot att låta alltför stor del av vår energiförsörjning bli beroende av kärnkraften på två grundläggande skäl.

För det första: Vi har upplevt skräcken och oron av att vara i hög grad beroende av politiskt så osäkra krafter som oljeschejker och multinationella oljebolag för vår energiförsörjning. Vi vill så snabbt som möjligt komma ifrån detta vanskliga beroende av oljan och dess behärskare. Det ter sig för oss i centern inte särskilt meningsfullt att i stället göra oss lika beroende av en annan strategisk råvara, nämligen uran, och denna varas behärskare, de två supermakterna som än så länge är monopolleverantörer av det anrikade uran som är det enda tänkbara bränslet till våra lättvattenreaktorer.

För det andra: Kärnkraftverkens hypergiftiga avfall, vars giftverkan i vissa fall avklingar först efter flera tusen år, vet man ännu inte hur man skall hantera så att inte dagens och morgondagens människor skudas. De största optimisterna anser sig ha lösningar på avfallshanteringsproblemet men måste tillstå att dessa lösningar förutsätter bindande, vattentäta internationella överenskommelser. Den som har följt den decennielånga debatten om internationell överenskommelse rörande förbud mot spridande av kärnvapen har inte svårt att känna sig både orolig och skeptisk inför alla slag av internationella överenskommelser som berör nationella intressen.

Och dessutom är kärnkraftverk med en instängd strålningsintensitet vida större än Hiroshimabombernas utomordentliga utpressningsobjekt för en fientligt sinnad nation, som vill tvinga oss till eftergifter vid ett eventuellt krigsfall. Denna aspekt på kärnkraften tycker jag hittills har observerats i mycket ringa grad.

Det finns alltså, herr talman, all anledning att ordentligt besinna sig inför ytterligare utbyggnad av kärnkraften och i stället göra utomordentliga ansträngningar för att finna alternativa energikällor, helst av inhemskt slag. Härvidlag kan bl. a. omedelbara åtgärder sättas in för att utvinna ytterligare energi ur den svenska vattenkraften – utan att fredade älvar behöver eller får exploateras och förstöras. Redan exploaterade vattendrag kan ytterligare byggas och gamla kraftanläggningar moderniseras och effektiviseras. Där fantasin och viljan finns, finns också kraften.

Herr CLARKSON (m):

Herr talman! Det är synd att handelsministern fann för gott att lämna debatten här i kamraren på detta tidiga stadium, ty det finns en hel del att tala med honom om i fråga om bensinransoneringen. Han höll ett långt försvarstal, och det är ganska utmärkande att ju sämre sak man har att försvara desto längre blir i allmänhet försvarstalet.

Jag tycker för min del att bensinransoneringen var ett bedömningsfiasko, och ett fördelningsfiasko. Statsrådet Feldt lät genom bensinransoneringen svenska folket utsättas för ett ingrepp i sina kommunikationsvanor som i många avseenden var högst orättfärdigt. Enligt uppgifter fördelade man i själva verket samma mängd bensin för ransoneringsperioden som hade förbrukats under motsvarande tid året innan, och den mängden fördelade man så klumpigt som det över huvud var möjligt. Det hade varit vida bättre och vida mer förtroendefullt mot svenska folket att lita till dess ansvarskänsla, så som man i praktiken kunnat lita på svenska folkets ansvarskänsla när det gäller elransoneringen och den pågående oljeransoneringen. Det hade gett en effekt alldeles tillräcklig för det ändamål som handelsministern syftade till när han införde bensinransoneringen.

Att arabländerna bevisligen är föränderliga i sin beslutsamhet i dessa frågor har handelsministern gett många goda exempel på i sitt anförande. Men bedömningen av framtiden måste bygga på bättre material än vad han här använt.

Med slopandet av bensinransoneringen har den nuvarande energikrisen lämnat det från början förmodade bristskedet och definitivt omformat sig till en priskris. När arabländerna tillgrepp oljeembargot som politiskt vapen satte man i gång en rullning som man inte längre behärskar. För arabländerna måste det på sikt framför allt vara en nödvändighet att finna en prisnivå som ger det optimala utbytet av resurserna, och redan nu måste embargot framstå som ett högst diskutabelt politiskt vapen. Det finns goda skäl att anta att eftertänksamheten är omfattande i arabvärlden över trubbigheten i det vapen man använt.

För oss i den industrialiserade världen är det en tur i oturen att energikrisen kom till stånd. Vi får nu tid och möjligheter att efterspana andra utvägar när det gäller att täcka vårt framtida energibehov. Vi får visserligen under tiden finna oss i en kännbart hög prisnivå på oljeprodukter och i en lika kännbar kapitalöverföring till de oljeproducerande länderna, vi kan visserligen frukta störningar på den lokala kapitalmarknaden, men vi har likväl goda förhoppningar att genom målmedvetna insatser på olika fält finna nya vägar att täcka vårt energibehov. Den närmaste framtiden måste präglas av en framsynt, handlingskraftig och målmedveten energiförsörjningspolitik både från statens och från näringslivets sida.

Ungefär 40 procent av vår energiförbrukning går till produktionen, lika mycket till uppvärmningen och ungefär 16 procent till transporterna.

Sverige är det mest oljekonsumerande landet i världen per capita räknat, och energiförbrukningen per individ är större bara i Förenta staterna. Men det gör också vårt läge särskilt utsatt, om störningar av den nu aktuella typen skulle återkomma, särskilt om vi inte snabbt sätter in våra resurser på att skapa ett ökat oberoende av oljan som energikälla. Vi måste beträda olika vägar. Vi måste försöka hejda det enorma slöseri som det låga priset på oljan hittills stimulerat till -- dagens priser kommer automatiskt att medföra en bättre hushållning. Näringslivet, som lever i en gastkramande konkurrenssituation, kommer att göra stora ansträngningar att hitta billigare energi, och den hushållsmässiga konsumtionen

kommer av samma skäl att hållas tillbaka.

Vårt marknadsekonomiska system är en betydelsefull hjälp i ansträngningarna att gradvis förändra vår energiförsörjning. Men ett allt högre pris på t. ex. råoljan kommer snart att leda till att tidigare mindre lönsamma energiformer, t. ex. kol eller olika typer av sopförbränning, blir attraktiva. Företagen kommer att bli aktiva pådrivare i ansträngningarna att minska vårt beroende av oljeimporten. En förutsättning härför är emellertid att den normala marknadsprisbildningen inte sätts ur kraft genom regleringar av olika slag.

I den upprördhet som präglat sinnena under nuvarande oljekris har man ofta hört dystra profetior om vårt välfärdssamhälles undergång och om att en återgång till samhällsformer som vi lämnade för åtskilliga decennier sedan är nödvändig. Detta är orealistiska spekulationer. Om än i minskad takt och med betydande förändringar på vissa samhällssektorer kommer likväl välfärdsutvecklingen att fortsätta. Vi kommer att få större och bättre bostäder, vi kommer att få bättre kommunikationer, och vi kommer att utveckla oss även på andra områden som innebär ökad energiförbrukning.

Det går inte att förneka från regeringshåll att vår beredskap när det gäller energiförsörjningen var dålig när oljekrisen satte in, och det krävs helt andra tag i fortsättningen om staten skall fylla sina uppgifter på ett riktigt sätt. Sådana uppgifter är av flera slag.

För det första har staten en viktig roll när det gäller att ta fram ett långsiktigt prognos- och planeringsunderlag för den framtida energiförbrukningen. Här arbetar energiprognosutredningen för fullt, och man räknar med att redan i år kunna överlämna ett omfattande material till regeringen. För det andra fyller staten en central uppgift när det gäller genom lagar och förordningar, skatter och avgifter styra vår energikonsumtion. För det tredje har staten redan i dag en nyckelroll när det gäller utbyggnaden av olika inhemska energikällor såsom vattenkraft och kärnkraftverk. För det fjärde har staten ett stort ansvar för att stimulera och initiera forskningen på det energipolitiska området. För det femte bär staten huvudansvaret för vårt deltagande i det internationella samarbete, utan vilket energiproblemen knappast låter sig lösas. En svensk energipolitisk strategi måste vara "blandad". Det går inte att genom satsning på ett eller ett fåtal alternativa energislag skapa en betryggande energiförsörjning på sikt. Vi vet alltför litet om prisrelationerna mellan olika energiformer i framtiden. Detta talar för en bred satsning.

Osäkerheten är också stor när det gäller fusionskraftens säkerhetsproblem, fusionskraftens möjligheter, kolets och andra energikällors framtida användning.

1950- och 1960-talens planlösa energipolitik har lett till att vi i dag har drabbats hårt av störningar i oljetillförseln. Våra beredskapslager borde ha varit större. Först i november i fjol, sedan oljekrisen blivit akut, lade regeringen fram förslag som syftar till att uppfylla den av OECD redan rekommenderade lagringsvolymen av olja. Denna senfärdighet kostar i dag svenska folket stora pengar. En annan försummelse gäller flexibiliteten i våra uppvärmningssystem. För 15 år sedan begärdes från

experthåll sådana bestämmelser i byggnadsstadgan att eldningspannor och uppvärmningsanläggningar skulle vara möjliga att elda även med inhemska bränslen. Bestämmelserna blev dess värre bara rekommendationer.

Vår raffinaderikapacitet är klart otillräcklig. Det har inneburit att den aktuella oljekrisen drabbat oss väsentligt hårdare än om vi hade kunnat utnyttja de möjligheter till råoljeköp som förelegat. Kapaciteten bör byggas ut till 80 procent av vårt behov. Många år framöver får vi förlita oss på vattenkraften och importerad olja, men på sikt är det nödvändigt att sprida riskerna.

Vi behöver ett permanent organ för att leda forskning och utveckling som underlag för prioritering och långsiktig energiplanering i vårt land. Fusionsforskningen arbetar med klart otillräckliga anslag. Många goda skäl talar för att väsentligt höja anslagen till denna forskning. Den stora kapacitet som ligger outnyttjad i våra svenska torvmossor ger anledning till omfattande experimentverksamhet, som redan pågår, och vidare bör forskningsverksamhet bedrivas även med andra inhemska bränslen, t. ex. bark och sopor. Flertalet kraftverkspannor liksom enskilda fastigheters pannor är dåligt utrustade för andra bränslen än olja och gas. Det är angeläget att se till att våra värmeanläggningar tillåter byte av bränsleslag.

Transportsektorn, som tar ungefär 16 procent av vår energikonsumtion, måste bli föremål för omsorgsfulla överväganden. Framför allt bör ansträngningar göras för att stärka kollektivtrafiken. Det är både från energi- och från miljösynpunkt ett lovvärt område.

Mer än 40 procent av vår energikonsumtion går till uppvärmning. Undan för undan har inomhustemperaturen stigit till ca 24 grader. Den utvecklingen kommer självklart inte att fortsätta, men det är viktigt att genom olika åtgärder få svenska folket att återgå till lägre inomhustemperaturer. Besparingen av energi skulle vid en inomhustemperatur av 20 grader bli 10 à 15 procent. Därutöver ernås högst betydande besparingar genom bättre isolering av ventilationen samt en förändrad metod för mätning av förbrukningen.

Man kan rekommendera några åtgärder på det här området:

1. För all nyproduktion av bostäder och vid all sanering av äldre fastigheter krävs att värmeenergiförbrukningen i varje lägenhet skall kunna mätas.

2. Lånevillkoren vid sanering av äldre fastigheter kompenseras så att tilläggsisolering och andra åtgärder för att minska värmebehovet vid ventilationen premieras.

3. De statliga lånebestämmelserna för bostadsbyggandet har successivt skärpts när det gäller de s. k. k-värdena, men bestämmelserna härom efterlevs dåligt. En översyn av isoleringsmöjligheterna och därtill knutna låneregler framstår som angelägen.

4. Investeringar som syftar till att minska värmebehovet vid ventilationen skall premieras.

Man hör ofta att framtiden skall ge oss rika möjligheter att ta till vara solenergin. Resurserna är enorma, men ännu ligger de praktiska resultaten långt avlägsna. I nuvarande läge är det enklaste sättet att bättre använda solenergin att införa sommartid. Vi skulle på det viset under ett antal

månader bättre utnyttja de ljusa morgontimmarna. Riksdagen bör därför hemställa hos Kungl. Maj:t om förslag att införa sommartid.

Hittills har elkraftsutbyggnaden i Sverige i huvudsak skett genom att vattenkraften tagits till vara. Denna epok är nu i stort sett avslutad. I dag svarar vattenkraften för 75 procent av elkraften. För att täcka elkraftsbehovet är det nödvändigt att framdeles bygga värme- och kärnkraftverk.

När det gäller fissionskraften skall beslut om den framtida utbyggnaden inte fattas förrän 1975. Dessförinnan förutsätts att ett omfattande utredningsmaterial skall föreligga med bedömningar av kärnkraftens säkerhetsproblem och det högaktiva avfallets hantering samt olika alternativ för kärnkraftsreaktorernas förläggning. Det är mycket angeläget att utreda förutsättningarna för att förlägga reaktorerna i bergrum eller under jord.

Som jag tidigare sagt måste nu Sverige få en kraftfull, målmedveten och framsynt energipolitik. Från moderata samlingspartiets sida har utformats ett förslag till en energipolitik med ungefär följande innehåll:

Målsättningen för Sveriges energipolitik bör vara att till slutet av 1980-talet plana ut oljeförbrukningen. Detta skall uppnås genom olika spartstimulerande åtgärder inom industrin, uppvärmningssektorn samt transportväsendet.

Sverige måste omgående söka utveckla alternativa energikällor för att minska dagens höga oljeberoende. Det är angeläget att minska det starka beroendet av olja från arabländerna.

Forskning och utveckling inom energiområdet bör få högsta prioritet. Det gäller insatser för att spara och hushålla bättre med energin liksom för att utveckla alternativa energikällor. Strategin måste vara "blandad", dvs. förutsätta en bred satsning över hela energifältet.

Kärnkraftens miljö- och säkerhetsproblem måste noga studeras. Utöver de analyser som redan är under utförande bör konsekvenserna av en eventuell förläggning av kärnkraftsaggregatet i bergrum eller placering under jord undersökas. En analys över driftekonomi, säkerhet m. m. för olika reaktortyper är också angelägen.

Sverige måste på alla sätt söka delta i ett internationellt samarbete på energiområdet. För att snabbt möjliggöra genomförandet av med utlandet gemensamma projekt bör speciella befattningar som energiat-tachéer inrättas vid våra större beskickningar utomlands.

Sverige bör aktivt delta i oljeprospekteringen i bl. a. Nordsjön. Vidare bör möjligheterna att i framtiden köpa gas från bl. a. Norge och Sovjetunionen undersökas.

Inhemska bränslen som torv, bark och sopor bör användas i långt större utsträckning för uppvärmning. Staten bör ge stöd för projekt i kommunerna som syftar till att använda en större mängd inhemska bränslen.

Riksdagen bör redan i vår besluta om åtgärder för att stimulera lägre energiförbrukning inom industrin och uppvärmningssektorn. Regeringens planer på att förelägga 1975 års riksdag ett långsiktigt energipolitiskt handlingsprogram får inte förhindra omedelbara åtgärder. Vi föreslår bl. a. att speciellt förmånliga lånebestämmelser införs för tilläggsisolering och installation av energisnålare ventilation i äldre fastigheter. Vidare bör

speciella investeringsavdrag medges industrier som satsar på investeringar vilka leder till lägre energiförbrukning.

Principbeslut bör fattas om installation av individuella mätare av såväl värme som vattenförbrukning vid all nyproduktion respektive sanering av bostäder.

Statsbidrag eller speciella investeringslån eller avdrag bör utgå till dem som installerar s. k. förugnar för att därigenom möjliggöra eldning med inhemska bränslen i värmeanläggningar som i dag endast kan eldas med gas eller olja. Alla nyinstallerade värmeanläggningar skall hädanefter vara konvertibla.

Våra återstående icke exploaterade älvar bör bevaras. Den utbyggnad av vattenkraft som kan komma i fråga bör i första hand ske genom modernisering och utvidgning av redan existerande kraftverk.

En sänkning av SJ:s biljettpriser bör övervägas för att stimulera tågtrafiken.

En ökad satsning på fjärrvärme bör komma till stånd för att spara både olja och miljö.

Herr ULLSTEN (fp):

Herr talman! Så blev då den fruktade bensinransoneringen knappt tre veckor gammal. Många av oss, inte bara herr handelsministern, hann aldrig använda ransoneringskortet. Varmvattensstoppet, som ett tag hotade, slapp vi helt och hållet. I går beslöt man, om jag läst tidningarna rätt, om lättnader i elransoneringen. Neonljusen kommer att flöda, och inga ransoneringspoliserna kommer att behöva smyga omkring på våra parkeringsplatser för att kolla om kupévärmarna är på.

Det här experimentet blev inte helt utan positiva sidor. Vi upptäckte att en del av vår energikonsumtion var umbärlig. Människoliv räddades i trafiken, trafikmiljön i våra storstäder blev drägligare, de som redan långt innan ransoneringen var påtänkt talade för bättre isolering av bostäder har nu i krisläget mötts av en översvallande förståelse.

Men inte heller de negativa sidorna skall glömmas. För många betydde ransoneringsperioden svårigheter att ta sig till jobbet. Bilbranschens anställda kände arbetslöshetsshotet hänga över sig, för några blev hotet verklighet.

Politiskt går det att dra slutsatsen att ransoneringar, även om de kan vara nödvändiga i kris- och krigssituationer, inte är något särskilt bra fördelningspolitiskt instrument. När centrala instanser skall bestämma de enskilda människornas behov är risken för orättvisor uppenbar. Exemplet på hur godtycket har reagerat när det gäller tilldelning av extra ransoner är legio. Detta är inte sagt som någon anklagelse mot enskilda tjänstemän, utan anmärkningen drabbar givetvis systemet som sådant.

Från liberala utgångspunkter kan man väl säga – och jag hoppas att kammaren inte missförstår mig – att den här uppvisningen i hur en regleringsekonomi skulle fungera på sitt sätt varit ganska välkommen. Praktisk tillämpning är ju pedagogiskt överlägsen aldrig så välformulerade ideologiska utläggningar. Detta, herr handelsminister och herr talman, är i sin tur inte sagt som någon anklagelse mot regeringen. Jag tror inte, och ingen annan gör det väl heller, att regeringen ville ha en

bensinransonering. Men den tvingades till den – såvitt jag kan förstå av handelsministerns utläggning i dag – på grund av dåliga informationer om det faktiska läget. När vi nu kan se i facit är det svårt att tro att ransoneringen alls var nödvändig. Den besparingseffekt som nåddes när det gäller bensinförbrukningen – inte när det gäller trafiknedgången, det är inte riktigt samma sak – hade man uppenbarligen kunnat nå på något enklare och billigare sätt.

Detta bör, herr talman, ge oss en annan politisk lärdom: att uppgifter om vår energiförsörjning inte kan få vara beroende av den grad av sannfärdighet och öppenhet som de multinationella oljebolagen behagar visa. Det är här mera de multinationella bolagen som sådana än deras svenska avläggare man talar om. Men några andra informationskanaler än dessa stod inte till buds, i varje fall inga tillräckligt effektiva.

Regeringen får alltså finna sig i att många tycker att alltsammans varit ett fiasko. Vi som är politiker utan att sitta i regeringen får säkert vår beskärda del av kritiken också. Men vad kunde vi egentligen göra? Vi hade inte ens tillgång till de bristfälliga informationer som stod regeringen till buds. Inte kunde vi gärna gå ut och säga nej till en bensinransonering utan annat underlag än en förmodan om att oljebolagen var på väg att föra oss bakom ljuset. Om läget sedan skulle ha visat sig vara så allvarligt som det sades då ransoneringen infördes, hade naturligtvis vi också ett ansvar för att ransoneringsmoralen upprätthölls.

Detta leder till slutsatsen att insynen i de oljebolag som tillsammans med de oljeproducerande ländernas regeringar håller vårt materiella väl och ve i sina händer måste förbättras. En annan lika viktig slutsats är att vi så långt det är möjligt måste göra oss mindre ensidigt beroende av en stabil oljetillförsel. Detta ter sig än viktigare i ett längre energipolitiskt perspektiv.

Och kanske är det ändå detta perspektiv, herr talman, som den här debatten bör handla om. Det var den debatten som vi ifrån folkpartiet ville föra redan i valrörelsen, fast vi då mest möttes av axelryckningar, från regeringens sida av en kompakt och demonstrativ tystnad. Dagens energikris utlöstes genom konflikten i Mellanöstern och genom oljebolagens skickliga sätt att utnyttja den för egna vinstintressen. I det längre perspektivet är det den faktiska knappheten på hittills exploaterbara energitillgångar och industriländernas bristande beredskap att möta denna knapphet som inger farhågor. En annan aspekt är den ojämna fördelningen av dessa tillgångar mellan rika och fattiga länder som hittills i hög grad har präglat den energipolitiska bilden.

Den totala energiförbrukningen i världen har fördubblats på 15 år, oljeförbrukningen på 10. Men fördelningen har alltså varit ojämn. Några få rika industriländer, däribland vårt eget land, har roffat åt sig den stora merparten. De fattiga har nästan inte fått någonting. Sverige med sina 8 miljoner människor gör av med lika mycket elenergi som Indien med sina 400 miljoner. USA, som har 6 procent av världens befolkning, svarar för mer än en tredjedel av världens energikonsumtion.

Den amerikanske energiforskaren Amory Lovins visade i en rapport till ett FN-symposium som hölls här i Stockholm förra året, att 200 miljoner amerikaner bara på luftkonditionering gör av med lika mycket

energi som 600 miljoner kineser förbrukar på allting – en uppgift till vilken naturligtvis bör fogas att långt ifrån alla amerikaner har luftkonditionering.

Lovins menar, som jag skall utveckla närmare senare, att en faktisk begränsning av de rika ländernas energikonsumtion skulle kunna ske utan nämnvärda återverkningar på livskomforten. Dess värre är nästan alla statistiska exempel från USA. Det vore lika befogat att beskriva Sveriges konsumtion i det här avseendet, men några sådana uppgifter har vi inte tillgängliga. För att illustrera möjligheten att begränsa energikonsumtionen utan att det får några allvarliga återverkningar på välfärden visar Lovins att om USA skulle minska sin konsumtion till samma nivå som det alls inte fattiga Frankrike så skulle den på det viset sparade energin räcka till för att höja energikonsumtionen i alla andra länder med 25 procent.

De sociala och politiska motsättningar som föds ur dessa fördelningsproblem är lätta att inse, och problemen blir ju inte mindre av att även energitillgångarna är ojämnt fördelade. USA har länge kunnat nöja sig med att konsumera energi ur egna källor, men har på senare år börjat tära också på energitillgångarna i andra delar av världen. Landet importerar i dag 12 procent av sitt behov av energi.

Sovjetunionen och öststaterna är fortfarande självförsörjande, men övriga Europa måste importera 67 procent och Japan ca 90 procent. Arabländerna har naturligtvis mer energitillgångar än de själva behöver. Oljan är dessa länders utan jämförelse viktigaste exportartikel. Men rikliga energitillgångar är fördenskull inte – och här finns det verkligen anledning att undanröja ett missförstånd – någonting typiskt för u-länderna. I själva verket bor bara 4 procent av den tredje världens befolkning i oljeexporterande länder.

Detta är viktigt att komma ihåg. Dagens och morgondagens oljekriser kommer att drabba dessa länder mycket hårt. När vi här i Sverige suckar över att behöva åka tunnelbana och buss i stället för att susa fram i våra bensinlukande bilar, betyder stopp i oljetillförseln och chockhöjningar av oljepriserna ett dödligt hot mot u-ländernas spirande försök till industrialisering.

Ändå är det inte ovanligt – inte heller här i kammaren – att Sveriges svårigheter i oljekrisens skugga används som motiv för att ta det lugnt med u-hjälpen. Men menar vi allvar med talet om jämlikhet, borde detta även gälla andra människor än den privilegierade grupp av jordens befolkning som bor inom Sveriges gränser. Då borde energikrisen i stället för att vara ett skäl *emot* vara ett viktigt argument *för* att uppfylla enprocentsmålet – inte därför att jag tror att den summa pengar med vilken vi då skulle minska fattigdomen i u-landsvärlden i och för sig betyder särskilt mycket, men därför att den politiska innebörden av att vi just i dagens situation lever upp till våra förpliktelser är så betydelsefull.

Låt mig, herr talman, än en gång återvända till Amory Lovins rapport. Den tar också upp hur energislagen fördelas och visar att 97 procent av all energi som förbrukas i dag kommer från s. k. fossila bränslen. Den stora posten är olja. Därefter kommer kol och därefter naturgas. Vattenkraften svarar – nu talar jag om den globala produktionen – för

bara 2 procent och kärnkraft för mindre än 1 procent.

Vad dessa siffror framför allt visar är att vi under överskådlig tid kommer att vara starkt beroende av oljan som energikälla. Detta visas av bl. a. följande räkneexempel. Om världen skulle öka sin energikonsumtion i samma takt som nu, kommer vi, även om vi satsar på att göra oss mindre beroende av icke nybildande fossila bränslen genom att bygga kärnkraftverk, att behöva sätta upp inte mindre än ett stort kärnkraftverk om dagen under den återstående delen av detta århundrade. Och då skulle ändå hälften av vår energikonsumtion fortfarande komma från fossila bränslen.

Detta är naturligtvis ett teoretiskt exempel, och den som har räknat fram det vill naturligtvis inte att det skall uppfattas som en rekommendation till industriländernas regeringar. Uppgiften är tvärtom menad som en varning till dem som tror att vi kan öka vår energikonsumtion i samma takt som hittills. För skulle vi finna att denna enorma utbyggnad av kärnkraften är omöjlig – och ingen lär väl ha någon annan mening – då tvingas vi också konstatera att alternativet, dvs. att huvudsakligen lita till oljan, också är en omöjlig eller i varje fall icke önskvärd utväg. Det skulle nämligen kräva en tredubbling av oljeutvinningen i de enda stora, oljereserver som finns, de kring Persiska viken och i andra delar av arabvärlden. Det är uppenbarligen detta som de multinationella oljebolagen satsar på. Det är de investeringar som behövs för denna ökning av exploateringen som de hänvisar till när de motiverar sina gigantiska vinstökningar.

Men även om oljebolagen mot förmodan skulle kunna övertyga arabländernas regeringar om att en sådan våldsamt rovdrift av de återstående oljetillgångarna vore i dessa regeringars intresse, finns det anledning att säga sig att i vårt intresse bör detta undvikas. Det skulle nämligen bara innebära att den nödvändiga anpassningen till energisnåla samhällen i den rika delen av världen uppsköts några decennier och därmed allvarligt försvårades.

Några alternativa oljekällor av betydelse finns inte heller. Nordsjöoljan är inte bara omkring 25 gånger dyrare att ta upp än den som väller ut ur borrhålen i ökensanden runt Persiska viken, utan tillgångarna i Nordsjön är alldeles för små för att få någon betydelse på längre sikt. Den amerikanska oljeskiffern, som man ofta talar om, skulle visserligen kunna ge 10 procent av USA:s behov av olja vid mitten av 1980-talet, men brytningen skulle då behöva bli av sådan omfattning att den motsvarade hela den nuvarande amerikanska gruvindustrin med enorma miljöförstöringar som konsekvens.

Alla dessa siffror bygger på vad som nu skulle behöva utvinnas av energi i olika former, om vi envisas med att öka energiförbrukningen i samma takt som hittills. På den punkten är energiforskarnas besked till oss politiker absolut entydigt. Det går inte. Vi måste spara, för vår egen skull och för den del av världen som hittills funnit sig i att andra gör slut på jordens samlade resurser, innan de själva passerat det utvecklingsstadium som de rika länderna befann sig i för ett par hundra år sedan, och som aldrig kommer längre om de rikas egoism inte kuvas.

Jordbrukets energibehov med nuvarande brukningsmetoder är en

ganska slående illustration till detta påstående. Om man gör tankeexperimentet att de metoder som vi använder i jordbruket i de rikare delarna av världen tillämpades över hela klotet, skulle detta innebära att jordbruket ensamt lade beslag på 35–40 procent av all energiförbrukning. Ett annat lika "omöjligt" exempel för att beskriva den ojämna fördelningen visar, att om man med nuvarande befolkningsökning och oförändrad brukningsteknik vill ge alla människor i världen samma näringsstandard, skulle bara konstgödningsfabrikerna ta i anspråk 20 procent av världens energiförbrukning år 2000. Detta är den "gröna revolutionens" besvärande debetsida.

Slutsatsen, herr talman, är alltså att vi måste hitta sätt att spara energi utan att detta behöver betyda stopp i välfärdsutvecklingen. Får man tro våra energiforskare är detta inte omöjligt. Om jag åter tar USA som utgångspunkt för ett räkneexempel och ännu en gång utnyttjar Amory Lovins som källa, kan jag nämna att en minskning av den amerikanska energikonsumtionen med 0,3–0,5 procent per år skulle leda fram till nollökning på ett par decennier. Utan att hota några egentliga välfärds mål och trots befolkningsökningen skulle man, om den politiken fortsatte ytterligare; på ett enda decennium kunna åstadkomma en faktisk konsumtionsminskning.

Detta exempel är förmodligen också tillämpligt på Sverige. Vi kan ju bara ställa energiprognosutredningens pessimistiska bedömning av möjligheten att spara mot vederhäftigt belagda påståenden om att vi utan att försämra värmekomforten kan spara uppemot hälften av den energi som i dag används för att värma upp stora delar av vårt bostadsbestånd. Uppvärmning av bostäder svarar ensam för en ansevärd del av den svenska energiförbrukningen.

Vad som bl. a. krävs för att dessa mål skall nås, dvs. för att spara på energi utan att eftersätta viktiga välfärds mål, är en medveten satsning på

1. återförbrukning av råvaror,
2. energibesparande processer inom industri och jordbruk,
3. kollektivtrafik,
4. bättre isolering av våra bostäder samt

5. större verkningsgrad hos motorer, värmeanläggningar och annan energikonsumerande utrustning.

För att allt detta skall vara möjligt krävs teknisk forskning för att få fram de önskade processerna och den nödvändiga utrustningen men också ekonomisk och social forskning för att komma fram till hur man genom skattetekniska och andra metoder skall kunna åstadkomma en i verklig mening energisnål produktion och konsumtion. Men då är det givetvis också nödvändigt att den forskningen får tillgång till prognoser som utarbetats av andra än de kraft- och oljeproducerande organ och företag som har ett självklart intresse av att öka snarare än att minska energikonsumtionen. Ett objektiva och fristående oljeinstitut, som folkpartiet krävt, är lika angeläget för den forskningen som för regeringen när den ställs inför akuta oljekriser. Den kris vi just nu är på väg ur behöver ju ingalunda bli den sista.

Det är också angeläget att den energibesparande politik som nu måste ses som en tvingande nödvändighet för regeringar i alla industriländer kan

föras med lojal medverkan från de företag som i dag svarar för exploatering och distribution av olja och som nu också är i färd med att etablera sig inom kolområdet och när det gäller anrikning av uran för framställning av kärnkraft. Jag tror emellertid, herr talman, att en sådan lojal medverkan från dessa företag bara är en from förhoppning så länge dessa bolag har den maktställning som de har i dag. Ökad statlig medverkan i deras svenska avläggare är en nödvändighet för vår del. Vi har från folkpartiets sida dessutom talat om behovet av arbetstagar-konsulter i de här företagens styrelser. Det finns också anledning att satsa på åtgärder som ökar de två svenska oljeföretagens, dvs. det konsument-ägda OK och det privatägda Nynäs, möjligheter att konkurrera med de stora internationella företagen.

Men samtidigt är det väl alldeles klart att det är inte så förskräckligt mycket som lilla Sverige kan göra i det här sammanhanget. Vad som kommer att betyda någonting när det gäller att åstadkomma den bättre insyn som en sådan här ökad kontroll syftar till är det som kan göras av regeringarna i de länder där dessa företag har sin hemvist och inte minst av de internationella organisationerna. Vad det ytterst gäller är ju om det är regeringarna eller oljebolagen som skall styra vår energiförsörjning.

Herr ISRAELSSON (vpk):

Herr talman! I den här avdelningen av den allmänpolitiska debatten skall jag behandla inte bara energifrågor utan även miljöfrågor. Jag kommer i samband med att jag talar litet om energifrågorna också att göra anknytningar till miljö- och resursproblem som har nära samband med energifrågorna.

I statsverkspropositionens bilaga 11 brukar varje år departementschefen anföra den miljöpolitiska målsättning som regeringen skall arbeta efter här i landet. I 1973 års statsverksproposition sades det: "Miljövårdens primära uppgift är att garantera alla en livsvänlig miljö." I årets statsverksproposition har man också tänkt på kommande generationer och har följande formulering: "Miljövårdens främsta uppgift är att skapa och garantera en livsvänlig miljö åt nuvarande och kommande generationer. Därför måste miljöförstörelsen hejdas och förstörd miljö åter ges en acceptabel kvalitet." Om denna nya formulering kan tolkas så att regeringen i sin miljöpolitik börjat tänka och inrikta handlandet i ett långtidsperspektiv, så är detta självfallet positivt och ett klart framsteg. Så mycket står under alla förhållanden klart, att den deklarerade målsättningen inte reser hinder för genomförandet av en progressiv miljö- och energipolitik här i landet. En helt annan sak är sedan om de finansintressen som på avgörande områden hitintills är de verkliga makthavarna vill bidra till en sådan politik, som kanske kommer att beskära deras profiler.

En av de allra viktigaste produktivkrafter som människan har tagit i sin tjänst och som är en absolut förutsättning för utvecklingen inom det mänskliga samhället i allmänhet och inom industrisamhället i synnerhet är energin. Tillgången till och produktionen av energi under former som ger minsta möjliga negativa externa effekter på den oss omgivande miljön är en fråga av väsentligt intresse för både vår och kommande generationer

människor. Ju mäktigare krafter – och därmed kraftigare störare av den ekologiska balansen – som människan tar i sin tjänst, ju viktigare är det *hur* dessa krafter används och till *vems* nytta.

Sverige har under de senaste hundra åren, under kapitalistiska former, förvandlats från ett jordbrukssamhälle till ett utvecklat industrisamhälle. Denna kapitalismens utveckling har inte varit och är fortfarande inte en planerad hushållning, utan den styrs av anarkiska marknadsmekanismer med maximal profit som ledmotiv. Produktion för profit innebär att energi och övriga resurser disponeras till områden där den kortsiktiga vinsten är störst, helt oberoende av den sociala nyttan med produktionen. Det innebär att snävt företagsekonomiska hänsyn kommer före samhällsekonomiska. Det innebär att naturresurserna hänsynslöst förbrukas för att uppnå kortsiktiga och maximala vinster på satsat kapital. Det innebär att inga hänsyn tas till långsiktiga samhällsmål och kommande generationers levnadsvillkor. Det innebär att kapitalismen bedriver rovdrift med naturresurserna inklusive energin.

I det ekonomiska system vi har här i landet – det kapitalistiska – är inbyggd en avgörande lagbundenhet. Denna lagbundenhet tar sig uttryck i att för att systemet skall kunna fungera på sikt måste det ständigt tillväxa kvantitativt, om inte profitkvoten skall falla. Denna tillväxt innebär att den mängd kapital som sätts in i form av tekniska anläggningar tenderar att ständigt öka per anställd. Den kapitalägare som lyckats skaffa sig ett försprång i denna jakt på produktivitet kan så länge han behåller sitt försprång göra en extra profit. Detta medför en tendens till minskad sysselsättning och arbetslöshet samtidigt som den arbetskraft som blir kvar i produktionen utnyttjas hårdare, vilket i sin tur leder till att de fysiskt och psykiskt svagaste i första hand slås ut från den öppna arbetsmarknaden. Sjunker den procentuella andelen av kapitalet som omsätts i levande arbetskraft, tenderar profitkvoten att falla och kapitalägarna drivs till en kraftig utbyggnad av de fasta anläggningarna om inte profiten skall sjunka. Det innebär att detta ekonomiska system inom sig har inbyggt ett nödvändigt behov av expansion för att kunna fortleva.

Dessa expansionssträvanden låter sig inte hejda av statsgränser, utan de företag som expanderar har en tendens att bli multinationella. Rovdriften ökar genom att icke förnybara naturtillgångar i ständigt ökad utsträckning kastas in i förbrukningsprocessen.

För att komma till rätta med dessa problem är det inte tillräckligt med de åtgärder som föreslås i statsverkspropositionen då det gäller miljö- och energifrågorna. Departementschefen säger där: "För att detta mål skall nås krävs en aktiv miljöpolitik och ett nära samarbete mellan stat, kommuner, näringsliv och enskilda." Vi menar att dessa frågor inte kan lösas genom samarbete mellan statsmakten och de privatägda företagen. En övergripande statlig styrning måste till som utgår från en total samhällsekonomisk kalkyl. Folkflertalets intresse av en livsvänlig miljö för nuvarande och kommande generationer råkar i motsättning till kapitalägarnas intresse av maximal profit för i första hand nuvarande generation kapitalister. I detta läge anser vi att folkets väl måste gå före storfinansens.

Som vi ser det ter det sig orimligt med en ekonomisk tillväxt för dess egen skull utan att dess innehåll och nytta för folket analyseras. Vi kräver en övergripande planmässig hushållning med natur- och energiresurser med innehåll att dessa skall räcka till också för våra efterkommande och, sett i det globala perspektivet, också för de fattiga folken i världen. Den ekonomiska tillväxten måste ges ett innehåll som är nyttigt för folkets primära behov och produktionen av umbärliga varor motverkas. Livet blir antagligen inte rikare för människorna för att de kan omge sig med en massa mer eller mindre nödvändiga s. k. prylar; vad som resurserna i första hand skall användas till är produktion för ett kvalitativt och kulturellt mera högtstående liv för människorna.

I den hämningslösa förbrukningen av naturresurser inom den kapitalistiska produktionsapparaten ingår oljan som en viktig del. En värdefull naturtillgång håller på att förbrukas i ett allt snabbare tempo utan hänsyn till framtida behov – en misshushållning som inte minst dagens ungdom har grundad anledning att vända sig emot. Mellan 1955 och 1972 ökade energiförbrukningen i Sverige med 4,7 procent varje år. En oförändrad trend fram till år 2000 skulle innebära en fyrdubbling av dagens förbrukning. I en ekonomi som bygger på en sådan ökningstakt i energiförbrukningen leder redan ett tillfälligt avstannande i denna ökning till en kris.

Genom att satsningen skett kortsiktigt på vad som på för tillfället varit billigast har Sverige ett mycket stort beroende av oljetillförsel utifrån. Av den totalt tillförda energin i Sverige utgjordes 74,1 procent av olja och 14,3 procent av vattenkraft, medan 11,6 procent kom från övriga energikällor enligt en redovisning i årets statsverksproposition. Känsligheten för störningar i oljetillförseln beror inte bara på oljans stora andel av landets energibehov utan också på att både tillförsel och distribution ligger i händerna på några stora multinationella företag, vilkas fördelning av de tillgängliga oljemängderna Sverige inte har någon insyn eller kontroll av.

Handelsministern anförde också nyss i kammaren att en sådan insyn praktiskt taget inte existerar. Regeringen har att grunda sina åtgärder på de upplysningar som dessa bolag finner för gott att ge. Det är väl närmast en självklarhet att de endast lämnar sådana uppgifter som gagnar deras egna spekulationsvinster i den nu rådande bristsituationen.

En mening som delas av kännare på området är att den nuvarande oljekrisen inte primärt beror på den nedskärning som skett i produktionen av råolja utan är väsentligen framkallad av de stora multinationella oljebolagen för att på ett drastiskt sätt kunna höja priserna på olja. Som vi alla kan konstatera så har de lyckats att trissa upp priserna på ett sätt som är nästan otroligt. Visserligen har priset på råolja höjts men detta utgör endast en liten del av vad oljan kostar för konsumenten. Den stora delen av prishöjningen hamnar därför hos dessa stora oljebolag i form av ökade vinster. Genom dessa vinster ges de möjlighet att i god tid bryta in på områden för alternativa energikällor. Det kanske inte är någon tillfällighet att stora oljebolag köpt upp kolgruvor och söker skaffa sig kontroll över urantillgångar.

Vänsterpartiet kommunisterna kräver att de multinationella bolagens

välde här i landet bryts genom att staten går in och tar över detta viktiga område i dess helhet. Det är inte några nya tankar som vi här framför. Vid krigsslutet framlade en statlig utredning förslag i samma riktning, men detta förslag blev – som så mycket annat i arbetarrörelsens efterkrigsprogram – aldrig förverkligat. Med hänvisning till denna utredning väcktes vid 1960 års riksdag en kommunistisk motion (II:89) av Gustav Johansson m. fl. om utredning i syfte att skapa en statlig svensk petrokemisk industri. Bankoutsrottet inhämtade vid sin behandling utlåtande från kommerskollegium, Sveriges Industriförbund och handelskammarna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Gävle.

I motionen upprepas den 1945 framlagda Thunborgska utredningens förslag om ett statligt monopol på oljeimporten och oljehandeln och föreslås att staten på grundval av detta oljemonopol skall bygga ut en modern petrokemisk industri.

I utskottsutlåtandet görs genomgående remissinstansernas uppfattningar till utskottets egna. Industriförbundet skrev bl. a.:

”För att finansiera uppbyggnaden av en petrokemisk industri i Sverige torde kapitaltillskott från utlandet vara erforderligt. I motsats till vad som framhålls i motionen är ett vidgat internationellt finansieringssamarbete i hög grad önskvärt och ligger helt i linje med aktuella strävanden mot en liberalisering av världshandeln och av de internationella kapitalrörelserna. Staten bör alltså tillse att tillflödet av utländskt kapital till den svenska marknaden underlättas, men anledning att skapa en statlig industri i branschen saknas.”

I yttrandet från Stockholms handelskammare anfördes bl. a. följande:

”Det torde inom landet föreligga olika intressen med inriktning på en snar utbyggnad av petrokemisk industri. Ur olika synpunkter är det angeläget, att den fortsatta uppbyggnaden av vår kemiska industri sker med så ringa dröjsmål som möjligt. Ett statligt engagemang i detta sammanhang skulle säkerligen taga avsevärd tid, innan det kunde realiseras. Ett statsingripande på detta område skulle lätt kunna medföra, att utvecklingen i Europa gled förbi oss.”

I andra kammarens debatt talade herr Andersson i Ronneby (s) för utskottet och avvisade motionen med bl. a. följande ord: ”Ingen har i detta sammanhang någon annan uppfattning än att det är önskvärt att vi följer med i den tekniska utvecklingen, och det gör vi, när vi får de nya stora raffinaderierna i Göteborg och Oslo. Med nuvarande integrationssträvanden kommer dessa frågor att i hög grad få lösas i samverkan.

Vi har emellertid inte nu haft någon som helst anledning att behandla denna motion på annat sätt än vi gjorde förra året. Ett ställningstagande i frågan om oljeutredningen är i dag inte aktuellt. Därför kan motionen sägas sakna den aktualitet, som ger orsak att diskutera den i ett längre anförande.”

Man avvisade alltså klart de förslag som hade framlagts av en statlig utredning bara några år tidigare.

Vänsterpartiet kommunisterna håller fast vid de synpunkter vi den gången framförde och kräver i dagens situation bl. a. följande åtgärder:

Direkta förhandlingar tas upp med de oljeproducerande länderna och inköpsavtal träffas med åsidosättande av de multinationella oljebolagen.

Oljehanteringen inom landet förstatligas och raffinaderikapaciteten byggs ut till att motsvara landets behov. Eftersom det har signalerats att regeringen tänker bygga ut raffinaderikapaciteten vill jag i det här sammanhanget framhålla att jag för min del skulle se det som positivt, om lokaliseringen av det nya raffinaderiet -- en fråga som fortfarande anses ligga öppen -- kunde ske i inlandet och då gärna i Bergslagsområdet. Vidare bör en transportflotta anskaffas.

För att spara energi skall förpackningsraseriet bekämpas, vilket innebär sträng inskränkning i fråga om engångsförpackningar. På transportområdet överförs godstransporter planmässigt till järnväg. I fråga om persontransporter satsas på utveckling av kollektivtrafiken samtidigt som privatbilismen inom tätorterna begränsas. Cykel- och gångtrafik skall tillgodoses vid trafikplaneringen.

Enligt vad det sagts mig har ett borgerligt landstingsråd här i Stockholm i dag uttalat, att de som har köpt 50-kort för februari gärna kan komma och lösa in det och få pengarna tillbaka för att kunna åka bil. Det stämmer väldigt dåligt med den hållning som jag här har uttryckt och som andra talare också har redovisat, nämligen att det skall satsas på kollektivtrafiken.

En långsiktig plan för produktion av och hushållning med energi görs upp. Den skall innefatta övergång till energisparande industri typer och tillverkningsprocesser. Sådan industriell tillverkning som verkligen tillgodoser behov hos folket prioriteras.

En ökad satsning görs på energiforskning i folkets tjänst med brytande av storfinansens och teknokraternas makt över detta nyckelområde av forskningen. Det innebär satsning på miljövänliga energiformer som kan vara tillgängliga under om möjligt obegränsad tid.

Vi anser också att det nu akuta energiläget inte får leda till panikåtgärder i fråga om utbyggnad av nya kraftverk. Erforderliga miljöhänsyn måste tas även i det läge som i dag råder.

Under detta anförande övertog herr andre vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Fru THEORIN (s):

Herr talman! Det jag vill ta upp i den här debatten är planeringen på längre sikt av energi och råvaror, inte minst mot bakgrunden av kunskapen om sårbarheten i vårt moderna industrisamhälle på grund av de begränsade tillgångarna på energi och råvaror. Låt mig börja med ett citat på några minuter ur en bok som publiceras inom några veckor:

”Tänk ett ögonblick på en vanlig jordglob. Även i miniformat ser jorden stor ut -- här borde finnas plats och livsmöjligheter för oss alla. Kom då ihåg att den så kallade biosfären är ungefär så tjock som fernissa på jordgloben. Biosfären är den tunna, tunna 'hinna' runt jorden där allt levande finns. Vi människor kan enbart existera där, likaså alla andra levande varelser -- träd, buskar, gräs, alger, elefanter, bakterier, insekter osv.

Det är vår generations politiska handlande som avgör om det skall finnas utrymme för mänskligt liv i biosfären i framtiden.

Just nu har vi i den rika världen fått den första varningen, den första praktiska påminnelsen om att världens tillgångar inte är oändliga.

Under de sista 100 till 150 åren har vi inte bara tårt för hårt på våra gemensamma tillgångar, vi har även smutsat ner den känsliga livszonen, kanske utöver gränsen för vad den tål.

Vi har ingen verklig energikris på jorden i dag – inte ens en verklig 'oljekris'. Energi finns i oändliga mängder – i solens strålar, luftens vindar och vattnets strömmar, i växternas växande.

Frågorna är: Hur skall vi tekniskt kunna utnyttja denna eviga energi? Vad skall energin användas till? Hur skall vi fördela den mellan nationer, produktionsområden och människor? Hur skall den användas på ett sådant sätt att vi inte ytterligare smutsar ner den levande zonen?

De tekniskt enkla och lätt åtkomliga energikällorna är inte förnybara – olja, kol och uran kommer alla att ta slut en dag. Oljan redan inom några årtionden. Men långt innan det blir en verklig kris – t. ex. att oljan börjar ta slut – kommer vi att få stridigheter och till sist en kamp på liv och död mellan maktblocken, nationerna och samhällsklasserna om de sinande resurserna. Det vi har upplevt i vinter är enbart den första lilla krisungen.

Ett av resultaten av denna första lilla kris är kraftigt höjda priser på olja och därmed också på andra energiformer. Vilket förmodligen de två stormaktsblocken – USA och Sovjet – har ett direkt intresse av. Dessa två stora har relativt god tillgång till egna energikällor – Det tillskott de behöver från världsmarknaden är förhållandevis litet och då spelar inte priset den avgörande roll för deras produktion och levnadsstandard, som det till exempel gör för Väst-Europa och Japan, som ju måste importera större delen av sin energi.

Ett kraftigt höjt energipris drabbar snabbast och hårdast de fattiga folken i Asien, Afrika och Latinamerika. Dessa fattiga kommer helt enkelt inte att ha råd att köpa den dyra oljan. Följden blir en i dag ofattbar svältkatastrof. De fattiga folken behöver egentligen oändligt mycket mer – och billigare – energi för sin matproduktion på de torra och magra jordar de tvingas odla sin föda på – — —, än vad vi i den tempererade zonen behöver för att klara vår försörjning.

Men – för stormakterna betyder inte detta något annat än att det blir färre som tävlar om de sista dyrbara oljedropparna.

Det är förvisso inte bara energikällorna som är i färd med att sina. Inom några få år kommer vi att ha direkt brist på vissa metaller, bl. a. wolfram, kvicksilver, krom och zink. Metaller som är absolut nödvändiga för bl. a. framställningen av vissa högvärdiga stålqualiteter och som 'vitaminer' i många industrigrenar.

Ett annat akut överlevnadsproblem för majoriteten av mänskligheten är bristen på färskvatten. 'Vattenbristen angår inte oss i Skandinavien', kan man kanske säga. Den angår oss visst. Vi är – och förblir – en del av världen. Och vi kommer som alla andra folk att drabbas mer eller mindre av kampen om livsutrymme. Färskvattenbristen är redan ett faktum för våra nästnärmaste grannar på den europeiska kontinenten.

Att skaffa fram rent vatten kräver mer och mer energi runt om i världen. Ökade mängder energi kommer att behövas för att bryta våra

alltmer svårtillgängliga metaller.

Befolkningen ökar ständigt – vi behöver mer och mer mat. Som kräver allt mer energi.

Allt detta i en tid då vi snabbt går mot brist på billig och lättanvändbar energi.

Mänskligheten har förvisso inte sett om sitt hus under de goda åren. Nu kommer – inom 5, 10 eller 15 år, de magra åren.

Skall vi klara planering och fördelning? Har vi några praktiska möjligheter att klara vår framtid?

Ja, visst har vi det. Genom att använda det förnuft, den erfarenhet, kunskap och solidaritet som vi människor tillsammans har, kan vi klara vår framtid.

Det blir ingen lätt uppgift.”

Ja, så börjar den här boken, som är skriven av bl. a. en enveten och välkänd stämman i resurs- och miljödebatten, Hans Palmstierna.

Nej, det blir ingen lätt uppgift men desto angelägnare. På DN:s handelssida den 19 januari fick vi en översiktlig och illustrativ beskrivning på hur ömtåligt det moderna industrisamhället är. Den svenska industrin står och faller med en lång rad importerade råvaror. All planering har utgått från att råvaruländerna utan avbrott och till hyfsade priser skall förse den industrialiserade världen med de råvaror den behöver för att existera. Yrvaket har vi fått konstatera i den rika delen av världen att vad som hänt med oljan kan hända med koppar, tenn, gummi, bauxit, krom osv.

80 procent av all koppar på världsmarknaden kommer från fyra länder: Chile, Peru, Zambia och Zaire. För närvarande importerar vi över 60 000 ton om året men kan i ett avspärrningsläge vara självförsörjande med koppar. Bauxit är råvaran till aluminium som kan ersätta kopparn, men den finns inte i Sverige utan också den huvudsakligen i fyra länder – Guinea, Guyana, Surinam och Jamaica – som nu förbereder ett möte för att diskutera någon form av samarbete. Den rika världen håller andan. Malaysia och Bolivia står för 70 procent av världsexporten av tenn. Samtliga legeringsmetaller till det berömda svenska stålet importeras: mangan, nickel, krom och volfram. DN sammanfattar: Den rika världens industrisamhällen har blivit ömtåliga som en slarvig stickning. Brister en maska, dvs. stoppas tillförseln av någon viktig råvara, rämningar hela konstruktionen.

Varför har då inte denna debatt kommit tidigare? Det är först de senaste månadernas oljepolitiska kris som på ett handgripligt sätt gjort den rika världens länder medvetna om att det industriella ”överflöds-samhället” har sina begränsningar. Resursfrågorna har alltför länge varit ett debattområde med några få välkända men envisa röster, i Sverige framför andra Georg Borgström, Hans Palmstierna, Gösta Ehrensverd och Rolf Edberg.

Internationellt har debatten efter Rachel Carsons bok *Tyst vår* till stor del kretsat kring vetenskapliga rapporter och manifest som Menton-deklarationen och *A blueprint for survival*, där brittiska forskare manade till kamp för överlevnad. Men den rapport som hittills väckt den största debatten är *Tillväxtens gränser*, som ett forskarlag vid

Massachusetts Institute of Technology publicerade i mars 1972. Boken var ett resultat av ett s. k. systemdynamiskt forskningsprojekt rörande vissa globala utvecklingstrender. Huvuduppgiften var att globalt undersöka beroende och växelverkan mellan fem faktorer: industrialisering, livsmedelsproduktion, befolkning, naturtillgångar och föroreningar.

Slutsatserna i boken innebar att tillväxten kan nå ett slut antingen genom ordnad anpassning till de globala fysiska begränsningarna eller genom ett överskridande av dessa gränser med ett sammanbrott som följd, att det sannolika resultatet av rådande utvecklingstendenser är ett sammanbrott samt att tekniska lösningar för att dämpa tillväxten bara kan fördröja sammanbrottet, om de inte följs av förändringar av de sociala, ekonomiska och politiska faktorer som stimulerar tillväxten.

Rekommendationen om en "icke-tillväxt" eller s. k. nolltillväxt som en väg ur problemen har väckt kritik från både socialistiskt och kapitalistiskt håll, och från vetenskapligt håll har viss kritik riktats mot den metodik som använts vid modellens uppbyggande. Oavsett om man delar slutsatserna från forskargruppen vid Massachusetts Institute of Technology eller ej har Tillväxtens gränser satt i gång en debatt, där också fördelningen av tillgängliga resurser mellan världens länder har kommit med. Bristande tillgång på energi med kraftigt höjda energipriser kommer att drabba de fattiga länderna hårdast, de länder som behöver oändligt mycket mer och billigare energi för sin livsmedelsproduktion än vad vi i den tempererade zonen behöver för att klara vår försörjning. Därför är det nödvändigt att en diskussion om jordens tillgängliga resurser i botten har den rättvisa fördelningen. Vi kan i den rika delen av världen inte fortsätta att "slicka grädden av jordens resurser", som Georg Borgström en gång uttryckte det. Den akuta bristen på energi har haft det goda med sig att intresset för de globala resursfrågorna har ökat och att det i sig inte längre behöver betecknas som en tro på världens undergång.

Detta ligger också bakom en motion till årets riksdag, nr 1532, som några socialdemokrater har väckt, och där vi kräver

att studier omgående igångsätts för att i detalj klarlägga hur bristen på energiråvaror kan komma att återverka på olika samhällsområden,

att studier omgående startas för att i detalj kartlägga vilka övriga nyckelråvaror som kan förmodas bli bristråvaror,

att kartläggning sker av effekter som bristen på energi och råvaror kan få på sysselsättningen branschvis,

att framtagande av alternativa energisnåla produktionsmetoder stimuleras, samt

att låta utreda de institutionella förutsättningarna för införande av en långtgående planerad hushållning av svensk ekonomi.

I motionen pekar vi på att flera utredningar har beräknat tillgångarna på de mineral- och energitillgångar som finns. Vi nämner exempelvis *Resources and man – Committee on resources and man*. National Academy of Sciences/National Research Council, publ. nr 1702, 1969, USA – som är en av de stora rapporterna. Vidare har inom arbetet på MAB – *Man and the Biosphere* – presenterats delrapporter, och inom Förenta nationerna pågår numera fortlöpande studier inom området.

Från dessa utredningar kan man uppskatta när det kommer att råda brist på de råmaterial som vårt samhälle behöver och i detalj kartlägga vilka områden som drabbas först, för att snabba åtgärder skall kunna sättas in.

Avgörande för framtiden blir hur vi använder de energitillgångar och råvaror som står oss till buds. Att använda energin sparsamt och effektivt, framför allt genom vettigare produktions- och återanvändningsmetoder, måste samhället medvetet medverka till. Liksom en sysselsättningsplan måste upprättas för den industriella och den offentliga sektorn sammantagna för 1970- och 1980-talen för att ge rätt till arbete måste en planerad produktion efter helt andra principer än de nu gällande, med konsumera/producerera i ständigt ökat tempo, komma till stånd.

Effekterna av marknadskrafternas fria spel kan inte längre bara dämpas; de måste ersättas av en planerad hushållning med energi och råvaror.

Grundläggande måste vara människornas behov. Vår produktion måste planeras efter vad vi behöver för att leva ett liv med rimlig materiell standard, efter de resurser vi har och efter hur vi fördelar tillgångarna mellan människor. Högsta möjliga kvalitet och sparsamhet med material och energi, vettiga arbetsvillkor där vars och ens kunnighet, arbetsvilja och skaparförmåga tas till vara måste vara viktiga grundprinciper. Troligt är att många fler människor kommer att behövas i en sådan produktion. Många fler kommer också att behövas som reparerar saker. Återanvändningsindustrin kan komma att ersätta sådana industrier som i dag producerar icke-nyttiga produkter.

Av tillgängligt faktamaterial kan en uppskattning göras av när och i vilken omfattning brist på olika råvaror kommer att uppstå. I detalj måste nu kartläggas vilka områden inom samhället som drabbas först. Vad som saknas i tillgängligt material är en analys av de sociala effekter som en alltmer skärpt bristsituation får för de redan ekonomiskt svaga om inte åtgärder vidtas. Av historien har vi lärt att vid varje bristsituation har de redan förmögna och välutbildade alltid lyckats få sitt. Små klasskillnader ökar till klassgap beroende på att alla konkurrerar om det lilla som finns. Därför måste i botten för en analys av bristsituationen finnas de sociala effekterna för de svaga, för att riktiga åtgärder skall kunna planeras.

Genom den aktuella bristsituationen har vi på ett drastiskt sätt påmint om att vi måste bestämma oss för hur vi vill planera framtiden. Det nuvarande liberala marknadssystemet kan fungera en tid till. Men risken är att det kommer att bryta samman i en fruktansvärd konkurrens om tillgångarna och en våldsam misshushållning med resurser, kunskap och arbetsförmåga samtidigt som människorna kommer att konkurrera på kniven om arbetstillfällena. Alternativet är ett planhushållat, energisparande samhälle som delar på tillgångarna och tar till vara alla människors förmåga till upptäckter och besparingar.

Fru HAMBRAEUS (c):

Herr talman! Det skall bli mycket intressant att läsa den bok av bl. a. Hans Palmstierna som Maj Britt Theorin just läste upp ett stycke ur. Det är trösterikt att erfa att det nu inom många partier finns en

medvetenhet om de stora problemen.

När det gäller energin tror jag att det är viktigt att inse att detta begrepp inte är enhetligt. Det finns energiframställningsmetoder som är miljöförstörande, och det finns sådana som inte är det. Det västerländska industrisamhället baserar till stor del sin produktion och konsumtion på energiråvaror som inte finns i landet, som skapar miljöproblem och som förbrukas fortare än de förnyas. Oljekrisen har lärt oss att detta gör oss sårbara och utlämnade åt andras godtycke.

Jag kan inte delta i det allmänna klankandet på regeringen för dåligt handlag när det gäller den nu akuta krisen. De flesta av oss har först nu upptäckt hur utlämnade vi är åt de multinationella oljebolagen. Vad vi emellertid bör ha lärt oss är att för framtiden sträva efter större oberoende. Bl. a. därför måste jag kritisera att regeringen har tänkt sig att vår framtida energiförsörjning skall baseras på kärnkraften. Därigenom går man vidare på samma väg: produktions- och konsumtionsmönstret baseras på energiråvaror som förbrukas fortare än de förnyas och som skapar miljöproblem och gör oss sårbara och utlämnade åt andras godtycke.

Energikrisen borde ha lärt oss något mera: Det går att spara energi. Och det går att finna helt nya vägar inom marknadshushållningens ram för energiframställning. Uppfinningsrikedomen har blomstrat som sällan förr. Idéer som inte varit värda sitt pris i den billiga oljans dagar har blivit en intressant verklighet som går att marknadsföra utan sofistikerad reklam, helt enkelt därför att de tillfredsställer ett behov. Här bör samhället stödja genom att ställa kapital till förfogande. Förverkligandet av dessa idéer betyder arbetstillfällen inom nya områden och medvind för nyetableringar. Fler får en chans att skapa och känna det meningsfulla arbetets glädje. Detta är en konkret erfarenhet som många människor har gjort i dag. Hushållning med energi har blivit ett begrepp som inte ifrågasätts.

Detta borde ge oss en tidsfrist. Vi behöver inte skaffa fram så mycket energi omedelbart som prognosmakarna tänkt sig och framför allt behöver vi inte skaffa fram den på samma sätt som de tänkt sig. Vi bör genast börja styra in våra produktions- och konsumtionsmönster så att de baseras på energikällor som förnyas i den takt som vi använder dem och som inte innebär miljöförstöring, varken genom förorening eller genom ökad värmebelastning på jorden. Önskvärt är också att vi kan få fram så mycket inom vårt eget land att våra basbehov kan tillfredsställas.

Vilka energikällor står oss då till buds? Och räcker de? Den stora kontinuerliga energikällan är solen. Framtidens energiutvinningsprincip blir att utnyttja solenergin på allt intelligentare sätt, innan den vänder åter ut i rymden i form av värmeutstrålning. Det verkar som om denna princip öppnade ett nytt sätt att tänka tekniskt, där vi hittills gjort så litet att det går att utan sofistikerat kunnande ana enorma utvecklingsmöjligheter.

Till en del har vi redan förstått att ta till vara solenergin. Våra vattenkraftverk drivs ju av solen, som ser till att vattnet dunstar upp och regnar ned på höga höjder, så att det kontinuerligt ger oss energi när det störtar ned i våra vattenkraftverks turbiner. Denna energiutvinnings-

metod har vi utvecklat så pass i vårt land att det inte går att öka energimängden därifrån i någon högre grad genom nyutbyggnad. Det finns emellertid antagligen åtskilliga kilowatt att ta till vara i nedlagda små vattenkraftverk, genom att effektivisera ålderdomliga kraftverk och genom utbyggnad av biflöden till redan utbyggda älvar. De orörda älvarna kan vi emellertid inte röra. Det är vår skyldighet att till våra efterkommande lämna orörda naturområden. Det är nödvändigt inte bara för deras behov av rekreationsområden utan därför att tanken på en värld, helt förändrad av människan, blir skrämmande om vi inte är säkra på att vi har all kunskap om naturens innersta väsen. Eftersom alla tecken tyder på att vi ännu har mycket att lära, måste vi lämna orörda områden åt våra efterkommande att utveckla sin kunskap genom.

Ved är en gammal beprövad energikälla, som åstadkommit av solen. Antagligen är det rena träet för dyrbart att elda upp. Spillvirke, bark, busksly etc. kan dock vara basmaterial för bränsleutvinning. Självfallet skall vi inte sluta att tänka bara för att vi använder en gammal beprövad energikälla! Nya, mer effektiva och bekväma metoder att ta till vara spill i skogen som bränsle måste kunna uppfinnas när det nu finns anledning att börja tänka i sådana banor.

Fossila bränslen har också åstadkommit av solen, som via fotosynthesen har skapat organiskt material, som sedimenterats under årmiljoner. Att dessa nu skapar föroreningar när vi utvinnet energi ur dem är, vad jag förstår, enbart ett ekonomiskt, inte ett tekniskt problem. Satsningen på kärnkraftens säkerhet, som visat hur oerhört skickliga våra tekniker är att klara utsläpp vid normal drift om de blott åläggs detta och får resurser till det, har klart visat oss att utsläpp av miljöfarliga ämnen är onödiga. Det kan inte rimligen vara svårare att hålla svavel och sotpartiklar i schack än radioaktivitet. Till skillnad från kärnkraften skapar däremot inte oljans föroreningar moraliskt olösliga problem, som överlämnandet av det högaktiva avfallet att vaktas i århundraden utgör. Svavel kan, vad jag förstår, oskadliggöras, vilket inte går med radioaktivitet, som endast kan hållas isolerat tills det avklingat.

När det gäller de fossila bränslena är vi ännu på samlarstadiet. Vi plockar upp olja, kol och torv, där de förekommer i naturen. Och vi tömmer ut dessa energikällor betydligt fortare än de förnyas. Kanske kan vi lära av naturens metoder här att snabba på förloppet, se till att vi genom t. ex. vattenbruk låter solen och naturliga avfallsprodukter bilda organisk massa tillräckligt fort och i tillräcklig mängd för att denna organiska massa, när den skördats och genomgått tekniska processer, t. ex. pyrolys — dvs. något liknande vanlig hembränning -- skall kunna ge oss det flytande eller gasformiga bränsle som vi behöver. Här öppnar sig enormt spännande möjligheter.

I värmetransportmönstret på vår jord finns viktiga kunskaper att inhämta. Solen värmer upp vid ekvatorn i övermått, och en del av denna värme blåser upp mot polerna. I stället för att bara låta den fara dit utan att använda den borde man lägga solkraftverk vid världens heta zoner och transportera en del av värmen i form av högvärdig energi, t. ex. vätgas, till norra halvklotet. Vi rubbar därmed inte den värmebalans inom olika regioner som sol och jord byggt upp. Vi utnyttjar den bara på vägen.

Vinden är förstas en gammal beprövad energikälla, gratis distribuerad över hela världen. Små vindkraftverk kan ge ett energitillskott och komplettera andra kraftkällor. Vi skall naturligtvis inte heller "gå tillbaka" och sluta tänka här, utan det gäller att satsa på forskning som riktar in sig på att vidareutveckla dessa genialt enkla miljövänliga metoder.

Inom jordbruket blir det förmodligen ur alla synpunkter klokt att övergå till en ny sorts energianvändning. I stället för konstgödsel bör vi utveckla kvävefixerande bakterier och sädeslag och växter som trivs med dem. I stället för kemikalier bör vi samarbeta med de organismer som gärna gör jobbet åt oss, om vi stimulerar dem i stället för att gasa ihjäl dem.

Sammanfattningsvis: Framtidens energiförsörjning bör utgå från ett nytt sätt att tänka och uppfinna, mera enligt biologiska och ekologiska lagar än enligt kemiska och mekaniska.

Kommer den energi vi kan framställa att räcka utan att vi förstör naturen eller lever över jordens tillgångar? Ja! Säger det sig inte självt att vi måste inrätta vår produktion och vår konsumtion inom de ramar som naturen ger oss, om vi är förnuftiga? Finns det ett sätt att skapa det som är till nytta utan kostnader i form av miljöförstöring? Det är hög tid att vi ställer de resurser som behövs till förfogande för att man skall kunna ta reda på hur det samhälle skulle se ut som har de ekologiska naturlagarna som överordnade grundregler. Centrum för tvärvetenskap i Göteborg har fått ett blygsamt anslag för att börja räkna på detta i sitt s. k. byprojekt och forskare som Staffan Delin har fått några tusenlappar för att tänka vidare. Jämför vi med de miljarder som satsas på återvändsgränder, verkar våra hittillsvarande prioriteringar mindre visa.

Hur skulle det samhälle se ut som kunde leva utan att väldföra sig på naturen? Innebär det skrämmande framtidsutsikter? "Varsamhället", som Ingrid Sjöstrand kallat det, innebär: Ett nytt sätt att leva i ett decentraliserat samhälle med lokal självförsörjning av dagligvaror, där det inte — som nu — skulle finnas ett desperat behov av att trygga vårt livsuppehälle på andras lidanden. Ett mindre sektoriserat samhälle, där gränserna mellan arbete och lek mer och mer suddades ut, där barnen kunde vara med och se vuxna lösa de problem som hänger ihop med producerandet av de varor vi behöver och inte som nu skulle hänvisas till en låtsasvärld med några enstaka vuxna med exklusiv uppgift att se till barn. Ett samhälle med en mänsklig teknik, där vår tekniska uppfinningsförmåga i rikt mått utnyttjades för att skapa maskiner som kunde underlätta ett effektivt arbete för de människor som skulle arbeta med dem, för att ge dessa människor större arbetsglädje, frihet och mer tid för gemenskap. — Jag tycker inte det verkar att bli ett skrämmande samhälle.

Däremot skräms jag av tanken att fortsätta med "våldsamhället" på samma sätt som nu. Inte nog med att vi i det långa loppet förstör förutsättningarna för livets existens på jorden genom vår framfart och skapar svåra lidanden för andra kulturers folk. Vi blir allt ledsnare när vi håller på med det. Stress, alienation och sviktande fysisk och psykisk hälsa borde varna oss. Större och större koncentration av makt och bebyggelse. En teknik som arbetar fram stora, tunga, snabba, dyra

maskiner och metoder som är förödande för naturen och där människan blir ett allt onödigare bihang, alltmer främmande för basen för sitt livsuppehälle, hänvisad till att i allt större utsträckning ägna sig åt att bli vårdad eller åt att tjäna sitt uppehälle på att vårda andra. Ett krampaktigt fasthållande vid strukturer och utvecklingsvägar som visat sig vara oförnuftiga.

Vi behöver en ny sorts strukturrationalisering, där strukturerna i näringsliv och samhälle görs rationella, dvs. förnuftiga, utifrån en större del av verkligheten än den del vi nu räknar med. Strukturförändringar brukar vi inte tveka inför – ingen vill ju att allt skall förbli som nu. Hittills har dessa förändringar mest drabbat arbetare, småföretagare och familj jordbrukare. Tvekar vi därför att de förnuftigare förändringarna nu skulle drabba nya kategorier av människor, sådana som vant sig vid att ha makt? Är det därför som en del skräms av denna nya sorts strukturrationalisering, detta nya sätt att leva?

Herr WACHTMEISTER i Johannishus (m):

Herr talman! Naturam expellas furca, tamen usque recurret. Jag saknar uppriktigt min gamle gode vän och trätobroder John Lundberg; han hade kunnat översätta det här åt mig. Nu får jag gör det i hans ställe något fritt: Det tjänar ingenting till att herr talmannen och kammaren försöker sparka ut mig från denna församling, jag kommer tillbaka till ladan ändå.

Men om jag skall tolka Horatius' ord något allvarligare måste jag beklaga att biologiundervisningen på olika håll har satts på undantag. Det hämnar sig när teknokrater – för att inte säga teknopater – okunniga om livets lagar släpps lösa. Naturen slår förr eller senare tillbaka, och den slår hårt. Nu har den kris som vi just har hamnat i på energiförsörjningens område huvudsakligen politiska grunder. Det dröjer inte långt förrän den kommer tillbaka, och då kommer den på biologiska grunder.

Själva ransoneringsåtgärderna skall jag inte närmare gå in på, men med utgångspunkt i egna erfarenheter från slutet av andra världskriget, då jag själv arbetade inom bränslekommissionen, kan jag absolut inte rikta någon kritik mot handelsministern för de vidtagna åtgärderna. Om de till äventyrs skulle ha varit för stränga, så inte har de skadat oss något nämnvärt. Det skulle ha sett annorlunda ut om de varit för milda.

Problemen i dag är emellertid oändligt mycket svårare än de närmast idylliska förhållanden som rådde 1945, då hela samhället var inställt på krishushållning. Det tycks denna gång ha varit stört omöjligt att få något klart grepp om hur mycket flytande bränsle vi egentligen hade i landet. I vissa avseenden, t. ex. beträffande gasol, tycks lagerföringen ha varit närmast katastrofalt dålig. Jag vill inte vara efterklok utan bara uttrycka den förhoppningen att vad som skett måtte bli oss en läxa. Tydligen behöver vi utöka våra lagringsutrymmen, och tydligen bör vi i samarbete med oljeimportörerna försöka få något slags bättre lagerbokföring eller hur det nu skall utformas.

Det är inte så förfärligt långt kvar till den tidpunkt då världens oljetillgångar definitivt är uttömda. Jag fruktar att de yngre i kammaren kommer att få uppleva den tid då vi inte kan få olja ens för pengar. Till

dess måste vi ha löst vårt energiförsörjningsproblem, och under alla omständigheter måste vi nog lägga om vår livsföring ganska ordentligt, något som väl inte alltid behöver vara av ondo.

Gissningsvis skulle jag vilja säga att de knappa oljetillgångar som vi en gång i tiden kommer att få måste förbehållas de stora kraftverken och fjärrvärmeverken och möjligen några större industrier, under det att småförbrukarna får söka sin energi från andra källor. Anledningen till att jag tror att oljan måste förbehållas storförbrukarna är att man där kan föreskriva avsvavlingsanordningar vid eldningskällan – åtgärder som är så dyra att man inte kan begära att småförbrukarna skall klara dem. Skadorna av svavelsyrenedfallet börjar redan nu bli kännbara på sina håll, och om några år kommer de att bli verkligt allvarliga.

Men förr eller senare är det slut med oljan för storförbrukarna också, och försörjningen med energi får vi försöka klara på annat sätt. Såvitt jag kan förstå måste den stora kvantiteten energi komma från kärnkraften. Gäller det själva kraftalstringen är väl problemen där redan lösta, och våra säkerhetskrav är långt rigorösare än de är i något annat land. Men gäller det avfallshanteringen går åsikterna isär. Från kraftverkens sida menar man att allt är bra, på andra håll är man inte lika övertygad.

Jag tror på kärnkraften, och jag är personligen övertygad om att man inom några få år har löst problemet med avfallshanteringen också. Men debatten har inte övertygat mig osakkunnige om att problemet är löst i dag. När vår energiförsörjning har diskuterats har det ofta sagts att vår välfärdsutveckling kräver kärnkraftverk. Vi kan helt enkelt inte klara oss utan dem, alldeles oavsett vad följderna av dem kan bli från säkerhets-synpunkt. Jag tycker det är ett ohyggligt cyniskt resonemang. Det går för resten igen i hela vårt hanterande av våra icke-förnybara naturresurser. Produktionsökning, stegring av levnadsstandarden till varje pris – vad rör det oss om vi gör jorden obebodlig för våra barnbarn och deras efterkommande, bara vi kan exploatera naturen så att vi får det bra! Kalla det för vad som helst, men kalla det inte för en ansvarskännande politik!

Nu har plötsligt energikrisen väckt våra styrande på alla nivåer, och vi må hoppas att den kommer att väcka oss alla. Det vore frestande att under den där ohyggligt förargliga rubriken Vad var det jag sa! – citera otaliga yttranden från Svenska naturskyddsföreningen eller varför inte mina egna anföranden vid tidigare sessioner i riksdagen, där huvudtemat varit: Vi ställer större ekonomiska krav på våra naturresurser än dessa biologiskt förmår uppfylla! Men jag skall avstå därifrån. Vi är nog trots allt allesammans ganska överens om att det är bra att krisen kommit som en påminnelse, och vi får väl hoppas att regeringen kommer att prioritera åtgärder på detta område, kanske främst forskning i energifrågorna. Framtiden är oviss, men tänk vad den ändå måste vara stimulerande för unga forskare! Mätte de bara som ledstjärna för sitt arbete ha vad herr Hermansson i går vidrörde, nämligen att det i levnadsstandarden ingår så många olika ting, inte nödvändigtvis bara färg-TV och sådant materialistiskt. Där ingår inte minst möjligheter till rekreation i en någorlunda oförstörd natur. I det avseendet är vi i vårt land än så länge ovanligt lyckligt lottade. Men våra vildmarker, våra outbyggda vattendrag och våra

havsstränder — de mest eftertraktade av våra rekreativsmål — naggas hårt i kanterna. Det är inte bara för oss som de skall räcka, utan i den internationella solidaritetens namn också för de utlänningar som i allt större omfattning söker sig hit. Därför blir man onekligen något orolig när regeringen skräckslagen inför energikrisen redan tycks vara beredd att springa ifrån riksdagens beslut att lämna kvar fyra älvar outbyggda. Det krafttillskott som en utbyggnad av dessa älvar skulle lämna är så obetydligt i förhållande till vad vi får av stora värmekraftverk, att vi inte totalt får tappa huvudet.

Herr Helén berörde dessa saker i går, då han för övrigt passade på att beta av hela det fält som jag hade tänkt att beta på i dag. Jag får nu nöja mig med att instämma med honom i hans miljöavsnitt — med ett undantag. Han menade att det inte var så farligt att jämka på den lägsta tappningsnivån i våra vattenmagasin. Jag tror tvärtom att det är ohyggligt farligt. Magasinen blir nämligen inte alltid återfyllda, allra minst i den period av låg nederbörd som vi nu är inne i. Jag vill rekommendera herr Helén — jag gör det trots att han inte är närvarande i kammaren — att bege sig till den för honom knappast helt okända sjön Åsnen i Småland, så får han uppleva ett verkligt skräckexempel på hur det går när man tappar under den nivå som man en gång tänkt sig.

Miljövårdens uppgift är, såsom alldeles nyss sades, att för kommande generationer skapa och garantera en livsvänlig miljö — statsverkspropositionen har alldeles rätt i dessa ord.

Det har sagts att våra torvmossor skulle kunna lämna ett bra ersättningsbränsle. Det är delvis riktigt. Det är emellertid bara en del av torven som lämpar sig för bränsle. Tillsammans med olja lär den emellertid ha ett ganska stort värde på något sätt som jag inte kan förklara — jag kan det helt enkelt inte även om jag har läst om det. Vi måste emellertid ha klart för oss att torven också hör till de icke förnybara tillgångar. När torven är borta är den borta, och vi har fått en del nackdelar i stället. En torvmosse är nämligen konstruerad ungefär som en tvättsvamp. Den suger åt sig all nederbörd som kommer i form av regn, snö och snösmältning. Den släpper sedan ut vattnet i lagom portioner, antingen i form av grundvatten till den omgivande marken eller också genom avdunstningen, så att det blir en behaglig fuktighets-halt i luften. Vattnet rinner också ut i bäckar och åar, som på det sättet får en någorlunda jämn vattenförling. Exploaterar vi torvmossen, har vi tagit bort de fuktighetsbevarande egenskaperna. Blir det en häftig snösmältning eller ett ordentligt regn, sväller dikena ögonblickligen upp, och det blir våldsamma vattenvariationer. Framför allt på ostkusten har man fått uppleva detta, där man har gått litet för hårt fram med dikningarna i Småland. Emåutredningen, som klarades av häromåret, talade mycket om dessa saker. Stor försiktighet måste med andra ord iaktas innan vi ger oss på våra torvmossor.

Vår energiförsörjning är inte bara en kemisk fråga utan också en biologisk. Vi får helt enkelt inte i panikens tecken så här 5 minuter i 12 innan kärnkraftens och andra energiproblem kanske är lösta göra oss av med värden som aldrig någonsin går att återställa. Är det så fullkomligt otänkbart att vi till förmån för våra efterkommande avstår från att

Torsdagen den
31 januari 1974

*Allmänpolitisk
debatt*

exploatera allt som över huvud taget går att exploatera och att vi nöjer oss med en långsammare stegring i levnadsstandarden?

Energiförsörjning och miljövård måste gå hand i hand. I detta sammanhang må det vara tillåtet att uttala en förvåning över hur lättvindigt hushållningen med våra icke förnybara naturtillgångar behandlas i civildepartementets i övrigt förträffliga rapport om hushållning med mark och vatten. Fem sidor var allt vad man kostade på sig i den frågan i ett 524 sidor tjockt betänkande. För övrigt handlar det bara om exploatering för olika ändamål – här inte alls sagt i negativ bemärkelse. Det är exploatering för inte minst fritidsändamål, rekreation som vi också skulle kunna kalla energiförsörjning i en annan form.

Numera bestrids väl inte landskapsbildens betydelse för rekreationen av någon. Strandlagen var väl det första steg som togs för att bevara från den friluftstörstande allmänhetens synpunkt värdefulla rekreationslandskap. Efter många steg har nu turen kommit till det sydsvenska bokskogslandskapet. Tyvärr är bokskogen – utom just nu – inte lönsam. Den är direkt förlustbringande. Den är vacker att se på, men som kanske en del av bröderna i den här församlingen vet är alla skönheter dyra i drift. I det fallet är bokskogen inget undantag. Rönjnings- och gallringsvirke, borstved och drittelstav och allt vad det nu en gång var har fallit bort som inkomstkälla och bara till en liten del ersatts av massavedssortimentet. Kvar blir nästan bara timmer och faner. Man måste förstå den skogsägare som offerar en så pass osäkert avkastande gröda som bokskogen till förmån för den säkrare granen.

I jordbruket kan vi inte alltid bara ha den högst avkastande grödan. Vi får i t. ex. mina trakter finna oss i att ha både havre – den sämst avkastande – och sockerbetor, som ju är den högst avkastande grödan. Direkta förlustgrödor kan man däremot knappast ha. Men i skogen vill man tydligen enligt ett lagförslag från naturvårdsverket, som för närvarande är ute på remiss, ålägga skogsägarna att hålla förlustgrödor. Jag upprepar att boken tyvärr är en sådan olönsam gröda. Men boken är ändå ett omistligt inslag i den sydsvenska landskapsbilden. Jag delar helt naturvårdsverkets farhågor för att den skall försvinna och verkets åsikter om nödvändigheten av lagstiftning. Men naturvårdsverket föreslår att ingen ersättning skall utgå för förlusten. Detta anser jag vara galat. Är det i det allmännas intresse att bevara ett inslag i landskapsbilden, skall det allmänna inte utan vidare vräka över kostnaderna för detta på dem som har skogen, utan då skall det allmänna självt ta kostnaderna för det hela.

Sedan flera år ligger bokskogsutredningen i departementet. Den var i flera avseenden överambitiös, men den utgjorde i alla fall ett bättre förslag att klara bokskogens framtid än en tvångslag. Jag förstår inte varför ingenting händer med denna utredning. Man tycks helt ha glömt bort den. Bokskogsutredningen gällde för övrigt bokbestånd med 70 procent av bok. I dag fick jag med posten ett brev från min länsstyrelse i Blekinge. Man talar om att man utsträckt bokavverkningsförbudet till bestånd med 40 procent bok av hela stamantalet. För min personliga del spelar det ingen roll, eftersom jag är – som man säger – litet tokig. Det är ingen nyhet för dem som känner mig. Jag har gärna bok i mina skogar – men jag kan inte ha enbart bok. Boken kan leva kvar hos mig ganska

lugnt, dock på en begränsad areal.

Jag börjar misstänka att när man nu utvidgar bokskogsavverkningsförbudet till bestånd med 40 procent bok av stamantalet, är det ett utslag av den tidigare här i debatten nämnda lusten från regeringens sida att Lidboma – att lägga sig i allt som man inte behöver lägga sig i, något slags smysocialisering.

Naturvårdsverket säger att orsaken till att man inte vill betala någon ersättning till bokskogsägarna helt enkelt är att de har ärvt sin bokskog. Då är det – anser man – inte mer än rätt att de skickar den vidare utan ersättning. Men det resonemanget skulle vi kunna föra vidare. Vi har ärvt Sturup och Ritsem i vår generation. Hur har det gått? Jag tror nog vi bör akta oss för att föra den tankegången vidare.

Problemet med bokskogen finns för de mindre markägarna, de som kanske bara har bok i sin skog och som plötsligt står utan den skogen, inte får använda den.

Till sist ett hopp mot norr, där man i vårt lands mest besökta fjällområde, Abisko nationalpark, avser att bygga en väg. Jag skall inte diskutera behovet av vägen Kiruna–Narvik, men stakningen är typisk för vägverkets likgiltighet inför allt som har med miljö och naturvård att göra. Den stakningen slår sönder något av det värdefullaste som finns i hela nationalparken. En annan sträckning, tätt intill järnvägen, vore väl ur exteriör synpunkt acceptabel. Om den blir dyrare, hävdar jag att vi bör ta de kostnaderna. Man borde ha kommit med ett alternativ, men det har man inte gjort, man har bara riktat in sig på det som är bekvämast. Vad blir det kvar av nationalparken efter alla bensinångor och ölburkar? Då lär den inte vara användbar som referensområde mera.

Nu har vi handskats så med vår arma natur, att det inte längre får vara självklart att vi väljer den ur *dagens* ekonomiska synpunkt billigaste lösningen.

Stopp för utbyggnad av hittills orörda älvar, stopp för exploatering av våra torvmossor, stopp för kärnkraftverk. Ökade krav på elkraft, stigande produktion, höjd levnadsstandard!

Hur går det ihop? Svaret är enkelt: Det går inte alls ihop. Om vi har någon känsla av ansvar inför kommande generationer, måste vi dämpa vår utveckling, inte låta den gå vidare förrän forskningen visat hur riskerna för miljön skall undvikas.

Denna sak måste klaras ut av oss politiker gemensamt. Jag understryker *gemensamt*. Var och en av oss förstår hur det skulle gå om jag gick ut för mitt parti i en valkampanj och sade: Rösta på mig, så skall vi sänka levnadsstandarden för er och stoppa utvecklingen!

Var och en förstår att det vore politiskt självmord. Vi måste träffas över partigränserna, och vi måste göra klart för oss hur långt och hur fort utvecklingen kan gå med hänsyn till efterkommande generationer. Det är vi alla som i sista hand bär ansvaret om ingenting sker. Sker ingenting drabbar katastrofen obönhörligt våra efterkommande – och domen drabbar oss.

Kan dagens energikris föra oss samman tvärs över partigränserna till våra efterkommandes bästa, då har den varit enbart av godo. Det glädjande med den energidebatt vi har haft här i dag har varit att jag

tyckt mig finna den gemenskapen tvärs över gränserna, från kommunisterna och till moderaterna.

Herr ANDERSSON i Lycksele (s):

Herr talman! Efter föregående talares många stopptecken skall jag drista mig till att plädера för grönt ljus i ett avseende. Låt mig först liksom många tidigare talare påpeka att den här debatten om energikrisen har haft vissa fördelar med sig. Vi har tvingats att tänka om i vissa avseenden och det har säkert varit till nytta för oss och för samhället och för utvecklingen i fortsättningen.

Många har under energikrisens dagar framträtt med goda råd. De har inte saknats i den här debatten heller. Vi måste tänka om, har man sagt. Vi får lov att ändra livsstil. Vi måste övergå till det energisnåla samhället – det har blivit ett lösenord. Ett annat nyckelord har blivit talet om "alternativa energikällor".

Vad gäller talet om det energisnåla samhället så vill jag gärna instämna. Visst kan vi spara på energi på många olika sätt utan att det egentligen behöver vara till men för oss. Svalare bostäder, mindre bilåkande, mera motion blir friska människor bara friskare av. Återvinning av avfall är en annan metod att spara på råvara och energi som vi så effektivt som möjligt måste begagna oss av.

Hur mycket som kan åstadkommas genom dessa och andra besparingsåtgärder är det väl ingen som kan ge något exakt mått på. Jag tror emellertid att det finns skäl att varna för alltför optimistiska bedömningar. Om vi nu har kunnat spara 15–16 procent på elkonsumention, delvis tack vare en ovanligt mild januarimånad, så säger det inte så mycket om de fortsatta möjligheterna till besparingar. En rimlig bedömning är väl att besparingsåtgärderna kan leda till en något långsammare ökningstakt i fråga om energiförbrukning.

Jag vill därför kortfattat peka på sambandet mellan energikonsumtion och sysselsättning. Om vi skall kunna hålla en hög sysselsättningsnivå så krävs i det industrialiserade samhälle vi lyckligtvis lever i också en hög energiförbrukning. Den som måhända drömmer sig tillbaka till det samhälle där redskapen hette hacka och spade, yxa och svans kan kanske tro sig finna arbete åt alla utan en hög elkonsumention. Men då har man naturligtvis lämnat kontakten med dagens verklighet.

En ökad energiproduktion är en av förutsättningarna för att öka sysselsättningsgraden i industrin. Tillgången till billig energi är av avgörande betydelse för våra möjligheter att effektivt konkurrera med andra industrinationer. Klarar vi inte den konkurrensen, då vet vi att många av de reformer som vi genomfört i välförhållningssamhället är i fara.

Vi måste nyttja alternativa energikällor. Det är det andra lösenordet i debatten.

Alternativ – till vad? Ja, i första hand alternativ till oljan, där vi ju nu upplever bristen som mest kännbar. I jakten på alternativa energikällor har man pekat på torv, sopor, skogsavfall, vindkraft och mycket annat.

Jag skall ägna resten av mitt anförande åt en koncentrerad argumentering för ett vidare utnyttjande av den elenergiällan som vi med stor framgång och kunnighet har använt oss av i detta land under många

decennier, nämligen vattenkraften. Jag vill redan här säga att jag inte menar att det utgör någon lösning på problemen i dag eller på lång sikt, men vi är i den situationen att vi får vidta alla erforderliga åtgärder för att öka energitillgången och då måste vi också försöka att i första hand nyttja de metoder som är billigast och driftsäkrast.

Jag avser sedan att ytterligare precisera mig i denna argumentation genom att än en gång från denna talarstol anföra skäl för en omprövning av beslutet att låta Vindelälvens vatten rinna utnyttjat från källan till ca 1 mil från kusten. Det är nämligen så, att när Vindelälvens vatten kommit så långt, men först då, leds det genom Stornorrforsens stora turbiner och medverkar till en nödvändig elproduktion. Men därmed är också sagt att Vindelälven inte är så orörd som vissa opinionsgrupper velat göra gällande.

Min plädering för fortsatt utbyggnad av vattenkraften utgår ifrån följande kända och enkla fakta.

1. Vattenkraften är en inhemsk energikälla. Det innebär klara fördelar ur beredskapssynpunkt. Vårt beroende av importerade, ibland mycket priskänsliga produkter, minskar genom utnyttjande av vattenkraften. Det medför i sin tur att i den mån vår industri kan nyttja inhemsk billig elkraft så ökar dess konkurrensförmåga.

2. Vattenkraften är den energiutvinning som, i jämförelse med framför allt kärnkraft och oljekraft, är den mest miljövänliga. Vi har långa, och jag skulle vilja säga allt bättre, erfarenheter av vattenkraftutbyggnader.

Vattenkraften är en ren och tyst cirkulationsprocess. Naturen har ordnat det så väl att när vattnet runnit från fjällens sluttningar den långa vägen ut till havet så lyfts det upp igen för att med oförminskad kraft göra samma tur om och om igen. Även om det finns hundratals turbiner i älvfåran så förändrar det inte vattnet i något avseende. Jag hävdar att också ur miljösynpunkt är det motiverat att gå vidare i fråga om vattenkraftutbyggnad.

3. Vi behöver den energi som våra älvar kan ge oss. Egentligen är det litet egendomligt att behöva säga detta i dag. Men man kan fortfarande höra argumentet att vattenkraften är så marginell att den kan vi bortse ifrån. Det argumentet har framförts också i dag. När vi vet, att var och en av de återstående fyra Norrlandsälvarna kan ge en elkraftsproduktion motsvarande ca 1 miljon ton olja per år, då är det svårt att förstå hur man kan vilja bortse ifrån denna energiproduktion.

Jag skall sedan övergå till att säga några ord om den mångomtalade Vindelälven.

I den debatt som med så stor hetta fördes inför riksdagens ställningstagande 1967 och regeringens beslut 1970 stod två huvudargument mot varandra. De som arbetade för en utbyggnad av Vindelälven menade att denna borde ske främst av hänsyn till det stora behov av sysselsättningstillfällen i Norr- och Västerbottens inland som då förelåg. Emot utbyggnad talade främst hänsynen till miljövårdsintressena.

I den, vid nämnda tidpunkter, förda debatten om Vindelälvens utbyggnad ansågs rätt allmänt att en utbyggnad inte var motiverad utifrån behovet av energiproduktion. Då betraktades atomkraftutbygg-

naden som tämligen komplikationsfri. Eftersom närmast obegränsade mängder energi inom några år skulle kunna utvinnas genom utbyggnad av kärnkraftverk så betraktades en fortsatt utbyggnad av vattenkraften av många som en klar felinvestering.

Under den relativt korta tid som gått sedan ställningstagandena i Vindelälvsfrågan gjordes har flera faktorer i debatten om en utbyggnad väsentligt förändrats. Nu framstår behovet av inhemska, billiga energikällor som ytterst påträngande. De ekonomiska kalkyler som Vattenfall upprättade vid sin projektering av Vindelälvsutbyggnaden pekade på en knapp vinstmarginal. I dagens läge med enorm ökning av oljepriserna torde en utbyggnad av Vindelälven vara synnerligen lönsam.

Kärnkraftutbyggnaden, som bara för kort tid sedan ansågs lösa alla energiförsörjningsproblem, möter nu starkt motstånd från opinioner som anser den ytterst miljöfarlig. De opinionerna finns ju också ganska rikligt företrädda här i kammaren. I diskussionen 1967 ansågs det att kärnkraften skulle lösa alla problem. Den beryktade s. k. Uppsalagruppen anförde i en skrivelse till Konungen år 1967 att om den planerade satsningen på atomenergin skulle visa sig vara otillräcklig "kan man dock med lätthet öka investeringarna och få ut maximal vinning". Vidare anförde man att "med hänsyn till den snabba utvecklingen som äger rum på atomenergifronten kan man på reella grunder fastslå att denna kostnad i mitten av 1970-talet endast utgör en bråkdel av Vindelälvens nuvarande utbyggnadskostnader".

De anförda citaten utgör exempel som visar att opinionsbildningen i Vindelälvsdebatten skedde med argument som få torde vilja stå för i dagens läge. Kärnkraftutbyggnad är i dag en högst kontroversiell fråga. Många experter varnar för dess miljörisiker. Förhoppningarna beträffande kostnadsutvecklingen av kärnkraftutbyggnader har inte heller infriats. I kostnadshänseende torde vattenkraften vara fullt konkurrenskraftig.

Eftersom underlaget för ställningstagandet i Vindelälvsfrågan i så väsentliga delar har förändrats vore enligt min mening en omprövning väl motiverad. Förhoppningsvis skall en sådan omprövning snart mogna fram. Lokalt finns en stark opinion inom alla partier för en utbyggnad av flera älvar i Norrland, däribland också Vindelälven.

Forskningens behov av en orörd älv har varit ett argument som fått väga mycket tungt i debatten om Vindelälven. Med all respekt för forskningens betydelse tycker jag att det argumentet måste göras till föremål för en kritisk granskning.

Forskarna måste långt bättre än hittills redovisa varför just Vindelälven måste reserveras för deras behov, om de skall vinna förtroende hos den breda allmänheten. Vindelälven har, som jag tidigare framhållit, inte ett fritt lopp från källområdet till havet. Därför kan hävdas att Pite, Kalix och Torne älvar i högre grad gör skäl för beteckningen orörda.

Kan forskningen i Vindelälven inte kompenseras genom forskning i någon av dessa stora älvar? Det är en fråga som allmänheten ställer sig.

Hur viktig är forskningen i Vindelälven? Vad syftar den till? Det är andra frågor som folk ute på möten ställer till oss. Det måste ankomma på forskarna att ge begripliga svar, om de räknar med att på sikt få behålla stöd för sin uppfattning.

Vi upplever många forskningsområden som ytterligt intressanta och angelägna att satsa på. Men våra satsningar måste ske i en avvägning mellan objektens angelägenhetsgrad och deras kostnad. Utvecklingen på energiområdet har lett till att kostnaden för forskning i Vindelälven stigit mycket kraftigt. Den förhindrar nämligen en synnerligen lönsam energitvinning. Något förenklat kan sägas att vi nu tvingas importera bortåt en miljon ton olja per år för att hålla forskningen i Vindelälven i gång. Är den värd det priset? Jag har inte blivit övertygad om det. Föregående talare påminde om att varje skönhet är dyr i drift. Om Vindelälven är en skönhet är det bara att instämna: den är synnerligen dyr i drift.

Jag håller gärna med dem som säger att någon stor Norrlandsälv kan sparas från vattenkraftutbyggnad. Men för närvarande återstår fyra av de stora älvorna. En fortsatt utbyggnad bör därför kunna ske. Vilken älv som skall sparas kan naturligtvis diskuteras. Enligt min mening borde det inte bli Vindelälven, bl. a. därför att denna enligt tidigare gjorda undersökningar är den klart lönsammaste ur energisynpunkt. Stora resurser – enligt uppgift 21 miljoner kronor – har tidigare lagts ned på utrednings- och planeringsarbete för en framtida utbyggnad av Vindelälven. En utbyggnad skulle därför kunna igångsättas relativt snabbt.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att de argument som vid tidigare ställningstaganden i utbyggnadsfrågan vägdes mot varandra uppenbarligen har fått andra värden. Jag finner det därför motiverat att en förnyad vägning av argumenten för och emot en utbyggnad av Vindelälven så snart som möjligt kommer till stånd. Det kan inte vara fel av politiker att göra omvärderingar när verkligheten så påtagligt har förändrats.

Herr Sjönell avslutade sitt anförande med att säga att där det finns vilja och fantasi, där finns det kraft. Jag förstår att en plädering för utbyggnad av vattenkraft inte är särskilt fantasieggande, men jag hävdar att där finns det kraft.

I detta anförande instämde herrar Stadling, Jadestig, Haglund och Nygren (samtliga s).

Herr JOHANSSON i Växjö (c):

Herr talman! Socialdemokraterna har talat om det starka samhället, som knappast något i världen kunde rå på. I så gott som alla situationer skulle vi klara oss. Vi här i Sverige skulle kunna vara så garderade ekonomiskt och på alla sätt, att inget kunde hejda vår framfart. Levnadsstandarden är garanterad – det har varit fältropet från socialdemokraterna. Om någon utomstående forskare eller politiker pekat på ovissheten om knappheten på råvaror i världen, så har han närmast ansetts som en mörkman, en bakåtsträvare. Nej, så länge vi har socialdemokratiskt styre kan människorna vara trygga, har det lugnande beskedet varit. Jag skulle nästan vilja använda uttrycket högmod om en sådan attityd.

Låt mig gärna erkänna att vi här i Sverige har det bra. Jag vill inte heller förringa socialdemokraternas insats i samhällsarbetet. De har liksom övriga partier en god vilja att göra sitt bästa, och de har också utträttat mycket. Alla har varit med om att forma det här samhället –

politiker, arbetare, företagare osv. Men utgångsläget för att göra detta land till ett s. k. folkhem har också varit synnerligen gott. Försynen har låtit oss undslippa två världskrig. Vi har haft stora naturtillgångar. Jag tänker då givetvis på malm, skog, vattenkraft och den jord som har odlats.

Hur går det då? Ja, vi kommer till slutet av 1973. Oljekrisen når ut över världen. Vårt land blir också drabbat. Ransonering och omställning inom industrin blir följderna. Ovisshet och brist på investeringsvilja drabbar företagen. Men som alltid blir det för de anställda – löntagarna som ovissheten för framtiden starkast tar sig uttryck.

Som väl är har ju inte arbetslösheten ökat oroande under denna avspärrningstid – om vi så får kalla den. Som handelsminister Feldt bl. a. påpekade på förmiddagen har det funnits den goda viljan hos alla medborgare i detta land att försöka spara så att industrin får energi.

Men av det sagda framgår tydligt och klart att det från socialdemokratiskt håll med förkärlek använda talesättet "det starka samhället" har sina svagheter. Vårt industrialiserade samhälle har blivit beroende av omvärlden, bl. a. genom olja. Nu är det inte lätt för en regering, oavsett dess politiska struktur, att gardera sig för nyckfulla oljeschejker och tydligen likasinnade oljebolag. Men kvar står dock ett för alla känt faktum, att oljan som råvara är i sinande, och det bör också vår regering ha haft klart för sig. Med detta i förgrunden är vi nog litet dåligt rustade ur beredskapssynpunkt på flera områden.

De mest pessimistiska i dessa dagar tror att vårt land kommer att gå svåra tider till mötes och att vårt s. k. välfärdssamhälle kommer att raseras. Jag tror knappast att dessa olycksprofeter gagnar vår situation. Det är alltid otrevligt att höra sanningen, kanske någon säger. Ja, men varför tro att dessa personer som målar så i svart har hela sanningen? Så illa skall det inte behöva gå för vårt land. Vi får väl räkna med att oljan åter kommer att strömma ut i världen, dock i mindre omfattning. Att det samtidigt blir till betydligt högre pris fick vi ju under tisdagen klart besked om. Det är i och för sig illa nog med den fördyring för vårt näringsliv som blir följden. Att vi på sikt också får räkna oljan som en energikälla som sinar är fullt klart.

Men jag finner ändå att vi inte skall se alltför pessimistiskt på situationen. Nöden är uppfinningarnas moder, som det har understrukits gång på gång här i dag, eller i andra ordalag, och forskare, samhällsplanerare samt politiker har efter mitt sätt att se intressanta arbetsuppgifter i framtiden.

Sedan vill jag starkt understryka följande. Vi får inte skena i väg och göra något oöverlagt. Jag tycker nog det är brist på stabilitet hos politiker som inte är sena att utnyttja energikrisen för att söka övervinna miljövännernas motstånd mot en kraftig fortsatt exploatering av vår vattenkraft. Jag förstår så väl herr Anderssons i Lycksele sysselsättningsmässiga synpunkter när det gäller utbyggnaden av älvarna uppe i Norrland, men vi skall också ha klart för oss att vi bör ha råd att bevara några älvar.

Olof Palme stod ju i talarstolarna runt om i landet, liksom övriga socialdemokratiska talare, och framhöll med skärpa att från det

socialdemokratiska partiets sida ville man värna om miljön. Nu har det gått drygt tre månader sedan valet. De fagra löftena från valrörelsen har redan börjat falna. Det är inte många socialdemokratiska talare som har tagit upp miljöfrågorna sedan valrörelsen. Jag anser t. o. m. att regeringen så här strax efter valet faktiskt gått emot riksdagens tidigare målsättning i en viktig miljöfråga när man uppdragit åt Vattenfall att undersöka frågan om en viss utbyggnad av Kalix älv.

Går vi därefter till kärnkraftens vänner inom industrin, så ser de också chansen i dagens energikris. Fullt pådrag med kärnkraftutbyggnaden är deras lösenord.

Nej, ärade kammarledamöter, låt oss inte hänge oss åt panikåtgärder. Så utlämnade är vi inte.

Om det s. k. prylsamhället tillhör det förgångna för oss svenskar skall vi väl klara oss hyggligt ändå. Vi har dock våra naturtillgångar som ständigt förnyas. Jag tänker på skogen och vattenkraften – även den vattenkraft som ytterligare kan utnyttjas genom redan fattade beslut – och på den odlade jorden, som inte är det minst viktiga. Allt det uppräknade är stora tillgångar för ett land. Så har vi vår malm som i och för sig är en ändlig naturtillgång, men alla tecken tyder på att den är så rikligt förekommande att vi inte behöver hysa några större farhågor.

Ett är emellertid säkert: både vi och världen i övrigt har fått en tankeställare – kanske i senaste laget – att vi måste hushålla med naturtillgångarna. Vi måste också tänka globalt. Centerpartiet har tidigare framhållit – och vi återkommer i år – att Sverige borde vara ett föregångsland genom att försöka skapa en ansvarstull resursplanering. Vi pekar på nödvändigheten av att hålla förbrukningen av ändliga råvaror på en rimlig nivå samt skapa metoder att förlänga livslängden på förbrukningsartiklar.

Alla i riksdagen är tydligen i dag överens om att vi måste få fram andra energikällor, och dessa skall vi helst söka finna inom landets gränser. Vår handelsminister talade inte så mycket om alternativa energikällor i dag, men regeringen har ju tillsatt utredningar som ser på de här problemen, och därför menar väl handelsministern att det inte behöver ordas mer om saken just nu. Men jag vill ändå säga något.

Vi måste komplettera den sinande oljetillförseln med egna energimedel. Här kommer man då att som inslag utnyttja sol- och vindenergin, och man tänker sig även torv och avfall från skogen som alternativ. Det är verkligen utmärkt att dessa senare material kanske åter kan komma till heders. Från avverkningsplatserna i våra skogar vet vi att mycket "energi" lämnas kvar. Inte minst den moderna avverkningen får dessa följder.

Torv har vi också gott om. Våra mossar är många. Men jag vill precis som herr Wachtmeister i Johannishus understryka att vi måste anlägga miljöaspekter när det gäller utvinningen av torv. Vi vill inte ha fritt fram för mossar i allmänhet.

Nu vet jag inte vilken sammansättning i torven som ger bästa bränsleeffekt – det var ju ett spørsmål som också herr Wachtmeister tacklade. Men det är förmodligen så att en del mossar är bättre i detta hänseende och andra sämre. Det förhåller sig emellertid inte på det sättet – som just understrukits – att våra mossar ligger där till ingen nytta. De

fyller en uppgift och en viktig sådan, nämligen som vattenreservoarer. Det är mycket viktigt att mossarna får fungera som vattenreservoarer, i en tid då grundvattnet ständigt sjunker. Vidare vet vi att våra mossar är ett Eldorado för många arter av vår fauna och flora. Dessa aspekter på mossarna är viktiga att ta med vid bedömningen, när man med hänsyn till bristen på skogsråvaror talar om utdikning av våra kärr- och mossmarker för att öka skogsarealen. Även här gäller det att iaktta försiktighet.

Jag vet att man i Kronobergs län har gjort en total inventering av mossmarkerna där, deras biologiska sammansättning osv. Jag undrar om man inte har gjort det också i Kopparbergs län. Och vid de inventeringarna har det framkommit att vissa mossar är rariteter, som är nödvändiga för landskapsbilden. De måste hållas intakta om vi vill behålla vår fauna och flora. Men det finns andra mossar som är inventerade och om vilka man från naturvårdshåll har sagt att de kan användas för utvinning av torv. Beträffande dem är det alltså ingen fara från naturvårdssynpunkt om man i Kronobergs län får förtur att experimentera med försök att utvinna torv.

Under andra världskriget tillämpades i rätt stor utsträckning torvtäkt ur våra mossar. Som herr Wachtmeister i Johannishus sade tar det oerhört lång tid att läka såren efter torvtäkter i våra mossar – antagligen många hundra eller kanske rent av tusentals år – men några sår i naturen får vi finna oss i om vi vill ha ett samhälle som fungerar. Jag kanske därför får vädja till handelsministern om att han tänker på kronobergarna när sådana torvtäktförsök kommer på tal.

Till sist vill jag säga att framtiden som alltid är oviss, i dag ovissare än någonsin, men eftersom jag är säker på att insatser kommer att göras av alla goda krafter för att lösa framtidsproblemen på ett miljömässigt riktigt sätt finns det ingen anledning till misströstan.

Herr KOMSTEDT (m):

Herr talman! Den första akuta energikrisen kan nu läggas till handlingarna, men den långsiktiga krisen består. Den akuta krisen gav oss en kuslig påminnelse om vad internationella konflikter kan åstadkomma i ett modernt industrisamhälle. Den gav oss också en påminnelse om att den sedan årtionden eftersatta forskningen på energiområdet nu bör ges högsta prioritet. Rovdriften på billig olja och i dess spår en negativ utveckling på miljöområdet borde inte minst ge regeringen tillräckligt med råg i ryggen för att nu satsa på de energikällor som finns inom vårt lands gränser.

I det moderna samhället transporteras människor och gods i allt större utsträckning, detta inte minst på grund av den satsning som nu sker på regionalpolitiken. Vi har under krisdagarna upplevt hur hundratusentals människor uppvaktat myndigheterna i sin förtvivlan över att inte ha beviljats drivmedel. Därmed har risken varit uppenbar för att många skulle mista sina jobb, och det är klart att sådana människor är speciellt oroade av en sådan situation när det står hundratusentals arbetslösa beredda att ta över de lediga jobben.

Landsvägstransporterna har många gånger fått stå i skottgluggen, och man har sett dem som någonting man skulle kunna avveckla. Men

krissituationen har än en gång visat att bilismens roll i samhället är av avgörande betydelse för landets fortsatta välstånd. Jag anser det inte vara rimligt att vi i fortsättningen värmer upp våra bostäder och fabriker med olja. Vi borde lära av andra länder, trots att vi är "världsbäst". Det finns andra energikällor. Vårt grannland Finland har visat att man bl. a. kan använda torvtillgångarna, vilket också har berörts tidigare i denna debatt. Det är en utväg. Våra skogar ser på många håll bedrövliga ut med massor av toppar och grenar efter avverkningar och vindfällan, ett material som tillvaratas mycket dåligt i dag. Där skulle man kunna sätta in åtgärder. Enbart en satsning på skogsvårdande åtgärder skulle ge många människor arbete och ett välbehövligt tillskott på energiområdet.

Inte bara Sverige utan hela världen måste i framtiden utnyttja andra energikällor och reservera oljan som drivmedel för fordon. För något år sedan utkom skriften *Bilismen i samhället*, och den lilla informations-skriften *Bilen ger arbete*. Där visades att bilismen i Sverige sysselsatte 360 000 människor. Som jämförelse kan nämnas att exempelvis jordbruket sysselsatte 275 000 och byggnadsindustrin 365 000 människor. Ungefär en miljon människor har alltså sin försörjning genom bilismen.

Dagens samhälle skulle inte fungera utan godstrafik på landsväg. Personbilen är det bästa jämlikhetsskapande instrument vi har. Storstadens människor har ett behov av rekreation och friluftsliv. Det kan knappast tillfredsställas om man inte har tillgång till egen bil. Många har för sitt sparkapital skaffat sig ett fritidshus, som de inte kan utnyttja utan tillgång till bil, och för den bilen behöver de tillgång till drivmedel.

Landsbygden har sina problem. Rationaliseringen har gjort att lantarbetaren blivit industriarbetare. Men han bor gärna kvar i sin gamla fastighet och pendlar till tätortsindustrin. Småbrukaren, som på grund av strukturrationalisering sålt sin jord till större jordbruksenheter, bor också gärna, många gånger av ekonomiska skäl, kvar i sin bostad och pendlar till en ort där det ges arbete. Det skulle vara nationalekonomiskt vansinne att låta byggnader och bostäder på landsbygden förfalla och i stället sätta dessa människor i en lägenhet på t. ex. tolfte planet i ett höghus i en storstad.

Lanthateln har försvunnit i många av våra samhällen. Nu kommer i stället den oljedrivna varubussen en gång i veckan. Men för större inköp i tätorten behöver familjen tillgång till bil.

Herr talman! Listan över dem i samhället som drabbas av en brist på drivmedel skulle kunna göras hur lång som helst. Jag tror att de flesta av kammarens ledamöter är ense om att det som skapat jämlikhet är bilen. Det vore skandal om politikerna inte skulle klara energiproduktionen, så att tillgången till bil — det har 75 procent av människorna i dag — blir nästan hundra procentig.

Alla partier har självfallet ett ansvar. Men det största ansvaret åvilar regeringen, som nu måste visa handlingskraft — om sådan finns — när det gäller att lösa problemen, så att ransoneringar och därmed störningar i samhällsapparaten kan undvikas.

En regering som går till val på popularitetsfrågor har naturligtvis inte vågat lägga fram en budget med någon större satsning på forskning på energiområdet. När eldningsolja 1 kunnat flöda för 150 kornor/m³ har

det varit populärare att vifta med andra samhällsreformer. Men det finns en del reformer som inte är mycket värda, ja, som bara blir ett tomt lockrop, om inte samhället fungerar -- det har den akuta energikrisen visat. Ransoneringsveriges kusliga uppvaknande har varit en påminnelse om vår sårbarhet. Jag hoppas att väckarklockorna nu ljudit så högt att de även lyckats väcka en djupt slumrande regering.

Fru NILSSON i Kristianstad (c):

Herr talman! Med hänsyn till den energikris som vårt land hamnat i framhåller finansministern i årets finansplan "att bränslenämnden skall söka vägar att genomföra besparingar på ett sådant sätt att produktion och sysselsättning störs det minsta möjliga".

När statsministern vid remissdebattens början i går redovisade regeringens förslag till ekonomisk-politiska åtgärder betonade han att dessa åtgärder hade föreslagits i syfte att värna sysselsättningen, dämpa prisstegringarna och förstärka köpkraften. Sysselsättningen sattes alltså även här i främsta rummet. Handelsminister Feldt har ytterligare betonat den inställningen här i dag.

Den helt dominerande faktorn i detta läge är, även enligt min mening, att produktion och sysselsättning störs på minsta möjliga sätt. Att störningar uppstår och har uppstått i en sådan här unik situation torde vara oundvikligt. I det fallet är jag inte så positiv i min bedömning som handelsministern. Vi har nu i varje fall fått klart för oss hur sårbar vår produktion är, eftersom den byggts upp så gott som helt på oljan -- den energikälla som vi fram till slutet av förra året kunnat erhålla i tillräcklig mängd och till lågt pris. Sannolikt är den tiden nu förbi, och vi måste inrikta oss på anpassning efter de nya förhållandena. Ju förr vi kan göra det, desto bättre är det.

Den svåra situation som uppstått på oljemarknaden har skapat stor oro inom den svenska trädgårdsnäringsgrenen. Det är helt naturligt, eftersom denna näringsgren är en av dem som kräver mest eldningsolja i vårt land. Här intar växthusodlingen naturligtvis den främsta platsen. Jag vill i det här sammanhanget påpeka att produktionsvärdena inom trädgårdsnäringsgrenen för närvarande kan beräknas till 620 miljoner kronor -- lantbrukshögskolan har gjort den beräkningen -- och därav står växthusodlingen för ungefär 400 miljoner kronor.

Till en början gällde oron för trädgårdsodlarnas del i första hand tillgången på olja. Växthusodlarna var helt enkelt rädda för att de kulturer som redan satts i gång kanske inte skulle kunna slutföras med de förluster och de inskränkningar i sysselsättningen som det skulle medföra. Produktionsperioden sträcker sig nämligen i flertalet fall över ett halvår eller mer. Under denna tid är växthusodlingen helt beroende av att erforderlig eldningsolja finns -- för att man skall kunna hålla den jämna temperatur som krävs för att driva fram respektive kulturer till önskvärt resultat.

Problemet med tillgången på olja för växthusodlarnas del är emellertid inte aktuellt för närvarande. Bränslenämnden har nämligen i cirkulär nr 7 i år meddelat att till växthus eller anläggning för champinjonodling, som drivs av näringsidkare som med anledning av odlingen i fråga är berättigad

till jämkning av energiskatt, får eldningsolja för uppvärmning av anläggningen levereras i den omfattning näringsidkaren anser påkallat för att hålla den temperatur som behövs för anläggningens drivande.

Så långt är alltså allting gott och väl, och det är växthusodlarna givetvis tacksamma för. Nu är det i stället prisutvecklingen som intagit platsen för oron, som är stark. Den riktiga strävan som regeringen har haft att förse trädgårdsnäringen med olja kan helt slås sönder om utvecklingen på prisområdet blir sådan att den produktion och sysselsättning äventyras som bör främjas, vilket har betonats starkt av olika företrädare för regeringen.

Efter den senaste prishöjningen har oljepriserna nått en sådan höjd att flera näringar sannolikt måste få svårt att bära dem. Jag är medveten om – inte minst efter finansministerns redogörelse här i kammaren i går kväll – att läget för t. ex. pappers- och massaindustrin nu är sådant att den i produktionspriset kan ta ut de kraftigt höjda oljepriserna. Kanske kan också de flesta andra industri- och näringsgrenar göra detta. På lång sikt är det möjligt att olje- och produktionspriser över lag kommer att stabiliseras, detta är min förhoppning. Men då är frågan den, om vi skall låta företag och arbetstillfällen försvinna under tiden. På många andra av livets områden brukar vi försöka brygga över exceptionella omständigheter för att förhindra att tragedier skall behöva inträffa på grund av en kort tids obalans i samhällsmaskineriet.

Redan i söndags hörde jag i radio att vår bostadsminister i fråga om hyrorna sade någonting om en avvägning mellan vad hyresgästerna enskilt skulle kunna betala och de kostnader som skall bäras kollektivt. Men det är inte bara för hyresgäster som höjda hyror genom ökade oljepriser kan bli alltför tunga för att alla enskilt skall kunna bära dem. Som jag tidigare sagt kommer detta också att gälla en del företagargrupper, framför allt sådana företag som skall konkurrera med produkter från andra länder. Situationen blir inte heller bättre för de svenska företagen, om dessa länder medvetet hållit priserna låga på de oljor som används i produktionen. Holland är ett sådant land. De svenska priserna på tung olja har sedan oktober 1972 legat avsevärt över de holländska. Det får en mycket negativ inverkan på de näringar och företag som har att konkurrera med import från Holland. Säkerligen gäller detta flera branscher. För egen del har jag alltså erfarenhet av trädgårdsnäringen, och inom den är det, som jag tidigare har nämnt, växthusodlingen som kommer att drabbas synnerligen hårt av dessa kraftiga prishöjningar.

Den svenska växthusodlingen har under föregående och innevarande årtionden i hög grad rationaliserats och mekaniserats. Denna rationaliseringsverksamhet har glädjande nog understötts av statsmakterna, vilket har haft stor betydelse för att främja produktionsgrenen. Detta har odlarna svarat på med att göra sina anläggningar verkligt effektiva i enlighet med den produktion som där försiggår.

Rationaliseringsverksamheten har emellertid fört med sig kapitalkrävande investeringar, som den enskilde växthusföretagaren – ofta med statliga kreditgarantier – skall amortera och förränta. I en normal situation har ett sådant företag, såsom jag ser det, goda förutsättningar för en förhållandevis god utveckling i vårt näringsliv. Med nuvarande

skyhöga oljepriser blir emellertid trädgårdsföretagen synnerligen sårbara, och de kan tvingas att lägga ner sin verksamhet, med de allvarliga ekonomiska konsekvenser som detta skulle innebära, inte bara för företagarna och deras familjer utan också för den anställda arbetskraften.

Jag vill här också påminna om att trädgårdsnäringen, trots den rationalisering som har vidtagits, hör till de mest arbetskraftsintensiva näringsgrenar som vi har i vårt land. De anställda där utgörs i hög grad av kvinnlig arbetskraft och dessutom av äldre manlig arbetskraft.

Inom växthusodlingen utgör oljekostnaderna en mycket stor del av produktionskostnaderna. I det sammanhanget kan jag nämna att dessa produktionskostnader i dag – med de nya oljepriserna – är ungefär fem gånger så stora som de var för ett och ett halvt år sedan.

Erfarenheterna visar också att näringen inte kan kompensera sig för snabba, kraftiga kostnadsstegringar. I en del andra länder har man redan insett detta, och man har därför lyft bort en del av prishöjningarna på eldningsolja. Genom uppgifter i pressen har jag fått reda på att så har skett i Tyskland och Norge, och som jag ser problemet i dag måste något sådant nu också ske i vårt land. Säkerligen finns det också fler näringar för vilka oljekostnaderna utgör en betungande del av produktionskostnaderna och som bör beaktas i detta sammanhang. Förfaringsättet att hjälpa de hårdast drabbade näringarna är inte nytt; det har tillämpats vid energiskattenedsättningen och bör också kunna tillämpas i detta sammanhang.

Herr talman! De svenska växthusodlarna är besjälade av viljan att driva sina företag vidare, och de är som vanligt beredda att kämpa vidare. Men som det nu ser ut kommer prisutvecklingen på olja med all säkerhet att bli ett oöverstigligt hinder om inte åtgärder mycket snabbt sätts in från statsmakternas sida.

Jag vill också understryka att näringen är en icke föraktlig faktor i vårt folkhushåll. De svenska trädgårdsprodukternas kvalitet är allmänt känd och erkänd. Dessutom medverkar den inhemska odlingen till en för konsumenterna förmånlig prisutveckling för dessa produkter. Min förhoppning är att regeringen även i fortsättningen skall se positivt på den svenska trädgårdsnäringen och dess vidareutveckling och i enlighet härmed vidta åtgärder för att underlätta den svåra situation som den nu har hamnat i.

Till sist skulle jag, herr talman, vilja be handelsministern om ett klarläggande med anledning av en uppgift som i går kväll gavs i Aktuellt i TV. Där påstods att förhöjningen av priserna på bensen och olja inte skulle slå igenom för oljebolagens del förrän den 1 februari. Där påstods också att den clearingavgift som nu ligger i de högre priserna och som alltså tillämpas från kl. 24.00 den 29 januari tas ut av staten från oljebolagen först fr. o. m. den 1 februari. Jag tror det skulle vara värdefullt om handelsministern ville förklara hur det förhåller sig härmed.

Herr handelsministern FELDT:

Herr talman! Jag skall lämna det klarläggande som fru Nilsson i Kristianstad har begärt.

Det är riktigt att det nya högstpriset som gäller fr. o. m. den 30

januari innehåller utrymme för den clearingavgift som börjar löpa 48 timmar senare, dvs. den 1 februari kl. 0.00. Skälet till att vi förfor på det sättet var att alternativet var att fastställa två högstpriser med 48 timmars mellanrum och ändra priserna på alla bensinstationer samt genomföra en rad olika kungörelser och författningsändringar. Vi ansåg inte att de 48 timmarnas försäljning och de ören som det skulle gälla motiverade en sådan relativt vidlyftig apparat. Vi godtog alltså glappet på två dagar.

Beträffande fru Nilssons bekymmer för trädgårdsnäringsen, som jag i och för sig kan förstå, vill jag säga att om hon bygger dem på den utländska konkurrensen gör hon sig litet överdrivna föreställningar om hur hårt just den svenska näringsen är drabbad. Särskilt hennes jämförelse med Holland var litet poänglös, eftersom oljepriserna i Holland i dag ligger praktiskt taget på samma nivå som de svenska. Räkna man bort den tillfälliga clearingavgiften, ligger oljepriserna i Holland t. o. m. över de svenska.

I grunden kommer hela näringslivet och all konsumtion att drabbas av dessa kostnadsökningar. Det kommer att gälla alla industriländer och tyvärr också alla utvecklingsländer – dessa drabbas mycket hårdare än vad vi gör.

Herr talman! Jag har lyssnat till debatten, och när jag nu ändå står i denna kateder kanske jag får göra några kommentarer, även om de flesta av debattdeltagarna nu befinner sig någon annanstans och måhända sysslar med något vettigare än att lyssna på mig.

Jag gjorde iakttagelsen att herr Clarkson med friskt mod i den nya aggressiva stil som skall vara moderaternas oppositionsprofil förklarade att ransoneringen var ett fiasko ur alla synpunkter, medan herr Wachtmeister i Johannishus, som dessutom tycks ha praktik erfarenhet av tidigare ransoneringsomgångar, hade motsatt uppfattning. Jag kanske får föreslå herr Wachtmeister som sitter kvar i kammaren att ta ett samtal med sin partikamrat och höra hur herr Clarkson kunnat komma till den slutsats han gjort. Jag blev i varje fall inte övertygad av herr Clarksons resonemang.

Större delen av diskussionen har gällt den långsiktiga energiförsörjningen, och på de minuter jag har till mitt förfogande måste mina kommentarer bli både begränsade och mycket allmänt hållna.

Jag tycker mig ha förstått att praktiskt taget alla talare – och det är naturligtvis inte överraskande – har upptäckt att vi slösat med energin, att vi för framtiden måste inrikta oss på ett samhälle som bättre tar till vara möjligheterna att spara energi, att vi måste försöka hitta bättre energikällor än dem vi hittills använt och att vi bättre måste utnyttja den energi som finns tillgänglig – alltså en bättre hushållning med måhända vittgående konsekvenser för vår samhällsutveckling och det liv som vi vant oss att leva. Dessa förändringar har av en del bedömts som förändringar till det bättre.

Det råder alltså något slags ekumenisk enighet ända från vänster till höger, som någon sade, när det gäller detta mycket allmänt uttryckta mål. Men jag tyckte mig spåra bra mycket mindre enighet om vägarna fram till ett sådant samhälle. De centerpartister som varit uppe i debatten tycks nöja sig med den välvilliga tanken att här skall alla goda krafter

samverka, och så kommer vi till målet.

Den ende som jag tyckte gav en mycket utmejslad lösning på det hela var herr Clarkson. Det var ganska intressant, eftersom den andra något så när klart utmejslade lösningen kom från herr Israelsson och gick ut på att om vi förstatligade allt som har med energin att göra, så får vi ett i alla avseenden bättre samhälle. Men herr Clarkson är trots allt mera intressant. Han litar till marknadskrafterna. De högre oljepriserna välsignar han i motsats till fru Nilsson i Kristianstad som inte alls tror på den typen av marknadskrafter. Men herr Clarkson menar att om de höga oljepriserna får slå igenom så lockas de goda marknadskrafterna fram, och det sker då en anpassning i näringslivet, konsumtionen och i samhället över huvud taget. Men det finns anledning att ställa sig tveksam till huruvida det verkligen kommer att gå på det sättet, särskilt om man frågar sig vilka marknadskrafterna i det här fallet är. Vad är det för krafter som skall släppas loss? Herr Clarkson och andra moderater varnar för varje form av ingripande och reglering — allting skall vara fritt.

De marknadskrafter vi här har att göra med är framför allt de stora internationella oljebolagen. Hur har dessa marknadskrafter hittills fungerat? I varje fall är det dessa marknadskrafter som hållit nere oljepriserna under ett par årtionden, något som har lett till det fenomen som även herr Clarkson tyckte illa om, nämligen energislöseriet och en mycket hårdhänt exploatering av den kanske bästa råvara som världen hittills upptäckt, nämligen oljan. Dessutom har oljebolagens politik utan tvekan direkt medverkat till den oljeprisexplosion, som vi har upplevt de senaste månaderna. Genom att oljebolagen kontrollerade uttaget av olja och den internationella prissättningen på olja hölls oljepriset nere år efter år — det t. o. m. sjönk under vissa perioder — medan alla andra priser för de oljeproducerande länderna steg. Detta väckte en förbittring i de länder, som såg sin enda naturtillgång exploateras. Den skulle villigt tappas av i den takt som de rika länderna behövde olja. När oljan tar slut återstår i många av dessa länder ingenting annat än sand och möjligen saltvatten att leva på.

Det var denna politik som drev fram den enighet mellan OAPEC-länderna och så småningom också inom den större organisationen OPEC, som ledde till den priskartell som genomfört de prishöjningar som har skakat västvärlden — och som kommer att fortsätta att göra det. Det var upproret mot de internationella oljebolagen, mot den typ av marknadskrafter som skötte exploateringen — för en gångs skull är jag beredd att använda ordet utsugning i dess alldeles bestämda form om den politik, som har bedrivits och som också vi njutit frukterna av, det skall erkännas. Jag har aldrig tidigare hört någon beklaga sig över att oljepriserna eller bensinpriserna varit för låga. Men eftersom ingen i tid insåg den politiska reaktion det skulle väcka i de länder, som utsattes för denna politik, blir det vi som i dag får betala det som marknadskrafterna ställt till med. Det enda herr Clarksons rekommendation går ut på är att låta dessa krafter verka vidare, att på nytt släppa de internationella oljebolagen fria.

Vi har i dag en chans att reorganisera denna marknad, att skapa ett annat inflytande från vår egen sida över den framtida energiförsörjningen. Låt oss inte ge herr Clarkson och hans meningsfränder en chans att

beröva oss den möjligheten!

Det har talats mycket om alternativa energikällor. Jag har inte tid att nu beröra den politik regeringen bedriver och planerar. Jag vill bara säga en sak som gäller vattenkraften. Många säger – och däri har de rätt – att vi i det här läget bättre måste utnyttja energitillgångarna inom det egna landet. Vi anser att vattenkraften är en av de energitillgångar inom det egna landet som vi måste utnyttja och göra det bättre än som nu sker. Det framgår av årets statsverksproposition att vattenfallsverket får nya investeringsanslag för ett antal projekt, nya kraftstationer i Ångermanälven, ett fjärde aggregat i Harsprångets kraftstation i Lule älv. Samtidigt undersöker vi både de ekonomiska och de miljömässiga förutsättningarna för att fortsätta utbyggnaden av de större älvorna i södra Norrland och norra Svealand.

När det gäller älvorna i norra Norrland menar jag att det är fullt motiverat att i det här läget åtminstone undersöka vilken förstärkning av landets energiförsörjning, som skulle kunna uppstå genom en utbyggnad av Kalix älv. Tids nog kommer värderingen, avvägningen och beslutet mellan ekonomiska och miljömässiga faktorer. Att vi vid den tidpunkten kommer att svara upp till de löften vi givit i miljöfrågan är alldeles uppenbart.

Fru NILSSON i Kristianstad (c) kort genmäle:

Herr talman! Vi svenska män och kvinnor, valda ombud för Sveriges folk, talar var och en efter sina erfarenheter från olika områden av samhällslivet. Vi bör vara tacksamma för att var och en av oss i denna debatt har tillfälle att ta fram just sina bekymmer. Vi får hoppas att de förhoppningar vi hyser också får regeringen att handla något så när i den riktning vi önskar. Som jag sade i mitt anförande är jag för min del klar över att vi går en ny framtid till mötes när det gäller energin, och det är bäst att vi anpassar oss för den nya situationen så fort som möjligt. Det hindrar ju inte att vissa grupper, bl. a. den jag i dag har talat om, råkar speciellt illa ut innan anpassningen kan ske fullt ut. Det är därför jag lagt fram dessa synpunkter.

Beträffande de priser från Holland som jag tog fram i mitt anförande, föreligger tydligen uppgifter som står mot varandra. Enligt de uppgifter som jag har fått, och också har kollat, skulle detta jämbördiga pris på oljan i Holland på 505 kronor – jämfört med 483 hos oss – för Hollands del gälla eldningsolja 1 och för vår del eldningsolja 3. Det är för trädgårdsnäringsens del en avsevärd skillnad. Dessa uppgifter har jag fått, och de har också synts i pressen. Här står alltså uppgift mot uppgift, och det är mot den bakgrunden jag har tagit fram detta sifferexempel.

Jag tackar handelsministern för det snabba svaret på min fråga. Anledningen till att jag ställde den var dels min egen reaktion när jag såg TV-programmet, dels många telefonsamtal som jag har fått i dag från trädgårdsodlare som just i går tog hem olja och blev berörda av den här situationen.

Enligt uppgifterna i TV rör det sig inte om småbelopp som kommer oljebolagen till godo och som alltså konsumenten får betala. Om varje bilist tankar 10 liter bensin, rör det sig om 3 miljoner kronor, och sedan

kommer själva prisförhöjningen till. Det tycker jag för min del är ganska anmärkningsvärt. På 48 timmar kan det i alla fall hända en hel del.

Herr CLARKSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Jag tackar handelsminister Feldt för att han gick i svaromål på mitt inlägg tidigare i dag. Han berörde två saker. Först och främst var han inte övertygad om mitt resonemang när det gällde ransoneringsfiaskot. Jag tycker mitt resonemang var övertygande, därför att det byggde på förtroendet för svenska folket i en så kritisk situation. Handelsministern vet mycket väl att vi beträffande elkraften framgångsrikt lyckats vädja till svenska folket att iaktta sparsamhet. Jag är övertygad om att en sparsamhetskampanj för bensinen hade gett lika bra resultat som på elkraftsområdet. Då hade vi också sluppit den i flera avseenden grovt orättvisa behandlingen av stora kategorier bilägare som bensinransoneringen trots allt innebar.

Om vi någon gång på nytt kommer i en sådan besvärlig situation att handelsministern överväger ransonerings, skulle jag vilja rekommendera att man använder sig av datateknikens resurser när det gäller att ge en rättvis ransonerings och inte denna grovt tillyxade metod som nu användes.

När det gäller marknadskrafterna har vi av ideologiska skäl helt olika synpunkter. Men jag är ganska förvånad över herr Feldts plötsliga försvar för de oljeproducerande ländernas agerande. Herr statsrådet hävdar att de har varit utsugna. Jag tycker mycket talar för att de visst inte varit utsugna. Deras enorma valutareserver, det enorma kapital som flyter runt i världen på arabfolkens direktiv är bevis nog att det inte varit fråga om någon utsugning. Varan har haft det pris som den har varit förtjänt av. Varan har nu kommit i en situation där priset stigit. Jag är bara rädd för att om vi inte låter den fria marknadskraften styra prisutvecklingen i framtiden också här i Sverige, kommer vi att få besvärligheter. På det viset avstår man från alla de favörer som en fri prisbildning egentligen ger om man vill spara på en råvara som är för dyr. Jag tror att om oljan hittar sitt rätta pris – och det ligger ungefär på den nivå vi har i dag -- kommer vi att få en hel rad av åtgärder frivilligt från enskilda och näringsliv som ger möjligheter till alternativ energiframtagning.

Herr handelsministern FELDT:

Herr talman! Det är möjligt att fru Nilsson i Kristianstad har rätt när hon talar om de tunga oljorna och eldningsolja 3. Jag förbisåg att man antagligen även i trädgårdsnäringen använder olja av den beskaffenheten. Men jag vågar mig på den prognosen – skall vi kalla det så – att även i Holland kommer det att ske en utjämning av priset mellan lätta och tunga oljor. Det är nämligen vad som har skett på den s. k. världsmarknaden. Det är det som är orsaken till att vi har höjt priset på eldningsolja 3, 4 och 5 mer än priset på de lätta oljorna – alltså av rent försörjningsmässiga skäl med hänsyn till prisutvecklingen på världsmarknaden.

TV:s beräkningar av vem som har betalat vad under de här två dagarna är naturligtvis rena gissningar. Jag fick det intrycket att det var en väldig rusning efter bensin i tisdags kväll innan bensinpriset ännu hade höjts.

Antagligen har det varit rätt lugnt på bensinstationerna både i går och i dag.

Herr Clarkson har kommit till den slutsatsen att det är alldeles fel att tala om att folken i Mellersta Östern och Nordafrika och Latinamerika har behandlats illa av de internationella oljebolagen. Beviset för det, säger herr Clarkson, är att det finns en massa pengar som har investerats i Europa av en del shejker och andra furstar och oljekälleägare i Mellersta Östern. Men nog är väl herr Clarkson medveten om att de oljeproducerande länderna består av någonting mer än oljeshejkerna, eller vad de nu skall kallas. Vi har länder som Iran och Irak, med stor fattigdom men under relativt snabb ekonomisk utveckling. Vi har de latinamerikanska områdena där befolkningen verkligen inte lever under tyngden av schweiziska bankkonton. Nu kan man säga att dessa länder är reaktionärt styrda och att man där fördelar inkomsterna från oljan väldigt snett, men det är ingen tvekan om att bakom prishöjningarna har legat en politisk inriktning som bygger på den grundtanken att nu skall man ta betalt för oljan vad den är värd. Det är bara det att vad oljan är värd, herr Clarkson, har hittills bestämts av de internationella oljebolagen. I fortsättningen kommer det att bestämmas av en priskartell.

Herr Clarkson försöker låtsas som om oljan hade ett naturligt värde dit priset alltid tenderar att söka sig, och sedan knäpper han fromt händerna och tittar på och tycker att allt är bra. Nu är det inte så, utan det är många gånger rena tillfälligheter som bestämmer. Vad som i de internationella trusternas och kartellernas värld avgör priset är den makt de råkar ha över marknaden. För närvarande är det producentländerna som har makten.

Det är möjligt att i framtiden, när vi har kunnat skära ned vår konsumtion just av oljan genom att vi har hittat alternativa energikällor, så minskas dessa länders maktställning, därför att då är oljan inte lika åtråvärd som i dag.

Så mycket om de fria marknadskrafterna som sägs vara till sådan välsignelse.

Sedan bara ett ord om ransoneringen. Antag, herr Clarkson, att jag hade satsat på den här idén att vi skall nöja oss med frivilligt sparande på bensin. Till att börja med hade vi en sparkampanj i gång i december. Då krävdes det på nästan alla håll att vi skulle ta till hårdare tag därför att man menade att sparkampanjen inte hade någon effekt. Det låg en hel del i det, därför att just när det gäller drivmedelsförbrukningen verkade inte sparkampanjen nå fram till människorna. Det kanske fanns olika skäl till det. Men anta att jag ändå, trots de krav på hårdare ingrepp som fördes fram i december, tillsammans med regeringen hade satsat på en sparkampanj och det sedan hade visat sig att de prognoser vi fick från oljebolagen slog in och vi hade suttit där i ett mycket svårt läge. Tror herr Clarkson att Ni i mina kläder hade vågat satsa på denna helt grundlösa förmodan – för det är bara fråga om ett antagande – att ett frivilligt sparande skulle ha räckt till?

Utvecklingen av situationen när det gäller elkraften hade ju starkt samband med att väderleken blev mild och att folk kunde släcka många lampor som endast var extra belysning. Läget är annorlunda när det gäller bensin.

Jag tror inte att herr Clarkson hade velat bära ansvaret för att så lättsinnigt hoppas på att folk skulle följa uppmaningarna att spara. Jag tror att det i det läge som nu råder kan vara lättare att driva sparkampanjer. Det har skett en del omläggningar i vanorna, och man har fått en annan syn under ransoneringsperioden. Det gör att jag tror att ransoneringsperioden, även om den var kort, har varit positiv för möjligheterna att bedriva en sparkampanj i fortsättningen. Folk har dessutom fått upp ögonen för att läget lätt kan bli allvarigare och dessutom lärt sig att det går att minska också på användningen av den egna bilen.

Fru NILSSON i Kristianstad (c) kort genmäle:

Herr talman! Beräkningar är givetvis alltid beräkningar, men för mig förefaller ändå de siffror som lämnades i TV i går kväll beträffande bensinen inte helt otroliga. Om man sedan betänker att växthusodlarna för att driva fram sina kulturer måste ha tillgång till olja så att säga på dagen – det kan röra sig om mycket stora kvantiteter som levererades de båda aktuella dagarna – är det förstäeligt att växthusodlarna när de hörde beskedet i går kväll tyckte att det var anmärkningsvärt att regeringen gått med på detta glapp därför att man annars fått ändra priset igen inom loppet av 48 timmar. Man har ju i debatten ofta diskuterat oljebolagens ställning i samband med energikrisen. Växthusodlarna tycker givetvis att oljebolagen här fått tillgodogöra sig ganska stora summor utan att detta varit sakligt motiverat. Givetvis hade det varit riktigtast att låta de båda tidpunkterna sammanfalla.

Herr CLARKSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Ja, det är lätt att verka efterklok i detta resonemang om ransoneringen, och jag skall försöka undvika att vara det.

Jag hävdar fortfarande, statsrådet Feldt, att man kunde längre och mera tålmodigt ha prövat en frivillig begränsning för de svenska bilisterna. Det kunde ha givit resultat som var fullt tillfredsställande. Det är inte bara så att jag i dag är efterklok och påstår att ransoneringen var onödig. Det har hela tiden hävdats från många håll att regeringen kunde ha vilat litet på hanen innan den handlade.

När det sedan gäller de oljeproducerande arabländerna är jag förvånad över att statsrådet så känslomässigt försvarar den politik de för närvarande bedriver. Statsrådet har själv sagt att det som de nu gör drabbar den fattiga delen av världen i ännu högre grad än oss industriländer. Man har inte haft några samvetskval över att ta ut priser som är högre än marknaden motiverar.

Herr handelsministern FELDT:

Herr talman! Med anledning av talet om samvetskval över att ta ut för höga priser vill jag säga att de svenska sågverken under de senaste 12–18 månaderna höjde priset på sågade trävaror med åtminstone 100 procent. Jag märkte ingen reaktion någonstans här i landet inför den effekt som det skulle ha på andra länders priser och levnadsstandard. Den enda effekt jag märkte var här i riksdagen, där en partikamrat till herr Clarkson

bråkade om att sågverken inte hade fått höja priserna tillräckligt mycket också på den svenska marknaden. USA har medverkat till att priset på sojabönor har ökat med 300 procent. När Peru inte längre kunde leverera proteinrikt fiskmjöl tog de amerikanska lantbrukarna, med hjälp av den amerikanska regeringen, chansen att tre- eller fyrdubbla priset.

Jag skulle kunna stå en lång stund – med det skall jag inte göra, herr talman – och räkna upp alla de fall där företag i västerländska industriländer, ensamma eller i samarbete med regeringar, har utnyttjat makten över marknaden för att pressa upp priserna i en våldsam fart. Arabländernas uppförande är verkligen inte unikt. Det råkar bara gälla en råvara som är ytterligt känslig för oss, och därför märker vi det mycket mer.

Jag tror inte att det är ett råd, som det är praktiskt att ge, att säga till det ena fattiga landet att det skall avstå från att höja priset på sin råvara – den enda naturtillgång det har i många fall – därför att det drabbar andra fattiga länder, när vi själva naturligtvis hade höjt priset, om vi hade befunnit oss i den situationen att vi hade kunnat utnyttja marknaden för råvaror som vi säljer: trä, malm, massa. Därför bör man inte heller ge det rådet, herr Clarkson. Snarare bör man inse att det som nu har hänt är ett resultat av en ganska lång historisk och ekonomisk process. Det är att beklaga att det inte har skett mera gradvis och långsamt än vad som nu har blivit fallet, men jag tror att det är alldeles meningslöst att komma med moralkakor till de oljeproducerande länderna.

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! Efter debatten kring energi- och miljöpolitiska frågor kommer vi nu in på det avsnitt som på talarlistan har rubriken Social-, familje-, skol- och kyrkopolitik. Jag skall ägna mitt anförande åt de två första delarna av det avsnittet.

Det är intressant att ta del av statsverkspropositionens innehåll efter ett val. Centerframgångarna sätter sina spår även i den nådiga luntan, i det att centerkrav som under årens lopp blivit avslagna av socialdemokraterna nu upphöjs till regeringsförslag. Pensionsålderns sänkning är ett exempel på det. Kravet på vårdnadsbidrag, som år efter år avslagits, börjar nu tydligen socialministern att fundera på. Statsrådet anmäler att ersättningstiden i den nya föräldraförsäkringen föreslås förlängd från 6 till 7 månader, och i dagarna har en proposition kommit i den frågan. Samtidigt anmäls att det skall tillsättas en utredning med uppgift att pröva möjligheterna till en utbyggnad av förmånerna för småbarnsföräldrar inom försäkringens ram. Det är bra att regeringen äntligen börjar värdesätta de barnavårdande insatserna i hemmet, som är en viktig uppgift.

Statsminister Palme sade i sitt tal i kammaren i går att man inte kan rationalisera bort kontakten mellan människor; jag tror det var så han uttryckte sig. Som ett exempel på regeringens insatser för att skapa kontakt återopade han det ökade statsbidraget till kommunerna för social hemhjälp under 1974, ett bidrag som gav utrymme för 7 000 nya personer inom den sociala hemhjälpen. Men beslutet förra hösten var begränsat till 1974, och behovet av kontakt upphör sannerligen inte i och

med 1974 års utgång. Vårt krav i samband med behandlingen av förslaget förra hösten var att denna satsning skulle permanentas, men det lyckades socialdemokraterna avslå. Då var inte engagemanget för kontakterna människor emellan så översvallande.

Nu aviserar regeringen att kommunalekonomiska utredningen skall behandla den här frågan med förtur, men eftersom behovet är dokumenterat kan man fråga sig varför det behövs ett omfattande utredningsarbete. Nej, man kan inte rationalisera bort kontakten mellan människor. Men man kan centralisera bort den, och det är vad som i stor utsträckning har skett under de år som gått. Lösningen av frågan om kontakter människor emellan är av betydligt större räckvidd än inrättandet av 7 000 nya tjänster inom den sociala hemhjälp, även om detta är av stor vikt.

Centraliseringen i vårt samhälle motiveras ju ofta med det rationella skälet. Det torde inte råda några delade meningar om att de mänskliga kontakterna har en avgörande betydelse såväl för barnens möjligheter att växa upp och bli harmoniska människor som för psykisk balans och välbefinnande hos den vuxne. Men har samhällsplaneringen med inriktning på en stark koncentration låtit så väsentliga frågor som behovet av kontakt och gemenskap vara vägledande? Har samhällsplaneringen varit inriktad på att skapa förutsättningar för verklig kontakt och gemenskap människor emellan? Det är väsentliga frågeställningar.

Jag tog upp dessa frågor när vi i höstas diskuterade den framtida förskolan. Socialutskottet hade då i sitt betänkande gett uttryck för att det i första hand ankommer på hemmen att ansvara för barnens fostran och vård. Utskottet uttalade vidare att den samvaro som barn har med föräldrarna och syskon eller andra barn i eller i närheten av hemmiljön under tiden före skolpliktens inträde är av grundläggande betydelse för barnens möjligheter att utveckla sig till harmoniska och självständiga individer som har förmåga att i samverkan med andra människor leva och arbeta i samhället.

När nu statsministern i sitt anförande i går tog upp den här frågan om behovet av kontakter människor emellan, finns det anledning att efterlysa en verkligt seriös diskussion kring vägarna att uppnå bättre kontakterna har en avgörande betydelse såväl för barnens möjligheter att föräldrarna får möjligheter att leva upp till sin roll som fostrare av en ny generation.

Jag sade i förra höstens förskoledebatt att utskottets uttalande i fråga om kontakt och gemenskap för att främja barnens utveckling var värdefullt och att det var en tolkning av de tankegångar som allt fler människor ger uttryck för. Detta var väsentliga och grundläggande synpunkter, som måste vara vägledande för samhällets insatser på skilda områden. Det gav också klara besked om att samhället inte klarar allt. Det var ett understrykande av det personliga ansvaret – en frågeställning som jag anser alltför ofta kommer bort i debatten men som intimt hör samman med solidaritet och gemenskap.

I samhällsutvecklingens spår har följt många svårbemästrade problem – såväl för samhället som för enskilda människor. I alltför liten utsträckning har insatserna gjorts för att förebygga problemen – insatserna har

gjorts när problemen uppstått. Sjukvårdskostnaderna har exempelvis ökat under senare år med åtföljande svårigheter för sjukvårdshuvudmännen. Det är en skrämmande utveckling – köerna ökar, och insatserna räcker inte till.

Vi behöver en ökning av den offentliga sektorn om vi skall klara vårdbehoven men vi måste också skapa möjligheter, resurser, att öka den sektorn.

Det är rätt intressant att lyssna till de socialdemokratiska talarna från denna talarstol när det gäller möjligheterna att öka sysselsättningen. Då sägs det ofta att vi kan öka den i stort sett endast genom att öka den offentliga sektorn. Men det stämmer dåligt överens med de socialdemokratiska kommunalmännens synpunkter. Jag har under senare år vid olika tillfällen tillsammans med representanter för arbetsmarknadsstyrelsen rest och besökt många kommuner och träffat många kommunalmän, även många socialdemokratiska kommunalmän, och lyssnat på dem – inklusive socialdemokratiska landshövdingar. Kravet från dessa kommunalmän är att vi måste ha sysselsättning i kommunen för att få underlag för att förbättra den kommunala ekonomin; vi kan inte låta underlaget försämrats, för då klarar vi inte den service som vi måste bjuda människorna. Och jag frågar mig ibland: Vilken kontakt har de socialdemokratiska riksdagsmännen med de socialdemokratiska kommunalmännen? Eller är det så att man för ett språk i riksdagen och ett annat ute i kommunerna?

För att komma till rätta med de stora sociala problemen, de höga och ständigt stigande sjukvårdskostnaderna, utslagningen i arbetslivet osv. räcker det inte enbart med att registrera och konstatera – vi måste på allvar ta reda på orsakerna och utifrån dessa skapa bättre förhållanden.

Jag har tidigare berört föräldrarnas och hemmens ansvar och roll i fråga om fostran och omvårdnad. Med tanke på föräldrarnas ansvarsfulla men också svåra roll som fostrare har vi under flera år begärt förslag om föräldrautbildning. Det är tacknämligt att den frågan nu äntligen håller på att utredas, och det är angeläget att det kommer ett förslag.

När det talas om kontakt och gemenskap vill jag understryka hur oändligt viktigt det är att barnen växer upp under en attityd där de får känna denna gemenskap i tillvaron. Genom förslaget om förskolans utbyggnad har samhället ökat sitt ansvar, men föräldrarnas vilja till engagerad medverkan får inte glömmas bort i förskolans utveckling. Vi tror kanske ibland att föräldrar brister i vilja och insikt – och det finns väl fall där detta förekommer – men då gäller det att höja föräldrarnas förmåga att förstå och hjälpa sina barn. Alltför många av oss är säkerligen medvetna om att vi skulle ha handlat annorlunda i en del situationer med våra egna barn om vi förstått problemens art. Senare, när man kommit till insikt om hur man egentligen skulle ha handlat, upplevs situationen kanske av många så att tillfället till kontakt med barnet har gått förlorat – kontakten, gemenskapen och tryggheten är borta. Därför är föräldrautbildningen så viktig, och det är att beklaga att det har dröjt så länge innan man tog itu med den.

För att vi skall få in mera av gemenskapskänsla människor emellan måste vi se till att denna grundläggs redan i de tidigare barnåren. Skall vi

komma till rätta med sjukvårdskostnader och sociala kostnader och problem måste vi se till att det redan i dessa tidiga barnår läggs låt mig säga något av en moteld. Behovet av stimulerande och aktiverande upplevelser exempelvis i skog och mark är mycket stort, och det blir större och större för människor som lever i ett teknologiskt avancerat samhälle. Därför är det utomordentligt viktigt att den positiva attityden till denna form av friluftaktiviteter grundläggs i tidiga år. Vi måste komma överens om att vi behöver natur att vara i inte bara för fysisk aktivitet, även om den är mycket viktig. Vi måste också se till att den psykiska rekreationen i skog och mark blir tillräckligt uppmärksammas; jag tror inte att den är det. Att med alla sina sinnen uppleva naturen och dess skiftningar ger en psykisk återhämtning för en stressad människa.

Vi har underbara möjligheter i vårt land. Men tar vi vara på dem ordentligt? Har vi marknadsfört dem ordentligt? Jag tror inte det. Vi måste hugga tag i sjukvårdskostnaderna genom att stimulera till att upptäcka vår natur, hjälpa människorna att komma ut över tröskeln när det tar emot, när det blir besvärligt och omständligt. Möjligheten till friluftsvksamhet hör naturligtvis också mycket nära samman med hur vi planerar vårt samhälle och vår bostadsbebyggelse, hur vi möjliggör för människorna att få närhet till naturen. Vi måste planera så att barn, gamla och handikappade får komma ut i naturen även om de inte har tillgång till bil. Jag är övertygad om att den ökade friluftsvksamheten stärker kontakten och gemenskapen människor emellan. Jag har i en motion till denna riksdag tagit upp frågan om att vi skulle få in mer av denna verksamhet i förskolans lärarutbildning. Det tror jag är nödvändigt. Vi måste verkligen sätta in krafterna på att lära barnen i tidig ålder att umgås med och uppleva naturen.

Ett annat avsnitt som jag med intresse har tagit del av i statsverkspropositionen är avsnittet som gäller narkotika- och alkoholproblemet. Om man läser statsverkspropositionen litet ytligt kan man få den uppfattningen att det är ganska väl ställt i samhället på det området, men tyvärr är det inte så. Även här är det viktigt att sträva efter en samhällsplanering som möjliggör att normala mänskliga kontakter kan upprätthållas. Vi har också den uppfattningen att skolor och klasser inte bör vara större än att lärare, elever och föräldrar kan lära känna varandra. Därigenom, menar vi, kan vi få ett socialt skyddsnät. Möjligheterna att känna gemenskap, att uppleva positiva mänskliga relationer i hemmet, i skolan och i kamratkretsen, är en mycket väsentlig förebyggande faktor när det gäller såväl narkotikamissbruk som andra sociala störningar.

Vi har i motionen också tagit upp den rehabiliteringsverksamhet som med stor framgång har bedrivits i enskilda hem. Genom den nära kontakten med familjen skapas förutsättningar för positiva mänskliga relationer, vilka ofta är av mycket stor betydelse för de psykiskt labila människor som det här är fråga om. Vi tror också att det många gånger är svårare att utveckla dessa relationer inom den institutionsbundna vård- och rehabiliteringsverksamheten. Därför finns det all anledning att noga följa och stödja denna verksamhet.

Avslutningsvis vill jag ta upp en fråga som gäller arbetslivet. Ambitionen att klara sig själv, att känna sig positiv till arbetet, är

utbredd, men det gäller också för samhället att uppmuntra den ambitionen. Som vi har sagt i en partimotion är arbetet ett väsentligt livsområde i vår kultur. Vi tillbringar en stor del av vårt aktiva liv på vår arbetsplats. En viktig strävan måste därför vara att arbetet utgör en positiv del av vårt liv. Och därför måste man vid utformningen av arbetsprocesser, arbetstid och lönesättning skapa sådana förhållanden att individen kan uppleva arbetstillfredsställelse och finna sin arbetsuppgift meningsfull.

Men tyvärr har vi i dag ändå många utslagna på vår arbetsmarknad. Den enda möjligheten för dem – om den nu finns – är skyddad eller halvskyddad verksamhet. Och där finns det en ambition att utveckla den verksamheten, vilket man också är i färd med att göra.

Jag önskar att vi nu hade haft arbetsmarknadsministern här i kammaren, och om han befinner sig i något av riksdagens skrymslen skulle det vara tacknämligt om han kom hit. Jag hade nämligen tänkt att ta upp en fråga som jag vill ha svar på, förhoppningsvis ett lika snabbt svar som det handelsministern gav fru Nilsson i Kristianstad.

Huvudmän för de skyddade verkstäderna är landstingen eller kommunerna, och nu har det också i denna kammare vid olika tillfällen kritiserats att huvudmännen inte har byggt ut de skyddade verkstäderna i den takt som borde ha skett, vilket naturligtvis har blivit till förfång för många människor som därigenom inte får någon möjlighet till arbete. Under innevarande budgetår har riksdagen bemyndigat arbetsmarknadsstyrelsen att besluta om bidrag på upp till 25 miljoner kronor till verkstäder inom arbetsvården. Men redan i november kom arbetsmarknadsstyrelsen underfund med att dessa pengar i stort sett var slut. Då gjorde man en undersökning och kom fram till att man behövde ytterligare 18 miljoner. Kommuner och landsting hade nämligen planerat och var beredda att sätta i gång en utbyggnad, som innebar en utökning med 477 platser i 20 kommuner. Arbetsmarknadsstyrelsen skrev den 26 oktober 1973 till inrikesdepartementet och anhöll om medel för att dessa arbeten skulle kunna komma i gång. Så sent som i går hade regeringen icke låtit höra av sig, och jag skulle inte tro att det har hänt något i dag heller.

Om arbetsmarknadsstyrelsen inte får pengar så att man kan bevilja dessa bidrag, finns det risk för att huvudmännen nu måste uppskjuta igångsättandet av de projekterade anläggningarna. Det innebär problem ur sysselsättningssynpunkt i många kommuner; man har planerat för anläggningarna och räknat med att nya jobb skulle skapas. Det innebär naturligtvis också att många av de arbetslösa som skulle börja arbeta på dessa verkstäder inte får något arbete; i varje fall blir det fördröjt.

Det skulle som sagt vara tacknämligt om arbetsmarknadsministern kunde ge ett svar på frågan: Kommer det ett besked från regeringen till arbetsmarknadsstyrelsen om att man får dessa pengar och när kommer i så fall det beskedet?

Herr MUNDEBO (fp):

Herr talman! Vår sociala välfärd är under debatt. Det finns visserligen en betydande enighet om de politiska besluten i riksdag, landsting och

kommunala organ. Det finns en betydande enighet om de värderingar som ligger bakom våra sociala reformer. Det finns en lång rad av förslag om förbättringar av vår socialpolitik, förslag som är förankrade i alla partier.

Men ändå finns det oroande inslag i den aktuella sociala debatten.

Det är förvisso värdefullt att välfärden är under debatt, att mål och metoder ifrågasätts, att nya linjer och alternativ växer fram. Och det är beklagligt att socialutredningen tycks behöva mer än sex år för att kunna lägga fram sitt principbetänkande om socialvårdens framtida målsättning – och skulle tidningsuppgifterna om det kommande betänkandet vara någorlunda korrekta tycks det ju dessutom vara så att de mest intressanta synpunkterna finns i reservationer till betänkandet.

Men det finns inslag i debatten om vår socialpolitik som är oroande. De inslagen kommer både från vänsterhåll och från högerhåll.

Vänsterkritiken av vår socialpolitik kommer från socialarbetare, läkare, författare, politiskt intresserade, ibland från partier som finns i riksdagen, ofta från partier och grupper som inte finns i riksdagen. Den är oroande därför att den är så förenklad. Det är – säger man – samhället som skapar sociala problem, och sociala problem finns alltid i ett samhälle av vår typ. Däremot finns inte sådana problem i ett socialistiskt samhälle. Det gäller därför att i grunden göra om samhället, att socialisera. Om det vore så enkelt! Sociala problem finns i alla samhällen; de kan vara av olika slag, av olika styrka. Men vi kommer inte bort från dem genom att socialisera. Vi kommer inte heller bort från den enskilda människans roll i samhället, det ansvar vi har som människor. Den ensidiga, okunniga, doktrinära syn som dessa debattörer för fram gör mer skada än nytta. Den stärker inte förtroendet för vår socialpolitik, den förbättrar inte möjligheterna att lösa sociala problem.

Högerkritiken av vår socialpolitik kommer från konservativa debattörer och politiker. Vi möter den också på tidningarnas insändarsidor och i vanliga samtal. Den kommer från partier och grupper inom och utom riksdagen. Särskilt oroande är att den under senare tid kommit fram också från ledande moderathåll. Jag tänker bl. a. på stora artiklar av Gösta Bohman, där han talar för en ny individualism, en individualism som betonar den starka människan och hennes rätt att få gehör för sina intressen i samhället, en individualism som sätter egoismen före samhörigheten, solidariteten.

Det är en sak att tala för den enskilda människan, att kritisera kollektiva lösningar som förtrycker individen, att kritisera regleringar och att t. ex. bevaka datautvecklingen och då tala för den enskilda människan. Men det är en annan sak att säga att "socialstaten har blivit en registreringsstat", eller att mena att "staten förkväver den enskildes arbetslust och initiativ, urholkar hans valfrihet och undergräver hans självständighet som fri medborgare". Och det är lätt att säga – nu gör jag ett tredje och sista citat – att "genom prissättning och avgifter kan medborgarna ges möjlighet att själva avgöra vilka tjänster de vill ta i anspråk". Men priser och avgifter avgör också vilka tjänster människor kan ta i anspråk, i vilken omfattning de exempelvis kan efterfråga social service. Det innebär att det kommer att bli inkomst och förmögenhet

som avgör *vilka* som skall få vård och service och *vilken* vård och service de skall få.

Socialpolitiken behöver stå under debatt. Den behöver kritik för att utvecklas, förnyas. Den behöver granskas, bl. a. därför att den hanterar en så stor del av våra resurser och därför att den arbetar med människor i situationer då deras rätt och frihet i särskild grad måste skyddas.

Men den behöver också förtroende. De som arbetar med social omvårdnad behöver känna människors stöd i sitt hårda arbete. Och alla vi som är med och finansierar socialpolitiken behöver känna att samhällsorganen på ett förståndigt sätt sköter sina uppgifter. Likaså behöver alla vi som är med och utnyttjar socialvårdens tjänster – och det gör vi alla vid skilda tidpunkter i vårt liv – känna att socialvården är effektiv, att vi kan få vård och stöd.

Det har under gångna år funnits en hygglig grad av förtroende för vår socialpolitik. Detta förtroende kan rubbas genom en förenklad och okunnig vänsterkritik. Det kan likaså rubbas genom en förenklad och okunnig högerkritik.

Det kommer att i denna debatt nämnas exempel på viktiga reformområden inom vår socialpolitik. Det finns i de närmare 1 600 motioner som väckts nu under januari också många sådana exempel. Som jag ser det är en av de viktigaste uppgifterna att bland de många människorna förankra socialpolitiken, att forma ett samhälle där solidariteten, ansvaret för varandra, och inte individualism, egoism, är huvudmål. Denna socialpolitikens grundsyn kan vi inte lagstifta fram; den måste växa fram ur en människosyn präglad av rättfärdighet, humanitet och solidaritet.

Herr talman! Jag vill också beröra några andra viktiga uppgifter för socialpolitiken. Det är egentligen målområden som ligger utanför den traditionella socialpolitiken – och ändå är de kanske socialpolitikens mest angelägna mål, eftersom de berör själva grunden för vår socialpolitik. Jag tänker på de mål som vi brukar ange som viktiga för samhällsekonomin och för vår ekonomiska politik, nämligen att få en full sysselsättning, att ha en hög tillväxttakt, att få en jämnare inkomstfördelning och att ha en stabilare prisnivå. Detta brukar vi inte räkna in i den direkta socialpolitiken, men det är ändå av grundläggande betydelse för hur vår socialpolitik skall fungera.

Den höga arbetslösheten skapar många sociala problem. Det är många människor – kanske en miljon – som under ett år berörs av arbetslöshet, som inte kan få jobb, som förlorar sina jobb, som inte genom sitt arbete kan klara sin försörjning. En del grupper drabbas hårdare än andra: unga, äldre, kvinnor, handikappade. Det finns risk för att arbetslösheten i år kommer att öka, bl. a. som en följd av minskad efterfrågan, och då ökar också de sociala problemen.

Den låga tillväxten i början av 1970-talet – väsentligt lägre än tidigare år – medför att vi får mindre resurser att röra oss med, att vi får mindre pengar bl. a. för socialt reformarbete. Detta är allvarligt med tanke på de stora och kostnadskrävande reformer som vi har att genomföra nu och under de närmaste åren. Jag tänker bl. a. på en sänkt och rörlig pensionsålder och på en allmän arbetslöshetsförsäkring.

Den ojämna inkomstfördelningen är fortfarande en realitet. Det har

framgått bl. a. under den senaste tidens förhandlingar på arbetsmarknaden, både av de nyss avslutade förhandlingarna mellan LO och SAF och av de ännu pågående på den offentliga sektorn. Det finns fortfarande stora grupper som har låg lön, och kvinnokön betyder fortfarande lägre lön. Därför är en jämnare inkomstfördelning en huvudfråga inom socialpolitiken.

De starka prishöjningarna medför också besvärliga sociala problem. Allt tyder på att vi kan råka ut för prisökningar på över 10 procent detta år. Då räcker det inte att tillfälligt höja de allmänna barnbidragen – barnfamiljerna kommer ändå i kläm – och pensionärerna, de handikappade och låginkomsttagarna får allt svårare att klara sig. Och höjda löner betyder ju också att priser och skatter stiger och att exempelvis bostadstillägget sjunker – den reella standarden försämras. Människor känner det inte som meningsfullt att arbeta och spara. Man löser inte sociala problem bara genom att höja bidragen!

Dessa fyra punkter kan som nämnt sägas vara områden utanför den traditionella socialpolitiken, men ändå är de centrala punkter i ett socialt reformprogram. De är grunden för en framgångsrik socialpolitik, och den grunden är i dag alltför bräcklig.

Fru RYDING (vpk):

Herr talman! En gång var borgarklassen kulturbärande. Den var det i kraft av den liberalism och individualism som var en gångbar ideologi i det samhälle som kännetecknades av det borgerliga genombrottet.

Hur ser det ut i dag i vårt land? Vi har ingen kulturbärande klass. Bourgeoisien är det inte längre. Dess individualism har kommit i allt större konflikt med vårt samhälle, med det monopolkapitalistiska samhället. Varumarknaden har krympt utrymmet för kulturens produkter i vårt land med ökade krav på rationalisering och effektiv stordrift. Men kulturen låter sig inte rationaliseras. En uppsättning av Hamlet t. ex. kräver sina 2,5 timmar i dag lika väl som på 1600-talet. Men en stol svarvar man rejält mycket snabbare i dag än på den tiden.

Här ligger själva den ekonomiska grunden för detta samhälles kulturfientlighet. Kulturen är dömd att sitta trängt som annan småproduktion i monopolens tidevarv, och som den löper också kulturen risk att slås ut av mer lönsam varuproduktion. Vi ser alltså hur kommersiellt lönsam skräpkultur skapar och exploaterar människors behov. Men i denna konfliktsituation mellan kulturtradition och ett samhälle som inte kan tillfredsställa denna traditions krav blir kulturen naturligtvis en kritisk kraft – kulturen blir en kapitalismens motspjännande kraft.

Och i och med detta radikaliseras kulturarbetarna. De senaste årens utveckling i vårt land exemplifierar detta påstående. Runt om i Sverige, på konstskolorna och i kulturlivet, växer den politiska radikalismen, insikten om kapitalismens kulturfientlighet. Ett visserligen vildvuxet men ett kraftfullt växande.

Hur reagerar då etablissemangen i Sverige på denna radikalism bland kulturarbetarna? Hur bemöter man och hur neutraliserar man kulturkampen? Givetvis med olika medel. Några är öppet reaktionära, dem känner vi. De fungerar inte i kraft av rationella argument utan i kraft av

den makt som är härskarens.

Vi har tidigare mött dessa argument från högerhåll. I dag är det med undran och med viss förskräckelse man kan notera att under de senaste veckorna också socialdemokratisk press och fackförbundspress har öppnat sina spalter för dessa reaktionära röster. Jag vill bara hänvisa till Aftonbladet i går och en artikel signerad Lars Hammarnoff, till Metallarbetarens första nummer i år och en artikel av Vally Heffler och till ABF:s tidning Fönstret och en artikel av Allan Malmgren.

Men också andra, litet "finare" sätt finns och används, t. ex. försöken att vidga kulturbegreppet till ett menlöst kommunikationsbegrepp. Ett exempel på detta är när man i boken Fackföreningsrörelsen och kulturen skriver: "Den kultur arbetarrörelsen vill främja ska skapa medvetande om att det mänskliga utvecklas i kontakt och gemenskap mellan människor."

Kulturrådets betänkande Ny kulturpolitik exemplifierar delvis detta vaga och meningslösa sätt att tala om kulturen.

Det blir all anledning att återkomma utförligare till detta betänkande när proposition kommer i mars månad, men jag vill i alla fall citera följande från s. 106 i betänkandet, där man refererar vissa tankegångar som fanns vid en Unescokonferens i Venedig år 1970: "Om kulturen skall bidra till att förbättra livskvaliteten, ansågs det nödvändigt att kultur-aspekten kommer in i samhällsplaneringen, så att t. ex. den tristess som är vanlig i nybyggda stadsdelar kan motverkas."

Detta är ett innehållsrikt litet citat. Kulturen skall, fastslås det, förbättra livskvaliteten. Denna hänger intimt samman med samhällsmiljön. Då skall kulturen in där för att motverka bristerna. Men vad beror tristessen i nybyggda stadsdelar på? Till stor del på lönsamhetskravet och på monopolkapitalismens profitbegär inom byggnadsbranschen, som bl. a. skapar betonggetton för löneslavarerna.

Ser man det så, skulle alltså kulturen fungera som en buffert att sättas in där de ekonomiska motsättningarna drabbar individen allra hårdast. Eftersom förslagen i kulturrådets betänkande har som ett av sina övergripande mål att kulturen skall bidra till en "bättre samhällsmiljö", bör man nog vara på sin vakt mot sådana resonemang som leder till att kulturen ses som huvudsakligen en stötdämpare för de negativa verkningarna av ett samhällssystem, som inte sätts i fråga från vare sig borgerligt eller socialdemokratiskt håll.

Av de flesta människor har betänkandet Ny kulturpolitik accepterats som svar på frågan: Vad kan staten göra för att förbättra kulturens situation i Sverige? Men faktum är att den frågan borde ha lett till delvis annat svar än det som nu föreligger på de 580 sidorna i betänkandet. För att svara på den frågan skulle exempelvis ha fordrats ett försök till en närmare precisering av vad kultur är. Nu används termen på ett dubbelt sätt.

För det första kommer den att i de praktiska avgränsningarna användas för att beteckna ett relativt snävt fält av aktiviteter, närmast de traditionellt konstnärliga.

För det andra används termen på målsättningsplanet och i mer principiella avsnitt däremot som en synonym till i stort sett all kommunikativ verksamhet, en kvalitet i miljön. Men på det planet borde

man egentligen inte ha kunnat resonera utan att först ingående ha tagit upp den kommersiella kulturens storindustri, televisionens genomslag och passivisering av sin publik etc. Sådana frågor har emellertid fallit helt utanför ramarna för det som kulturrådet sett som sin uppgift, nämligen att ge förslag till resursfördelning och planering av kultur i den snävare bemärkelsen.

Frågan om De fria grupperna är en testfråga som bör användas på betänkandet Ny kulturpolitik. De fria grupperna kan stå som en sammanfattning av en rad kulturella aktiviteter, som under 1960-talet uppstod utanför organisationerna och institutionerna. Hur tar då detta delvis starkt organisationsbundna statliga kulturbetänkande hand om dessa aktiviteter, som inte faller in under existerande organisationer men som i dag har en stark position i Sverige?

Det visar sig att de 17 miljoner kronorna till de yrkesmässigt arbetande fria grupperna i själva verket till en icke fastställd del skall gå till institutioner, myndigheter, folkbildningsorganisationer etc., som önskar anställa fria grupper. Hur stor del av pengarna som i realiteten kan tänkas gå till fria grupper på deras egna villkor — alltså som fria grupper utan arbetsgivare — är fortfarande en öppen fråga. Kulturrådet tänker sig tydligen att institutionsanknytningen kommer att bli en allt vanligare form i framtiden. Detta vänder vi oss givetvis bestämt emot, liksom de fria grupperna själva också har uttryckt sin kraftiga protest.

Avslutningsvis i detta avsnitt vill jag säga att kulturrådets betänkande mycket starkare borde ha tagit itu med kommersialismen, den kommersialism som hotar att döda all kultur värd namnet och i stället öser över oss skräpkultur och våldspornografi. Det är betänkligt och samtidigt betecknande att en 580-sidig utredning om kulturfrågor inte vågar ta upp denna *capitalismens kultur*. Går man inte till kamp mot denna typ av lönsam kultur, hjälper det inte att man genomför aldrig så många i och för sig mycket lovvärda statliga stödåtgärder på det kulturella området.

Herr talman! Jag vill sedan övergå till att kort beröra problemet Sveriges Radio.

I avtalet mellan svenska staten och Sveriges Radio heter det i § 6, att bolaget har skyldighet att i lämplig form upplysa om nuets händelser och orientera om viktigare kultur- och samhällsfrågor samt stimulera till debatt kring sådana frågor.

I följande paragraf, § 7, heter det vidare att programmen skall vara omväxlande till karaktär och innehåll, i skälig omfattning tillgodose olika intressen, skänka god förströelse och underhållning med beaktande av olika smakriktningar.

I radioavtalet står också — då hoppar jag till § 14: "Bolaget äger varje år av de medel, som staten uppbär eller eljest disponerar för rundradioverksamhet, utfå det belopp som bedöms erforderligt."

Jag tycker att det är på sin plats att här erinra om dessa paragrafer i radioavtalet, särskilt i dessa dagar, då man bl. a. i tidningarnas spalter dagligen intensivt debatterar tillståndet på Sveriges Radio. Det tycks råda stor förvirring bland allmänheten om vad som egentligen pågår.

Tidigare har debatten rört främst programverksamheten och bl. a. den påstådda s. k. vänstervridningen. Därifrån har debatten glidit över på

problemen om pengar – om Sveriges Radios ekonomi – då nedskärningen av begärda anslag kommit till offentlighet i statsverkspropositionen. Och frågan ställs nu om radio och television med föreslagen medelstilldelning kan efterfölja radioavtalet.

Många människor i Sverige och kanske även här i kammaren har den uppfattningen att vi varje år lämnar skattepengar till Sveriges Radios driftutgifter. Det är fel, och jag anser det därför viktigt för alla att veta – som departementschefen säger i årets statsverksproposition: ”Televisions- och ljudradioverksamheten finansieras genom avgifter från innehavarna av TV- och radiomottagare. Det gäller både Sveriges Radios egna utgifter för programverksamheten, televerkets investeringar och driftkostnader samt byggnadsstyrelsens investeringar i vissa byggnadsarbeten för Sveriges Radio. Eventuella överskott av mottagaravgiftsmedel fonderas hos televerket för att kunna användas under andra år, då de löpande intäkterna inte förslår att täcka utgifter” Det är bara skolradioverksamheten, programverksamheten för utlandet och de av TRU-kommittén producerade TV- och ljudradioprogrammen som finansieras med skattemedel.

Nu har emellertid avgiftsmedel . . . licensmedel som det hette förr i tiden – flutit in i sådan omfattning att allt inte förbrukas av Sveriges Radio utan en stor del fonderas. Det beräknas i statsverkspropositionen att 62 miljoner kronor för budgetåret 1974/75 skall fonderas.

Vi hävdar att det svenska folket vore mer betjänt av att en större del av avgiftsmedlen fick användas av Sveriges Radio så att programverksamheten kunde bedrivas i samma omfattning som tidigare och utan ytterligare kvalitetssänkning. Detta intresse bland oss radiolyssnare och TV-tittare överensstämmer väl med de krav som har förts fram av personalens fackliga organisation – jag tänker på SIF-klubbens uttalande av den 23 i denna månad – och även med uttalande den 21 januari i år av Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd, KLYS.

De anställda vid Sveriges Radio uttrycker sin stora oro för den väntade sänkningen av programkvaliteten och risken för eventuella avskedanden av fast anställd personal, men de solidariserar sig också med utomstående kulturarbetare. Och KLYS betonar att Sveriges Radio för kulturarbetarna ”är en av de allra viktigaste arbetsplatserna både när det gäller kommunikation och försörjning”. Man kräver vidare av både statsmakterna och Sveriges Radio att de måste *förebygga* i stället för att bara följa de kulturpolitiska verkningarna av en sänkt programnivå.

Herr talman! Man kan i dag inte bara slå sig till ro med att säga att Sveriges Radios styrelse och ledning genom en orealistisk och opportunistisk ambition själva har orsakat de ekonomiska svårigheter som företaget nu befinner sig i. Det vore ovärdigt statsmakterna att utnyttja denna kortsynthet på ett sätt som leder till svårigheter för personalen och ett torfligare kulturutbud.

Sveriges Radios styrelse har givetvis också diskuterat budgetläget och bl. a. kommenterat det på följande sätt enligt en artikel i Dagens Nyheter den 23 januari: ”Detta innebär en kraftigt minskad medverkan av utomstående i programutbudet, och det drabbar på ett olyckligt sätt fria producenter, skådespelare, författare och andra kulturarbetare.”

Självfallet är vi från vänsterpartiet kommunisternas sida för att Sveriges Radio sköts på ett effektivt sätt utan slöseri och utan onödig byråkrati. Men vi hävdar också att Sveriges Radios kulturpolitiska åligganden skall uppfyllas och att erforderliga medel skall garanteras för detta. Vi understryker värdet av att radioavtalet följs och att Sveriges Radio och dess medarbetare garanteras största möjliga självständighet gentemot otillbörlig påtryckning.

Tyvärr verkar det som om radioledningen inte har kunnat stå emot en del sådana påtryckningar från myndigheter, starka ekonomiska intressen eller kampanjen mot "vänstern" som organiserats av Svenska arbetsgivareföreningen. De samhällskritiska programmen har blivit färre, radikala medarbetare får svårare att utföra sitt arbete, och genom en misslyckad översynsutredning och fortsatt rationalisering har radioledningen skaffat sig ökad styrning över programverksamheten med likriktning och växande toppbyråkrati som följd.

Denna reaktionära utveckling måste stoppas. Rösterna från verkligheten och från vardagen måste få komma fram i reportage och teaterpjäser. Det fria kulturlivet måste ges en mer central plats. Folkliga sammanslutningar och rörelser som fackföreningar, aktionsgrupper, solidaritetsorganisationer m. fl. måste speglas på ett bättre sätt. Men detta går inte att förverkliga, om Sveriges Radios arbetsmöjligheter genom ekonomiska åtgärder ytterligare beskärs. Det förutsattes i stället att en större del av avgiftsmedlen används i programverksamheten.

Avgiftsbetalarna måste garanteras radio- och TV-program i samma omfattning som tidigare och utan fortsatt kvalitetssänkning. Sveriges Radios förpliktelser såväl mot de anställda som mot alla kulturarbetare måste respekteras. Vi kräver därför att regeringen – som är den instans som beviljar Sveriges Radio pengar från de fonderade medlen – nu skall bevilja ytterligare medel för programverksamheten.

Herr ELMSTEDT (c):

Herr talman! Energidebatten och miljödebatten tidigare i dag visar med all önskvärd tydlighet vad utbildning och forskning kommer att kräva framöver.

"Energiområdet är ett område där väsentligt ökade forskningsinsatser kring alternativa energikällor och konsekvenserna av ett energisnålare samhälle måste klarläggas. Den nu aktuella energikrisen kan ses som första ledet i en utveckling, vilken endast ett fåtal för bara något år sedan förutsåg. Den vitala betydelse detta har för samhället fordrar ökade forskningsinsatser."

Det är ett citat ur den forskningsmotion som centerpartiet och folkpartiet har väckt i år och som i stort mynnar ut i krav på tilläggsdirektiv till sittande utredning om forskningens dimensionering, mål, inriktning och finansiering. Vi menar också att riksdagen bör få ett förstärkt inflytande över prioriterings- och planeringsfrågor när det gäller forskningen. Jag skall nu inte gå närmare in på dessa frågor – det blir ju tillfälle att återkomma till dem senare under riksdagen.

Ett högt utvecklat industrisamhälle kräver mycket av såväl grundutbildning som utbildning på högre nivåer. Vidareutbildningen inte minst

betyder mer och mer, och jag vill redan nu slå fast hur viktigt det är att möjligheten härtill anpassas till de behov som finns i skilda regioner. Vi väntar t. ex. på förslag om yrkesteknisk högskoleutbildning, vilken i högsta grad bör lokaliseras med hänsyn till näringsstrukturen. U 68 har ju framlagt förslag som väntas bli omsatta i proposition inom en inte alltför avlägsen framtid. Ett län eller en region med kraftig dominans av yrkesverksamma inom en viss industrigren bör ligga högt på prioriteringsstegen när det gäller yrkesteknisk högskoleutbildning inom denna sektor. Det gäller i detta sammanhang människor med flera år i förvärvslivet och ofta med familjeansvar, vilket gör att de är hårt bundna vid bostadsorten. Önskemålet om yrkesteknisk högskoleutbildning lokaliserad till Karlskrona, vilket framförs i en flerpartimotion i år, skall ses mot denna bakgrund.

Jag tänker i huvudsak ägna mina minuter åt det, så att säga, grundläggande i utbildningsväsendet, nämligen grundskolan.

Det är väl få samhällsfunktioner som under senare år rönt större uppmärksamhet än skolväsendet. Detta gäller praktiskt taget hela vägen från lägstadiet i grundskolan till universitet och högskolor. Det är i och för sig inte att förvåna sig över, eftersom vi under 1960-talet haft en mycket omfattande reformverksamhet på utbildningsområdet där många gamla invanda metoder och synsätt har lämnats därhän och nya vägar beträffs både vad det gäller inriktning, metoder och organisation. Det är väl helt klart att en del av det som övergivits hade varit till fördel att ha kvar, liksom att en del av det nya inte alltid visat sig hålla måttet. Den erfarenheten har vi nu måhända skaffat oss.

Man har anledning och rätt att i dag rikta en viss kritik mot skolväsendet, men jag tycker att mycket i de senare årens skoldebatt varit alltför negativt. Jag tvekar inte när jag säger att kritiken i något fall till och med varit destruktiv. Men det har kanske också varit på det sättet att man från ansvarigt håll lyssnat för litet även på den kritik som ändå försökt ange konstruktiva lösningar. Visst har vi fått utredningen om skolans inre arbete efter många motionsframställningar, inte minst från centerhåll, och vi har fått den s. k. SSK-utredningen (skolan, staten och kommunerna), och det finns anledning hoppas att det från dessa bägge utredningar skall komma förslag till arbetsmetoder som ger det välbehövliga lugn i skolan som i dag i hög grad saknas. Jag hoppas också att vi skall få förslag som ger kommunerna större rörelsefrihet när det gäller skolorganisationen; det skulle säkert hälsas med stor tillfredsställelse.

Utbyggnaden av grundskolan och i viss mån också gymnasieskolan har skett med en hård central styrning och med riktlinjer som haft till följd att vi fått de många stora skolenheter som vi har. Det är allmänt omvittnat att en av de avgörande orsakerna till de svårigheter och problem som finns i skolan är att söka i de stora enheterna. Samtidigt som vi fått en obligatorisk skola på 9 år har vi haft en samhällsomdaning med en koncentration av människor som aldrig tidigare. Vi har fått ett alldeles för teoretiserat högstadium med tanke på att alla ungdomar upp till 16 år skall hänga med.

Till detta skall läggas de stora klasserna med upp till och många gånger över 30 elever. Det är fråga om resurser, säger man från regeringshåll. Ja,

Torsdagen den
31 januari 1974

*Allmänpolitisk
debatt*

det är klart, men det är också fråga om att få en skola som fungerar. Alla inom skolan verksamma är helt eniga om de stora undervisningsgruppernas negativa inverkan på hur eleverna upplever tillvaron i skolan. En ordentlig inventering av kostnaderna för en kraftig sänkning av gruppstorleken borde ske. De summor som cirkulerar i debatten är alldeles för höga. Åtskilliga klasser är redan mindre än 30. Med en minskning till betydligt under 30 minskas också behovet av specialundervisning och det är ingen brist på lärare. Att bereda arbetslösa lärare sysselsättning är i och för sig en viktig uppgift.

Jag har en känsla av att det i dag finns ett större gehör för kravet på bevarande av de mindre skolenheterna än för endast några år sedan. När vi förfäktade den meningen hette det att det var att strida mot en obeveklig utveckling, där ingen tycktes ha riktigt klart för sig vem som styrde. Enda sättet att på ett naturligt sätt skapa underlag för de mindre enheterna är att skolorganisationen blir den betydelsefulla del av den totala kommunala planeringen som den skall vara. Det är bl. a. därför det är så viktigt att ge kommunerna större rörelsefrihet vid användande av de samlade skolresurserna. Att stärka underlaget för de många låg- och mellanstadieskolor runt om i landet, som är nedläggningshotade på grund av elevbrist, bör vara en av de större uppgifterna med tanke på den skolsociala och allmänsociala funktion dessa skolor har.

1973 års höstriksdag anvisade 15 000 000 kronor över tilläggsstat för innevarande budgetår för speciella insatser i kommuner med stora problem i dessa avseenden. Detta avsåg främst storstadsområden och kommuner med många invandrarbarn. För att öka möjligheterna att bevara mindre skolor också i andra kommuner yrkade centern på ytterligare 5 miljoner kronor under det nu löpande budgetåret; kommunerna borde inför höstterminen 1974 kunna planera med hänsynstagande till denna möjlighet. I en partimotion till årets riksdag fullföljer vi detta krav och föreslår att det utöver regeringens förslag för kommande budgetår beviljas 10 miljoner kronor i syfte att skapa bättre förutsättningar för mindre undervisningsgrupper och för bevarande av de små skolenheterna. Som jag nämnde tror jag det finns ett nytänkande när det gäller just de mindre enheternas betydelse, och inom många kommuner har man tänkt om. Jag tror det behövs extra insatser av det slag vi föreslår medan man i kommunerna söker de vägar som måste till för att på sikt klara det här.

Mot bakgrund av att alla ungdomar upp till 16 år har en obligatorisk skolgång och med tanke på den teoretisering som präglar vår grundskola har det ofta talats om nödvändigheten av mera praktiska inslag för att därigenom öka den studiemotivation som måste till för att eleverna skall finna mening i skolarbetet. Det talas mycket om detta, men görs egentligen ganska litet. År 1972 tog vi från centern upp detta i en motion, vilken bifölls av en enig riksdag. Något konkret resultat har knappast kunnat skönjas från detta riksdagens ställningstagande. Kanhända är det för kort tid, det lämnar jag därhän.

Vi återkommer i år med förslag på mera konkreta åtgärder för att få en bättre balans mellan teori och praktik i grundskolans högstadium, som en försöksverksamhet.

Jag skulle vid det här tillfället vilja beröra ett verkligt konkret exempel när det gäller praktiskt inslag i grundskolans högstadium. Detta tas upp i en motion från vårt håll i år. Vi menar att möjligheter borde ges för alla elever i njan till en veckodags verksamhet ute i arbetslivet. Genom en sådan kontinuerlig praktik skulle eleverna få en god inblick i yrkeslivet, samtidigt som den veckodagen de är ute i arbetslivet borde bli den omväxling som jag tror många ungdomar behöver för att få en mera positiv inställning till skolarbetet i sin helhet. Det är ju detta vi eftersträvar.

Jag är väl medveten om att ett sådant system är förenat med både organisatoriska och andra praktiska problem. Ingen skall tro någonting annat. Att det måste till en ändring i timplanen är helt klart. Vilka ämnen som skall ge vika är *en* fråga. Det är vidare uppenbart att om detta skall vara möjligt att genomföra i den försöksverksamhet som det i så fall skulle bli fråga om, vill det till ett väl utvecklat samarbete mellan skolan, näringslivet på orten, de fackliga organisationerna etc. Jag tror dock inte att dessa problem är oöverkomliga. Jag vet också att det finns skolledare som är mycket intresserade att få starta en sådan här försöksverksamhet. Undersökningar har gjorts vid en högstadieskola i min hemkommun, och det har visat sig att elevintresset för det här arrangemanget är mycket stort.

Alla talar om att det finns stora brister i skolväsendet, och de flesta skjuter in sig på grundskolans högstadium. Jag tror också att mycket av orsaken till oron i skolan finns här. Det har jag framhållit tidigare, och det har många andra gjort, inte minst från den här talarstolen. När man riktar kritik mot skolan tycker jag att man också skall försöka ange vägar som kan antas leda till förbättringar. Det är det jag försöker göra med dessa funderingar. Jag tror inte vi klarar det med mindre än att vi tar ett ordentligt tag så att eleverna märker att det blir en förändring i deras vardag. Det är ju denna så många upplever som påfrestande och omotiverad.

Avslutningsvis vill jag bara konstatera den enighet som präglat de större skolreformerna som genomförts. Vi har nu lika litet som tidigare från vår sida anledning att ifrågasätta den nioåriga obligatoriska skolan. Vad vi däremot känner ett utomordentligt starkt behov av är att försöka bidra med lösningar på de problem som finns. Det vore dumt att förneka att problemen finns. Jag är övertygad om att den inställning till skola och utbildning som ungdomarna får i grundskolan i hög grad följer dem genom livet. Det gör behovet av en väl fungerande grundskola så mycket större.

Under detta anförande övertog fru tredje vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Fru SUNDBERG (m):

Fru talman! Efter gårdagens ekonomiska debatt kan det vara lämpligt att erinra om forskningens betydelse för ekonomisk tillväxt. Under 1950- och 1960-talen stimulerade tillväxt och forskning varandra till nytta för båda. I den forskningspolitiska debatt som då fördes ansågs det självklart

att i tider av vikande konjunktur satsningen på forskning och utveckling borde öka för att häva ett ekonomiskt stillastående.

Sedan dess har som ytterligare målsättning för forskning tillkommit kravet på stigande livskvalitet. Begränsade resurstillgångar, okontrollerad befolkningstillväxt, miljöförslitning och hungerkatastrofer har gjort oss medvetna om nödvändigheten av att vidga forskningsuppgifterna för att vi skall kunna fylla vårt globala ansvar. I går lade regeringen fram ett stimulanspaket på 2,8 miljarder kronor. I Sverige satsas totalt 2,5 miljarder på forskning och utvecklingsarbete, varav staten anvisar ca 1,4 miljarder. Det innebär att ungefär 1,5 procent av vår bruttonationalprodukt går till forskning och utveckling.

Riksdagens revisorer har i sin granskningspromemoria angående forskningen betonat angelägenheten av att vi kan mäta effekten av de medel vi satsar på forskning. Därtill lär riksdagen få återkomma. Men tills vidare får vi använda de metoder som står oss till buds. Resultaten är inte uppmuntrande. Vi kan konstatera att antalet patentansökningar fortsätter att gå ner. Nyetablerande och nyföretagande står på en oro-väckande låg nivå. Frågan blir då naturlig. Ger vi kreativa begåvningar alla de möjligheter de behöver för att kunna utnyttja sin kreativitet oss alla till gagn?

Eller med andra ord: Har den socialdemokratiska utbildningspolitiken med sin inkompetenskult försämrat förutsättningarna och själva grunden för vår framtid – forskning och utveckling?

Att förändra samhället har alltid varit ett av socialdemokraternas mest angelägna mål. Går vi bakåt i tiden finner vi att sociologen Lester Ward redan 1883 hävdade att staten genom kunskapsdistribution kunde förändra samhället i önskad riktning.

Vår regering har till stor del glömt bort distribution av kunskaper – eller kanske nu hundra år senare ansett dem mindre viktiga och låtit andra övergripande mål forma vår utbildningspolitik.

Ett alltmer komplicerat samhälle har vuxit fram omkring oss. För att kunna fungera ställer det ökade krav på medborgarna – krav på utbildning.

Men de ansvariga i vårt land greps under ekonomiskt goda tider av en sådan kvantitativ hunger efter utbildning att man i tider av stigande bruttonationalprodukt inte stannade upp för att se i vad mån kvaliteten skulle kunna upprätthållas.

Fru talman, man beskyller ibland moderata samlingspartiet för utbildningspolitisk svartmålning. Jag ber, färgsätt inte följande lilla katalog eftersom det då är verkligheten som ytterligare mörkläggs. Det är inte detaljerna jag vill åt även om moderata samlingspartiet på punkt efter punkt har velat hävda kvalitetsaspekten men fram stiger en helhetsbild av hur man från socialdemokratiskt håll motarbetar de egenskaper som är nödvändiga för framåtskridande, ekonomisk tillväxt, kulturell verksamhet och internationell förstäelse. Några exempel.

Kravet på kunskaper om vår historiska och kulturella bakgrundsmiljö finns inte med i grundskolans läroplan – det räcker enligt den med orientering om förhållandena. Vi anser detta bädda för kulturell utarmning.

Förmågan att uttrycka sig i tal och skrift på svenska försämras alltmer.

Är det att undra på när uppsatsskrivning med dess möjligheter till fantasi, kreativitet och personlig språkbehandling ersätts av uppgifter av refererande och sammanställande karaktär till främjande av likformighet?

Kunskaperna i främmande språk är nu så grunda att de icke tillåter konsumtion av annat än schlagertexter på främmande språk.

Är det att undra på när man medvetet tog bort kraven på kunskap om språkets uppbyggnad -- dess grammatikaliska grund?

Majoriteten av de ungdomar som lämnar grundskolan läser enligt litteraturutredningens betänkande aldrig frivilligt en bok.

Men är det att undra på när läsningen i skolan styckats sönder i småbitar.

Nyintagna till teknisk högskola saknar i vissa fall förmåga att lösa matematiska problem som hör hemma på grundskolenivå. Men -- i skolan har färdighetsträningen skurits ned till ett minimum.

Universitetslitteraturen har alltmer övergått till kompendieform -- de studerande saknar förmågan att kritiskt sovra.

Är det att undra på när överkurser och bredvidläsning hör till undantag i undervisningen?

Detta är resultat som ytterligare förvärras inför konstaterandet att inte heller regeringens satsning på social fostran har lyckats. Våra elever vantrivs mer i sin skola än andra länders, enligt internationella undersökningar, och efterfrågan på utbildning sjunker.

Fru talman! Min uppräknig vore alltför ensidig om jag inte nämnde det förnämliga med vår nya skola: barn med alla tänkbara former av handikapp tas om hand och ges utbildning.

Men i övrigt: Den övertro på statlig verksamhet som kännetecknar svensk socialdemokrati har tyvärr fått sprida sig till utbildningsväsendet. Tvivlar någon på att vi hade nått bättre utbildningsresultat om vi på ett rimligt sätt hade stimulerat alternativa skolformer? Nej, om skolor under olika huvudmän fritt hade fått konkurrera och stimulera såväl elever som varandra och genom generösa statliga bidrag varit tillgängliga för alla som så önskade, då hade vi haft en annan utbildningsstandard i vårt land.

Jag vill gärna mot bakgrund av vad herr Mundebo anförde om vår syn på den nya individualismen tillägga, att vårt tal om denna inte är ett förespråkande av den starka människans rätt att hävda sina egoistiska intressen på de svagares bekostnad. Det är tvärtom. Vad vi vill sträva efter är att trygga den vanliga, svaga människans rätt att bli starkare. Det är bra att olika hjälpbehov tillgodoses, men att de hjälpbehövande på det sociala planet eller inom utbildningsväsendet blir fler och fler är inte något bevis för att samhället är ett högutvecklat välfärdssamhälle. Och det är tyvärr inget tvivel om att många av de sociala och utbildningspolitiska problem vi i dag brottas med är resultat av samhällets egna åtgärder och underlåtenheter. Det är inte socialt reaktionärt att arbeta för att just den vanliga, säg gärna svaga människan -- svaga är vi ju nästan allesammans, om vi lämnas åt oss själva -- skall vinna ökat oberoende, större frihet att bestämma över sig själv, sitt eget liv och sina egna tillgångar och också sin egen önskan om utbildning.

Vi kan i dag konstatera en nedgång i antalet vuxenutbildade inom den

Torsdagen den
31 januari 1974

Allmänpolitisk
debatt

kommunala vuxenundervisningen som är nästan oförklarlig, mellan 30 och 35 procent på två år. Tillströmningen av de elevkategorier som den kommunala vuxenutbildningen enligt riksdagens beslut ursprungligen syftade till att nå är minimal.

I stället fylls den ut till en del av AMS-elever. Nära 60 procent av de vuxenstuderande i den kommunala vuxenutbildningen utgörs av AMS-elever. År 1972 tillhörde samtliga som fick grundskolekompetens de AMS-utbildade.

Av årets statsverksproposition framgår att man inom AMS räknar med ett nästan oförändrat utbildningsutbud till ungefär 130 000 elever under kommande budgetår. 1 miljard kostar denna utbildning, och då rör det sig till huvuddelen om utbildning av redan utbildade, dvs. omskolning. Hela vår grundskola och gymnasieskola kostar tillsammans något mindre än 6 miljarder.

Den höjning som AMS får under kommande budgetår, ca 173 miljoner för utbildning, skall ses mot bakgrund av vad samhället satsar på forskning och utveckling, som i sig initierar nyskapande, nyföretagande och ökad sysselsättning. Vi håller i stället på att få en ny och stor utbildningsorganisation, som på vuxenutbildningens område konkurrerar ut vanliga utbildningssökande. Och det är kanske förklarligt att dessa sviker -- de måste i dag sätta sig i skuld för att få sin utbildning.

Jag talade om pengar, och jag vill här gärna peka på en skrivelse som har gått ut från Kommunförbundet till kommunerna angående våra läromedel. År 1970 kostade de 550 miljoner kronor. I denna promemoria konstaterar man att om trenden fortsätter kommer kostnaden att uppgå till nästan 1 miljard år 1975. De här pengarna beslutar inte vi i riksdagen om, men vi måste ändå kunna få uttrycka vår förtvivlan över sådant ohämmat slöseri med våra resurser. Vem tror att våra elever är betjänta av att lära sig skriva maskin på elektriska skrivmaskiner i grundskolan eller av att på de mest komplicerade symaskiner sy kläder som de sällan vill använda? Måste vi köpa så många videobandspelare, vilkas pedagogiska värde aldrig har satts i relation till kostnaderna eller till andra utgifter till utbildningens fromma? Våra skollokaler överträffar varandra i perfektionism. Den materiella satsningen på vår utbildning har varit och är fantastisk -- men den andliga, mänskliga, syftande till omvårdnad av och förståelse för eleverna, till ansvar och god vilja, den har försumrats.

Då kan vi titta på de villkor under vilka våra forskare arbetar: i lokaler och laboratorier som ingen hälsovårdsinspektör satt sin fot i -- och han hör inte heller göra det --, med anställningsotrygghet och ständig kamp med otillräckliga resurser, men med arbetsglädje, bottnande i viljan att finna lösningar och att övervinna motstånd. Det är det vi förmenar dagens skolbarn i vårt land.

Moderata samlingspartiet kräver en helhetssyn på utbildningen. U 68:s förslag innebär en ytterligare uppsplittring genom att forskning och utveckling ställs åt sidan vid utformningen av den högre utbildningen. Det är att beklaga om så blir fallet, för utan forskningsanknytning blir högre utbildning inbillning.

Fru talman! Lät mig sluta med ett citat av finansminister Sträng, vilket jag odelat kan instämma i. Han höll ett föredrag på TCO:s

utbildningsdagar 1971 och sade då:

”Men om vi är medvetna om vad samhällets kostnader betyder för den utbildningsexplosion vi nu upplever så tvingas vi med eller mot vår vilja att fundera över hur dessa pengar, dvs. skattebetalarnas pengar, bäst skall disponeras. Det är från den utgångspunkten som jag tror att eleven behöver den individuella rådgivningen om vad som bäst passar hans förutsättningar och utbildningsmöjligheter. Och jag ifrågasätter om inte den rådgivningen bör kombineras med någonting av en tröskel innan han gör anspråk på att skattebetalarna i gemen skall finansiera hans akademiska utbildning. Med tröskel menas att det skall finnas objektiva förutsättningar att ta emot och tillgodogöra sig den teoretiska undervisning som den akademiska examen förutsätter och naturligtvis göra det inom rimlig tid.”

Det är de förutsättningarna, fru talman, som vår grundskola och gymnasieskola skall ge. Kanske vore det bättre om finansministern vore utbildningsminister. Av gårdagens ekonomiska diskussion verkar det som om landets ekonomi också skulle vinna på det.

Fröken HÖRLÉN (fp):

Fru talman! Vi lär inte för skolan utan för livet – det är en gammal sanning som vi ofta behöver påminnas om. De snabba förändringarna i samhället ställer krav på en ständigt förnyad utbildning, en utbildning som skall hjälpa oss att klara de uppgifter arbetet och nya livsförhållanden lägger på oss.

Att det varit svårt och bekymmersamt att skapa nya former för skolan, det vittnar 1960-talets många skolreformer om. Det är att hoppas att de yttre ramarna för ungdomsskolan nu blir bestående för en avsevärd tid framåt. En undervisning som ideligen skakas om av nya förordningar och bestämmelser riskerar att bli ryckig och osammanhängande. Skall undervisningen ge det resultat som såväl den enskilde som samhället har rätt att kräva av den, behöver skolan arbetsro.

När detta har sagts, är det emellertid angeläget att också framhålla det aktuella behovet av satsning i fråga om skolans inre arbete. Allmänt kända problem i detta sammanhang är t. ex. de svagpresterande elevernas situation, undervisningsgruppernas storlek och sammansättning samt skolmiljön över huvud taget. Skolans svårigheter på dessa områden är akuta problem, som kräver sin lösning snarast möjligt.

Under förra våren försökte en grupp riksdagsmän inom folkpartiet genom en rad besök på skolor i skilda orter i landet bilda sig en uppfattning om den aktuella situationen i skolan. Därvid tillställdes lärarna en enkät, som visserligen inte fyller vetenskapligt ställda anspråk på noggrannhet men som ändå ger en viss uppfattning om läget i skolan. Enligt enkätsvaren anser två tredjedelar av lärarna att skolan i dag inte kan ge alla elever en meningsfull undervisning. Tre fjärdedelar anser att inslaget av praktiska ämnen på grundskolans högstadium är för litet, lika många upplever elevfrånvaron som ett problem. Över 80 procent anser att lärarna saknar tillräcklig tid och tillräckliga resurser för elevvårdande insatser. Även om dessa siffror är dystra i överkant, vet vi genom andra undersökningar att de rymmer en del av verkligheten, och därför sitter nu

Torsdagen den
31 januari 1974

*Allmänpolitisk
debatt*

SIA-utredarna och grubblar över hur man skall lösa de problem som har med skolans inre arbete att göra. De förslag som blir frukten av deras möda får riksdagen så småningom ta ställning till.

Inom folkpartiet har vi hävdad att skolans problem inte kan lösas enbart genom centrala direktiv från utredningar och ämbetsverk. Som också framhålles i våra motioner till årets riksdag gäller det att frigöra och ta till vara den erfarenhet och den vilja till förnyelse som finns i skolstyrelser och enskilda skolenheter, hos lärare, elever och föräldrar. Skolan måste få större frihet att anpassa sig efter lokala förhållanden och elevernas förutsättningar och önskemål. Kommuner och skolenheter måste på ett friare sätt kunna disponera sina resurser. Också i pedagogiska och innehållsmässiga frågor bör den lokala rörelsefriheten kunna göras avsevärt större. Läroplaner och anvisningar skall vara ett stöd i arbetet inte en tvångströja.

I detta sammanhang vill jag med några ord beröra det betänkande som länskolnämndsutredningen lade fram före jul. Vi delar från folkpartiets sida den principiella uppfattningen om en decentralisering av beslutsfattandet. Då betänkandet emellertid innehåller förslag som nära berör SSK-utredningens område, har vi i en motion föreslagit att länskolnämndsutredningens betänkande överlämnas till denna för vidare beaktande.

Om skolans arbetsformer får präglas av större flexibilitet och variation, bör klassen som viktigaste undervisningsform vid behov kunna brytas ner i mindre undervisningsgrupper.

Inga nya storskolor bör komma till, innan SIA-utredningen närmare klarlagt hur de påverkar arbetssituationen i skolan.

Klassföreståndarna måste ges reella möjligheter att fullgöra sin viktiga funktion som huvudansvariga för elevvården. Betydelsen av en väl fungerande elevvård kan knappast överskattas.

En annan orsak till att många elever har svårt att engagera sig i skolarbetet är troligen att ett antal elever går igenom hela grundskolan utan att inhämta de grundläggande färdigheter som är nödvändiga för de fortsatta studierna. Både forskningsresultat och praktiska erfarenheter tyder på att det finns brister t. ex. i vad gäller elevernas förmåga att läsa och skriva det egna språket. Finns inte dessa förutsättningar i fråga om baskunskap blir lätt konsekvensen för elevernas del bristande intresse och vantrivsel. Varje elev som lämnar skolan bör ha erhållit grundläggande färdigheter åtminstone i svenska, matematik och ett främmande språk. Språkundervisningen i gymnasieskolan bör också förbättras.

En rapport som pedagogiska utvecklingsblocket i Uppsala publicerade om en undersökning förra året visar att även om eleverna inte uppskattar den teoretiska delen av undervisningen i årskurserna 8 och 9 kan de visa en positiv inställning till praktiskt arbete. Man konstaterar sålunda: "Att uppleva skolarbetet som meningsfullt tycks för de flesta elever vara en förutsättning för att kunna trivas i skolan. Endast en närmare kontakt med arbetslivet utanför skolan torde kunna ge många elever känslan av att behöva de kunskaper och färdigheter som de kan inhämta i skolan." Bristande motivation för studierna är säkerligen för en del elever anledning till s. k. skoltrötthet.

När det gäller åtgärder i detta avseende på ungdomsskolans område vill jag ur våra motioner nämna ett par exempel. Vi menar att valmöjligheterna i årskurs 9 bör öka, så att större hänsyn tas till elevernas behov, förutsättningar och intressen. Praktiska och teoretiska studieinslag bör erbjudas eleverna som likvärdiga alternativ. Vidare bör man förstärka de yrkesförberedande inslagen på grundskolans nivå. Av de elever som varje år lämnar grundskolan är det endast två tredjedelar som direkt fortsätter till gymnasieskolan. Resten går ut i yrkeslivet utan att dessförinnan ha fått del av någon yrkesutbildning.

Så några ord om skolans uppgift att ge fostran och hjälp till personlighetsutveckling. Det finns en tendens från en del håll att vilja lägga en allt större del av ansvaret för de ungas fostran på skolan. Det är naturligtvis riktigt att den tid eleverna tillbringar i skolan ger underlag för en del krav i detta hänseende. Man får dock inte glömma att den större delen av sin tid tillbringar eleverna utanför skolans inflytande, i hemmet, bland kamrater eller i föreningsliv. Vidare har barnen fått sin grundläggande etiska och sociala prägning redan innan de nått skolåldern. Vill man ge barnen hjälp till en riktig anpassning i samhället bör den alltså i första hand förmedlas genom hemmen.

Här aktualiseras en högst väsentlig fråga, nämligen den om behovet av samarbete hem-skola-samhälle. De bristfälliga kontakterna mellan hemmen och skolan har gett upphov till missförstånd och många onödiga irritationsmoment. Skall sådant i framtiden kunna undvikas måste det etableras ett nära samarbete mellan skola och hem. Inte minst när det gäller den i höstas beslutade allmänna förskolan är det viktigt, vare sig den har kommunal eller enskild huvudman, att det upprättas ett förtroendefullt förhållande mellan hemmen och skolan. Befarade komplikationer när det gäller skiftande värderingar, med avseende på uppfostningsfrågor, skulle måhända den vägen kunna undvikas.

Folkpartiet anser för sin del att en aktiv samverkan bör skapas mellan småbarnsföräldrar och personal vid förskolan. Till denna samverkan bör i framtiden med fördel en utbyggd föräldrautbildning naturligen knytas, som åren igenom kan stimulera föräldrar och lärare till förståelse och respekt för den fostran man på ömse håll vill ge de unga.

Det som jag nu närmast har varit inne på utgör ett exempel på vad vi kallar vuxenutbildning. Efter allt som under det senaste decenniet har hänt på ungdomsskolans område råder det i dag tämligen stor enighet om att krafterna nu måste inriktas på att på ett bättre sätt tillgodose kravet på vuxenutbildning. Det är ett rättvisekrav att de generationer som inte har haft samma möjligheter till utbildning i unga år som den generation som nu befinner sig i utbildningssektorn skall få möjlighet till kompensering för detta i vuxen ålder. Dessutom förändras arbetslivets krav på yrkesutbildning så snabbt också inom samma fack, att begreppet återkommande utbildning har blivit välkänt för oss.

Inom folkpartiet talar vi gärna om ett utbildande samhälle. I detta uttryck lägger vi då in ytterligare en aspekt: skolan får inte bli en isolerad institution, avskärmad från samhället i övrigt. Verksamheten i skolan måste ge utrymme för aktivitet och ansvarstagande från elevernas sida och hjälpa dem till ett brett register av erfarenheter. De krav som

arbetslivet ställer på en återkommande utbildning motsvaras av ett krav i motsatt riktning. Var och en som kan ett yrke bör också vara beredd att lära ut det. Varje institution som har att göra med barn och ungdom måste på nytt gå in i utbildningsfunktionen. I ett utbildande samhälle har hem, skola och arbetsliv ett gemensamt ansvar för den fostran och utbildning som kommer det unga släktet till del och bör också i konsekvens därmed på ett flexibelt sätt möta kraven på att lära icke för skolan utan för livet.

Herr NORDSTRANDH (m):

Fru talman! Till utbildningsdepartementet hör inte bara utbildning och kultur av olika slag utan även något oegentligt med hänsyn till bl. a. departementets benämning – vissa kyrkoärenden. Det må alltså, då vi nu i debatten rör oss på utbildningsdepartementets vida område, tillåtas mig att anlägga några synpunkter på det kyrkopolitiska och det kyrkoorganisatoriska läge som vi befinner oss i sedan resultaten av 1968 års beredning om stat och kyrka arkiverats.

Som den minnesgode kanske erinrar sig var det den 21 mars 1973 som statsministern meddelade regeringens beslut att inte framlägga något förslag i stat–kyrka-frågan. Opinionen mot ett förverkligande av de principer för skiljandet av stat och kyrka, som 1968 års beredning om stat och kyrka framlagt, hade blivit för stark. Sambandet skall bestå. Samtidigt knöts emellertid till det av tvånget framkallade kloka regeringsbeslutet den mindre kloka reservationen att några reformer av betydelse inom ramen för det behållna sambandet inte skulle få förekomma. Endast smärre förändringar skulle tillåtas. Inställningen är utomordentligt otillfredsställande och klart utvecklingshämmande.

Det förhållandet att förslagen från 1968 års beredning om stat och kyrka icke har kunnat läggas till grund för utformningen av de framtida relationerna mellan staten och svenska kyrkan får alltså inte enligt den uppfattning som bl. a. företräds av moderata samlingspartiet, medföra att allt vidare arbete för att få till stånd erforderliga reformer avstannar. Uppgifterna att framlägga förslag till sådana reformer beträffande svenska kyrkans organisation och arbetsformer som kan anses önskvärda och nödvändiga kvarstår sålunda.

Sedan kyrka–stat-frågan börjat utredas, redan i och med tillsättandet av den första utredningen, 1958 års utredning, har reformarbetet inom svenska kyrkan tyvärr i stort sett upphört. Reformförslag har avvisats med hänvisning till att de bör tas upp i samband med den genomgripande kyrkopolitiska reform som vore att vänta sedan det stora utredningsarbetet avslutas. Detta gäller nästan undantagslöst i de fall då reformförslag har gått till regering och riksdag.

Reformer på det kyrkliga området är emellertid nödvändiga, även om de icke skall ske inom den principiella ram som föreslagits av 1968 års beredning, nämligen inom ramen för brytandet av sambandet mellan stat och kyrka, avskaffande av den kyrkliga beskattningsrätten och upphävande av församlingsstyrelselagen. Det är uppenbart att svenska kyrkans egna inre organisations- och arbetsförhållanden måste moderniseras också i nuvarande fortsatta relationer till staten.

Sedan regeringens besked kommit om att utredningsförslaget icke skulle genomföras, har man inom svenska kyrkan på ärkebiskopens initiativ tillsatt en arbetsgrupp, vars uppgift är att granska svenska kyrkans inre organisations- och arbetsförhållanden. Man har inom kyrkan själv funnit att reformer i dessa hänseenden inte bör fördröjas. Huvudprinciperna i ett sådant reformarbete bör, sägs det, vara dels ökad självbestämmanderätt för kyrkan i de inomkyrkliga frågorna, dels uppbyggnad av en demokratisk organisation inte bara på församlingsplanet, där den redan finns, utan även på stifts- och riksplanet. Detta förutsätter bl. a. inrättande av en central kyrkostyrelse. Tidsmässigt bör arbetet inom arbetsgruppen enligt ärkebiskopens PM bedrivas så att reformförslag som principiellt berör nuvarande samband mellan staten och kyrkan kan aktualiseras i god tid före nästa kyrkomöte, som är avsett att hållas i oktober månad 1975.

Eftersom sambandet mellan stat och kyrka, som ett resultat av det tydliga uttrycket för en stark folkopinion, kommer att bestå, är det en orimlig ståndpunkt om statsmakterna vägrar medverka till sådana reformer som gör det möjligt för kyrkan att på bästa sätt fungera inom ramen för det bevarade sambandet. Statsmakterna bör följaktligen inte bara medverka i utan också själva ta ett eget initiativ till det utredningsarbete som måste föregå reformarbetet.

En tänkbar väg är att tillsätta en statlig utredning med företrädare för såväl de politiska partierna som svenska kyrkan för att lösa uppgiften i samverkan och samråd med den av ärkebiskopen tillsatta interna expertgruppen. Detta utredningsuppdrag skulle icke innebära en omfattande analys av de mer allmänna frågor rörande samhället och trossamfunden som ägnats stort utrymme i stat-kyrka-beredningens arbete utan klart inriktas på att arbeta fram förslag till sådana inre reformer som kan anses önskvärda och nödvändiga.

I den debatt som följt sedan 1968 års beredning framlagt sitt förslag 1972 framstod det som uppenbart att stor enighet rådde om att hur den egentliga stat-kyrka-frågan än löstes, de fria trossamfunden måste få bättre arbetsvillkor än tidigare. Vi i moderata samlingspartiet delar helt denna uppfattning. Samfundens möjligheter är i dag hårt beskurna. Det torde inte vara någon överdrift att säga det. Den svenska skattepolitiken, som i stort sett jämställer trossamfund och ideella organisationer med vanliga företag, exempelvis i fråga om arbetsgivaravgift, har inneburit ständigt nya pålagor. Ett trossamfund har få möjligheter att kompensera sig. Avdragsrätt vid inkomstbeskattningen för gåvor till religiösa ändamål väntar ännu på att införas. Uppräkningen av det statliga stödet till de fria trossamfunden som infördes budgetåret 1972/73 skall fortgå med sikte på att i görligaste mån åstadkomma ekonomisk likställighet mellan svenska kyrkan och de fria samfunden. Principen skall vara att bästa möjliga arbetsförhållanden skall beredas alla samfund. Jag utgår ifrån att föredragande kyrkominister anser detsamma, även om han i statsverkspropositionen endast talar om att statsbidraget "bör" behållas. Försvinna får det givetvis endast om det ersätts med ett bättre system för tryggnad av de fria samfundens förutsättningar att arbeta på ett med svenska kyrkans möjligheter jämförligt sätt.

Kyrkoministern finner det, säger han, angeläget att stödet till församlingar och samfund som verkar i Sverige utanför svenska kyrkan ökas väsentligt, men han kan endast biträda en uppräknig av innevarande budgetårs anslag på 5 miljoner kronor till 10 miljoner kronor för nästkommande budgetår. Vad som i detta sammanhang skall betecknas som väsentligt kan man ha olika meningar om.

Sveriges frikyrkoråd räknar med ett anslag av en helt annan storleksordning än tidigare, som skulle innebära ett mera avgörande steg mot en ekonomiskt likvärdig behandling från statens sida. Frikyrkorådet kommer fram till att ca 35 miljoner kronor vore ett till samfundens totala utgiftsvolym – i jämförelse med svenska kyrkans ekonomiska situation – lämpligt avpassat anslag.

Med hänsyn till frikyrkorådets beräkningar, vilkas riktighet det inte finns någon anledning att betvivla, kan förslaget om 10 miljoner kronor inte betecknas som tillräckligt om målsättningen om ekonomisk jämställdhet skall förverkligas inom rimlig tid. Staten tar i viss mån tillbaka med den ena handen vad den ger med den andra. 5 miljoner kronor täcker knappast vad de fria samfundet inlevererar till statsverket i form av arbetsgivaravgift. Samfundens ekonomiska villkor har, jag upprepar det, i realiteten starkt försämrats under senare år. Å andra sidan är det uppenbart att det ekonomiska målet av statsfinansiella skäl inte kan uppnås med en gång utan att detta måste ske etappvis. En lämplig avvägning för budgetåret 1974/75 måste dock innebära ett betydligt högre anslag än 10 miljoner kronor.

Vad som alltså, till slut, bör ske under den närmaste framtiden i fråga om trossamfundens situation i det svenska samhället är följande:

Sambandet mellan staten och svenska kyrkan består.

Reformer, syftande till bättre inre organisations- och arbetsförhållanden för svenska kyrkan förbereds.

Avdragsrätt vid beskattningen för gåvor till religiösa ändamål införs. De fria samfundens ekonomiska likställighet med svenska kyrkan uppnås snarast.

Herr POLSTAM (c):

Fru talman! För cirka två år sedan antog centerpartiet ett kriminalpolitiskt program, som liksom partiprogrammet, bygger på grundsatsen om alla människors lika värde och rättigheter. Alla människor måste garanteras rättssäkerhet och trygghet, och arbetet härför skall präglas för individen. Det bästa sättet att skapa rättssäkerhet och trygghet är att huvuduppgiften inom allt samhällsarbete liksom inom kriminalpolitiken blir brottsförebyggande.

1973 tog man ett steg i rätt riktning. Redan i januari månad tillsattes brottskommissionen, som hade att snabbt lägga fram förslag om åtgärder för att minska den akuta brottsligheten. Så skedde också, och redan innan vårsessionen avslutades hade riksdagen fattat beslut om vissa åtgärder, bl. a. om förstärkning av polisens resurser. En socialt inriktad omhändertagandelagstiftning infördes, och ett brottsförebyggande råd inrättades. Reformen skedde också på kriminalvårdsområdet. Det är

Torsdagen den
31 januari 1974*Allmänpolitisk
debatt*

givetvis vår förhoppning att alla de här besluten skall leda till förbättringar.

Vi har även i år från centerpartiets sida lagt fram en partimotion, som bygger vidare på vårt kriminalpolitiska program. Jag skall inte referera hela den motionen, men där tar vi även i år upp skadestandsfrågan. Brottsoffren glöms ofta bort i sammanhanget. Allmänheten kan bibringas den uppfattningen att samhällets intresse bara riktas mot de människor som begår brott, men att endast ett ringa eller inget intresse alls ägnas de människor som drabbas av brott.

Den här frågan är utomordentligt svår att lösa både för dem som drabbas och för dem som begått brott, men den kan inte vara olöslig. Den bör bli föremål för översyn, och förslag om nya regler för skadestånd till brottsoffer bör snarast föreläggas riksdagen. Löser man det problemet, kan man måhända också förbättra allmänhetens inställning till dem som hamnat snett liksom till det väsentliga rehabiliteringsarbetet inom kriminalvårdens olika faser, då inte minst frivården.

Brottsförebyggande rådet har jag redan nämnt. Det har hälsats med tillfredsställelse. Rådet skall närmast under Kungl. Maj:ts samordna samhällets och enskildas insatser mot brott, och det skall också genom utredningar och initiativ medverka i det kriminalpolitiska utvecklingsarbetet.

I motiveringar som framgår av motionen föreslår vi att rådet, som redan nu fungerar som en kommitté, får fortsätta som en kommitté under ytterligare ett år efter den 1 juli 1974 för att få tid att finna de bästa formerna.

Ett problem som då också måste lösas är frågan om anställning av rådets personal. Den måste nämligen kunna knytas fastare till organisationen redan nu – annars löper man lätt risken att dels förlora redan engagerade personer, dels få svårigheter att rekrytera de mest lämpliga människorna. Jag kan nämna att rådet redan nu har en sekreterartjänst besatt med en person som är tjänstledig från en kommunal tjänst fram till den 1 juli 1974. Därefter kan han inte erhålla någon ny tjänstledighet, och han anser sig därför tvungen att återgå till den tryggare anställningen i kommunens tjänst. Detta skulle vara synnerligen negativt för rådet och dess arbete. Jag hoppas därför att man i departementet redan nu kan förbereda en lösning på problemet. En tänkbar sådan är att rådet får vara eller får bli en del i justitiedepartementet och att personalen i rådet anställs där och på så sätt kan garanteras en säkrare anställningsform. Vi kommer också att ta upp den här problematiken vid utskottsbehandlingen av ärendet.

Resurserna behöver också ökas en del. Rådet måste kunna arbeta såväl administrativt som utrednings- och utvecklingsmässigt, och forskningsarbetet måste bli meningsfullt. Departementsförslaget är i detta avseende för svagt i förhållande till utredningsförslaget och till vad vissa remissinstanser sagt. Därför har vi föreslagit en uppräknig av förvaltningskostnaderna med 425 000 kronor och utvecklingskostnaderna med 400 000 kronor. Motiveringen finns redovisad i motionen.

Förhoppningarna på det brottsförebyggande rådet är stora, och vi hoppas att dess arbete efter hand skall leda till målsättningen: en minskad kriminalitet.

Fru talman! Jag vill i det här sammanhanget också säga något om polisens situation. När brottskommissionen höll på med sitt utredningsarbete uppdrogs åt ett neutralt företag – Insitutet för marknadsundersökningar AB – att verkställa en undersökning om allmänhetens kunskaper och attityder till polisen. Resultatet blev ett konstaterande, att förhållandet mellan allmänheten och polisen på det hela taget är gott. Viss skillnad visade det sig visserligen råda mellan storstadsområdena och landet i övrigt, men generellt sett är förhållandet gott. Detta gäller även mellan ungdomen och polisen. Men ett annat konstaterande gjordes också i denna utredning, och det var att informationen om polisen och dess verksamhet är för dålig och behöver ökas, kanske främst bland ungdomen i storstadsområdena. Jag är övertygad om att den bristen skall kunna avhjälpas.

Från vissa håll passade man emellertid på att samtidigt hårt kritisera den svenska polisen och polisens maktbefogenheter. Detta skedde framför allt när omhändertagandelagstiftningen föreslogs och antogs av riksdagen. Man vägrade i dessa kretsar – som dock glädjande nog ännu utgör en minoritet i det svenska samhället – att acceptera den sociala sidan i lagen om tillfälligt omhändertagande. I stället hävdade man att vi är på väg mot en definitiv polisstat: nu kan polisen ta hand om vem som helst helt godtyckligt under sex timmar. På sätt och vis försökte man också göra gällande att den lagstiftande församlingens ansvar, dvs. riksdagens ansvar, i stället lagts på polisen. Ett omhändertagande av ett antal greker i Stockholm togs också som intäkt för att kritiken var riktig, och man konstaterade utan någon som helst utredning att omhändertagandet skett i samband med en demonstration – trots att den demonstrationen hade ägt rum dygnet tidigare. Hur det än ligger till med den saken, kan ett olycksfall i arbetet – man talar också om den mänskliga faktorn – naturligtvis inträffa inom polisen lika väl som inom andra yrkesområden, och i så fall skall givetvis polisen också kunna ta emot en saklig kritik. Men ojust kritik och ojusta medel måste inte bara polisen protestera mot, det måste även de ansvariga i samhället protestera mot.

I en demokrati som Sverige har vi ingen s. k. polisstat och vi får heller ingen sådan i det här landet, så länge vi kan bevara vår demokrati. Det är detta som vår polis skall hjälpa oss med. Det är den demokratiska och demokratiskt valda riksdagen som tillsammans med regeringen bär ansvaret härför. Inte förrän de som vill störta vårt nuvarande samhällsskick – och de finns bl. a. bland osakliga kritiker mot polisen – kommer till makten föreligger risk för att vi får en s. k. polisstat i det här landet. Då blir det nog även slut på möjligheterna att få ha synpunkter på olika förhållanden. Inte förrän då föreligger således den här risken. Nu finns den inte.

Tyvär fick vi också uppleva ett synnerligen negativt utspel från ett par medarbetare i Sveriges Radio i slutet av november. Programmet vinklades så att det blev kränkande och missvisande för enskilda polismän. Man gav bl. a. sken av polismisshandel inne på en polisstation, och ändå förekom ingen sådan. Det måste givetvis även TV-personalen ha sett, men genom att låta skriket från en omhändertagen person gå ut i

TV-apparaterna, när vederbörande var skymd av polismännen, gavs tittarna suggestivt den uppfattningen att mannen då blev misshandlad av andra polismän. Det var en ovanligt ful insinuation mot de närvarande polismännen. Man kan inte heller frigöra sig från misstanken om speciell avsikt med programmet, nämligen att polisens goodwill inte får bli för stor. Norrmalmstorgsdramat var kanske alltför bra i det avseendet för polisens del.

I TV-programmet lät man några enskilda polismän agera, och det var påfallande att man inte lyckats hitta annat än mot yrket negativa befattningshavare. Det kanske rent av var det allra svåraste i *den* TV-produktionen. Det fanns även befattningshavare som medverkade i programmet och som efteråt var djupt skakade av det sätt på vilket deras medverkan kom in i programmet. Sättet att klippa in korta, vinklade avsnitt av ett tal av rikspolischefen måste ha känts kränkande inte bara för honom själv utan även för andra människor som tar avstånd från den här sortens journalistik. Jag har hört det av helt vanligt folk, människor som svarar för produktion och utveckling i det svenska samhället, människor som är arbetsamma och skötsamma och som lämnar en stor del av sin inkomst i skatt till bl. a. gemensam social trygghet och service.

Slutligen: Hur ser de ut, de svenska polismännen, som angräps från vissa håll? Ja, de är helt vanliga vardagsmänniskor. Samma problem och bekymmer. Mammor och pappor med ansvar för hem och familj. Fullvärdiga skattebetalare. Vänliga och socialt inriktade människor som arbetar för oss andra och för vår trygghet och vår säkerhet. De är personer som ena gången får sin personliga integritet kränkt av vissa människor i vårt samhälle och som nästa gång får rycka in till samma människors försvar.

Fru talman! Jag tror att vi kan vara helt lugna. Så länge vi har den lojala svenska poliskåren, så länge finns det förutsättningar att försvara vår demokrati. Vi har all anledning att ställa upp och försvara den kåren.

Herr BÖRJESSON i Falköping (c):

Fru talman! "Sjukvården måste drivas som industri."

Denna rubrik kunde man läsa i en tidning för några dagar sedan. Rubriken avsåg en artikel om BB- och barnavdelningarna vid sjukhus samt om en centralisering av mödra- och barnavården. Jag skall inte på något sätt kommentera nämnda artikel, utan jag vill endast i anslutning till rubriken anföra några korta kommentarer.

Man blir både ledsen och arg över en rubrik om att sjukvården skall drivas som industri. Är det verkligen en målsättning att eftersträva? I ett land som vårt med en levnadsstandard som i jämförelse med andra länders är den högsta, skall det drivas en sjukvård mer inriktad efter industriella principer än människovård. Det låter bestickande – rationellt som industri – men om en sådan "målsättning" skulle kunna förverkligas, vem får sitta emellan? Blir det inte patienten – människan – som drabbas av konsekvenserna därav? Patienten, inte minst på våra långvårdsavdelningar, mentalsjukhus etc., är i många fall redan bortglömd. Hur skall det bli i fortsättningen om principen att sjukvården måste drivas som industri skulle förverkligas? Jag är övertygad om att den

personliga omvårdnaden, som inte kan förverkligas på annat sätt än genom personliga insatser av läkare och annan sjukvårdspersonal, skulle avsevärt försämrats och kanske helt försvinna om till övervägande delen ekonomiska aspekter blev normgivande i sjukvården.

Det bör sägas ifrån så att det hörs både till ansvariga inom sjukvården och inte minst till politikerna, att människan, dvs. patienten, inte är en produkt som kan behandlas av maskiner, såsom man behandlar de produkter som tillverkas inom industrin. Visst kan man skaffa tekniska hjälpmedel för att underlätta arbetet inom sjukvården. Det är sant! Men dessa hjälpmedel – hur bra de än må vara – kan inte ersätta nödvändig personlig omvårdnad av läkare och annan sjukvårdspersonal. Det får inte bli så inom svensk sjukvård att enbart ekonomiska aspekter styr sjukvården. Om så skulle bli förhållandet har vi anledning fråga oss vart vi är på väg i vårt svenska samhälle. Talet om vår höga levnadsstandard är då en uppenbar lögn – en vacker illusion, utan verklighetsunderlag. Vår sjukvård kostar mycket pengar – miljardbelopp – och dessa måste vi vara med och betala. Vi måste vara med och betala ännu mer – kanske på bekostnad av den femte semesterveckan eller ett uppskjutande av ett kommande beslut om arbetstidsförkortning för landets arbetstagare.

Menar vi allvar med talet om jämlikhet och solidaritet, kan vi inte tillåta att betingelserna för de människor som anlitar våra sjukhus och vårdinrättningar av olika slag försämrats. Och talet om att sjukvården måste drivas rationellt som industri måste med kraft tillbakavisas.

Fröken MATTSON (s):

Fru talman! Vi har nu kommit till rubriken Närings- och arbetsmarknadspolitik under den allmänpolitiska debatten. Jag har anmält mig att tala under den rubriken, fastän det är helt klart att den fråga jag ämnar beröra, arbetstidsfrågan, lika väl skulle ha kunnat läggas under föregående rubrik, Social- och familjepolitik. Den är nämligen integrerad med och påverkar de allra flesta samhällsavsnitt som berörs i den politiska diskussionen och de politiska besluten i denna kammare.

Att jag valt detta ämne beror på att jag representerar Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, som på kongressen 1972 och alltsedan dess slagit fast att frågan om arbetstiden fortfarande är en av de allra viktigaste sociala och politiska frågorna. Arbetstidsfrågan kan heller inte anses vara tillfredsställande löst förrän den totala arbetstiden är så avpassad att det är möjligt för varje vuxen att förena ett förvärvsarbete med vårdansvar för barn, politisk och facklig aktivitet och ett rikt fritidsliv.

Målsättningen arbete åt alla har alltid stått främst för oss inom socialdemokratin. Under 1960- och 1970-talen har också denna målsättning kommit allt närmare genom en rad åtgärder, som bl. a. har gjort kvinnornas starka inbrytning på arbetsmarknaden möjlig. Det är en mycket positiv utveckling och den måste fortsätta. De närmaste åren kommer att medföra stora svårigheter att hålla sysselsättningen vid nuvarande nivå och att ytterligare öka den. Övergången från ett industrisamhälle till ett servicesamhälle kommer att medföra stora omställningsproblem, och det är därför viktigt att det upprättas en

långsiktig plan för sysselsättningen. Vi anser det angeläget att arbetstidsfrågorna beaktas vid detta arbete.

En förkortning av arbetstiden bör givetvis inte ses som ett medel att lösa sysselsättningsproblemen. Inom stora områden finns ännu, fru talman, otillfredsställda behov, och det är därför möjligt att med arbetsmarknads-, näringspolitiska och andra medel ge människor full sysselsättning. Inte desto mindre bör det noga övervägas när det utarbetas en sysselsättningsplan för den allra närmaste framtiden, om inte en ökning av människors fritid är ett av de mest angelägna behov som bör tillgodoses. Det finns ingen anledning att öka sysselsättningen med utgångspunkt i en åttatimmarsdag, om människans behov kan tillgodoses med en sysselsättning som är baserad på en betydligt kortare arbetsdag,

Den förändrade sysselsättningssituationen innebär bl. a. att det vanligaste förhållandet i familjerna i dag är att båda vuxna förvärvsarbetar. Det relativa arbetskraftstalet för männen i åldersgruppen 35–44 år – den ålder då de flesta har minderåriga barn – var för två år sedan 95,1. För kvinnorna i samma åldersgrupp var det relativa arbetskraftstalet 71,2. Det är vidare sannolikt att kvinnornas förvärvsfrekvens ytterligare kommer att öka under resten av 1970-talet och närma sig samma nivå som männens. Detta är givetvis till stor del beroende på de politiska åtgärder som vidtas när det gäller sådana åtgärder som barnomsorgen, boendeservicen och arbetstiden.

Ett viktigt mål för samhället är att garantera en god och harmonisk uppväxt för barnen. Nära kontakt med barnen är också ett viktigt välfärdsmål för föräldrarna. Med införandet av den föräldraförsäkring som trädde i kraft vid årsskiftet 1974 har ett viktigt principiellt steg tagits när det gäller föräldrarnas roll i förhållande till barnen. Som första land i världen har vi i Sverige givit fadern och modern samma roll som förälder. Det är viktigt att den fortsatta reformpolitiken ger båda föräldrarna möjlighet att fylla sin uppgift gentemot barnet även när föräldrapenningen har upphört.

De långa dagliga arbetstiderna gör det ofta svårt för föräldrar och barn att etablera en nära och god kontakt med varandra. Arbetstiden inklusive restid för föräldrarna uppgår ofta till hela nio eller tio timmar om dagen. Till det kommer det den tid det tar att handla mat och hämta barn, och det minskar fritiden ytterligare.

De dagliga uppgifter som hör samman med familjens personliga service beräknas för en tvåbarnsfamilj, där båda förvärvsarbetar, till ca 4 timmar per dag. Den tid som blir över för daglig fritidssamvaro med barnen är därigenom mycket begränsad. En förkortning av den dagliga arbetstiden skulle öka möjligheterna för föräldrarna att skapa en god miljö för barnen, och det skulle vara till glädje både för föräldrarna och för barnen.

Den kollektiva barnomsorgen är ytterst viktig för barnen, och den måste fortsätta tills behovet är täckt. Men jag vill gärna framhålla att detta inte på något sätt minskar föräldrarnas omsorg och ansvar för barnen. Det är nödvändigt att föräldrar och barn får mera tid för varandra. Det kan bli möjligt genom en kortare arbetsdag.

Arbetsmiljön är nu föremål för rätt omfattande reformarbete. En bättre arbetsmiljö ger fler människor möjligheter att arbeta, och den

minskar utslagningsprocessen. I det sammanhanget bör framhållas att arbetstidsfrågorna också bör innefattas i diskussionen om en arbetsmiljö. En kortare arbetsdag skulle bidra till att ge fler människor möjlighet att aktivt ta del i arbetslivet. Strävandena att förbättra arbetsmiljön bör därför följas av en nedskärning av arbetstiden för att därmed bättre anpassa arbetet till människorna och inte tvärtom som ofta nu är fallet.

Detta gäller inte minst den äldre arbetskraften. Med ökande ålder nedsätts arbetsförmågan. Många äldre är därför tvingade att sluta sitt arbete långt innan de nått upp till pensionsåldern. Med en kortare arbetsdag skulle många äldre kunna ha kvar sitt arbete längre. En kombination av kortare generell arbetstid och rörlig pensionsålder, som har föreslagits i diskussionerna, skulle bäst tillgodose de äldres behov och därmed också minska utslagningsprocessen. Med en sådan reform av arbetstiden skulle många människor få tillfälle att under längre tid än som annars varit möjligt ta del av arbetslivet.

Till detta kommer ytterligare en synpunkt. Det är arbetstidens förhållande till demokratin. Demokratins grundtanke är ju att alla skall kunna delta i och påverka samhället. Det kanske sker på olika sätt: genom studier, genom politisk och facklig aktivitet, genom olika former av kulturaktiviteter. Men för att detta skall vara möjligt krävs att arbetsmiljön är sådan att människor har krafter kvar på sin fritid. Aktivitet kräver också tid. Att delta i möten, gå i studiecirkelar, delta i den kommunala vuxenutbildningen, följa med i den allmänna politiska debatten är bara möjligt för människor som har tid över för detta.

Människornas bristande tid gör det också svårt för vår politiska rörelse att utvecklas. Det kan konstateras att barnfamiljernas arbetsdag är mycket lång, och det är alldeles självfallet att svårigheterna för dem att också vara politiskt och fackligt aktiva är mycket stora.

I dag har de flesta familjer löst det här dilemmat genom att en i familjen är fackligt och/eller politiskt aktiv medan den andra helt avstår från det politiska eller fackliga arbetet och tar huvudansvaret för familjen. Men i familjerna följer vanligen uppdelningen det gängse könsrollsmönstret: mannen är den utåtriktade, medan kvinnan är den som tar huvudansvaret för barnen. Här ligger en av huvudorsakerna till kvinnornas bristande politiska och fackliga aktivitet och den låga kvinnorepresentationen i de politiska och fackliga beslutsfattande instanserna. Det är någonting som vi inte vill, kan eller bör acceptera. Det måste också bli möjligt för var och en att delta i arbetet med att påverka samhället. En förkortning av den dagliga arbetstiden och den därmed följande längre fritiden skulle öka möjligheterna att ta del i dessa aktiviteter, och därmed skulle demokratin kunna fördjupas.

En del av dessa synpunkter var, fru talman, huvudtema för en av de motioner som jag tillsammans med nästan samtliga socialdemokratiska kvinnliga ledamöter i riksdagen lade i denna fråga under förra årets allmänna motionstid.

Det är rätt intressant att konstatera hur tankegångar som denna på en kortare arbetsdag sakta växer sig fram. Men när de väl har vunnit mark, har de också snabbt fått en allmän anslutning. Det är bara några månader sedan vi i riksdagen diskuterade frågan om en kortare arbetsdag och ett

utskott avvisade det krav vi då ställde om en utredning om samhällets möjligheter att svara för service under den kortare arbetsdagen.

Sedan inrikesutskottet diskuterade denna motion har åtskilligt hänt, och vi kan i dag konstatera att de här tankegångarna, som vi socialdemokratiska kvinnor först förde fram, nu återfinns både i folkpartiets nya partipolitiska program och i det aktivitetsprogram som Fredrika-Bremer-Förbundet just offentliggjort. Vi är självfallet väldigt glada åt det stödet, men vi som står bakom tankegångarna på den korta arbetsdagen och på allt sätt vill se till att den skall förverkligas litat ändå mer på den sittande socialdemokratiska regeringen. Därför gjordes alldeles före årsskiftet en uppvaktning för statsministern av samtliga partiets sidorganisationer: kvinnoförbundet, SSU, de kristna socialdemokraterna samt Unga örnar. Vi förde fram ungefär de tankegångar på den kortare arbetsdagen som jag här i korthet relaterat, och vi begärde en utredning i frågan.

Det är, fru talman, väldigt glädjande att i dag kunna konstatera att vi i det svar som har kommit från arbetsmarknadsdepartementet, undertecknat av statsrådet Ingemund Bengtsson, fått ett ytterligt positivt bemötande. Det heter där bl. a. att i en sysselsättningsplanering kommer självfallet frågan om arbetstidens omfattning och förläggning att bli av stor betydelse liksom andra åtgärder inom utbildningen, arbetsmarknadspolitiken och socialpolitiken, som tillsammans kan bidra till en social utjämning. Statsrådet Bengtsson säger att de principiella argument som vi fört fram enligt hans mening har mycket stor slagkraft. Han anser liksom den arbetsgrupp inom LO som också kommit fram till samma slutsats som vi att en kortare arbetsdag är någonting som långsiktigt måste prioriteras och någonting som vi skall arbeta för.

I direktiven till den utredning som nu är tillsatt och som skall behandla semesterfrågor, bl. a. möjligheterna att införa ytterligare en semestervecka, är det också inskrivet att dessa spörsmål hör intimt samman med en förkortning av arbetsdagen. I direktiven står det ungefär detsamma som det jag krävde i den i fjol avslagna motionen, nämligen att samhällets möjligheter att bereda föräldrarna och barnen all rimlig service med utgångspunkt i en kortare arbetsdag måste utredas. Vi ser detta som ett steg på vägen till en slutlig lösning av en fråga, som den fackliga och politiska arbetarrörelsen tillsammans har förklarat sig beredda att lösa. Men jag vill också begagna detta tillfälle att peka på att den kortare arbetsdagen från våra utgångspunkter är betydligt viktigare långsiktigt än ytterligare en semestervecka.

Herr BÖRJESSON i Glömminge (c):

Fru talman! Det råder väl inte några större meningsskiljaktigheter vad gäller uppfattningen att ett effektivt och livskraftigt näringsliv med en god produktionskraft och goda konkurrensförhållanden både inom och utom landet är grunden för upprätthållande av en god levnadsstandard och strävandena att ernå en ökad välfärd. Vi anser sålunda att vi som konsumenter inte bara behöver en produktion av varor och tjänster utan också att denna produktion måste ligga som ekonomisk grund för den sociala tryggheten och för den jämlikhetspolitik vi vill föra.

Finansminister Sträng anförde i går kväll 30 företag som exempel på näringslivets läge just nu. Han säger att 27 av dessa hade redovisat goda konjunkturer och att det inte heller skulle vara så farligt med de andra tre. Det kan väl hända att de uppgifter som lämnades var riktiga för just dessa företag, som hade redovisats i en tidningsenkät. Men jag vill ändå peka på den bruttoarbetslöshet som vi för närvarande har. Man kan visserligen diskutera hur stor den är, men enligt en beräkning är den omkring 200 000 personer. Det förekommer också en ständig ström av uppgifter om konkursdrabbade företag, och en mängd företag försvinner genom fusioner med andra företag. Om man skall ge en objektiv bild av näringslivets läge över hela linjen, får man inte lämna överdrivet skönmålande bulletiner.

Vi hoppas och tror att genom oljekrisen inte skall inträffa något som skulle försvåra näringslivets förutsättningar framöver. Vi vet att de höjda oljepriserna medför en påfrestning på handelsbalansen i storleksordningen 5 000 miljoner kronor – det fick vi höra många gånger i går och då gäller det att bevaka alla möjligheter till konkurrenskraft och produktionskraft hos vårt svenska näringsliv.

Vi är också överens om att vi inte kan göra som Frankrike, som levererar krigsmateriel – uppenbart krigskontraband – som betalning för oljan till arabländerna. Det gäller för vårt land att med produktion av och handel med våra vanliga varor söka upprätthålla en väl avvägd handelsbalans.

När det gäller energikostnaderna för vårt land funderar man många gånger över det förhållandet att det har kunnat rulla vidare på den här vägen, att vi som bor i ett land med ganska mycket inhemskt bränsle skall behöva värma upp våra bostäder med bränsle från arabländernas öknar. Det bör i stället vara en del av näringspolitiken att tillvarata landets egna tillgångar på bränsle. Den tanken bör staten stödja, så att man inte, om oljekrisen skulle övervinnas, faller tillbaka i de gamla spåren alltför snabbt.

Det är ju inte en liten målsättning som man deklarerar i den politiska debatten när man talar om att näringslivet skall upprätthålla sysselsättningen. Man bedömer nu att det behövs bortåt en halv miljon nya arbetstillfällen ett stycke in på 1980-talet, och det finns t. o. m. de som nämner större antal. Hur som helst förstår vi att här är grunden för de ansträngningar som vi måste göra för att vidmakthålla ett effektivt näringsliv. Sverige hade ju ett bra utgångsläge efter andra världskriget med ett ganska stort försprång framför inte minst övriga länder i Europa. Sedan har vårt näringsliv kommit att sacka efter något och ligger väl nu inte så långt före.

Ett sätt att hindra stigande arbetslöshet eller minska den arbetslöshet som finns måste vara – det har upprepats många gånger här ifrån talarstolen, inte minst vid den här debatten – skapandet av nya arbetsplatser, och det betyder naturligtvis startande av nya företag. Jag vill understryka att startandet av små och medelstora företag är en mycket verksam del av bekämpningen av arbetslösheten.

När det gäller de mindre företagen och i synnerhet de mycket små, kan jag inte inse varför särskilda avgifter och löneskatt skall gå ut över

företagarens egeninkomst. Jag har till årets riksdag väckt en motion där jag yrkar på att den egna inkomsten inte skall ligga till grund för sådana avgifter.

Det redovisas ofta som ett stort problem när det gäller näringsliv och sysselsättning att de lediga platserna inte finns där de arbetslösa är bosatta. Men om man genom en sådan decentraliseringspolitik som är vår målsättning ser till, att olika orter blir delaktiga av företag, så kan man bortarbota den här obalansen. Det är klart att man i alla samhällen och i alla tider kommer att vilja ha stora företag, men när det gäller att jämna ut den regionala obalansen är tillskapandet av små och medelstora företag ett mycket effektivt medel.

Nu har de små företagen som vi vet svårigheter som borde kunna mildras. De har svårt att klara kapitalanskaffningen, och beskattningen är betungande, i synnerhet vid generationsskiften. Här talades i går om att det möjligen från regeringen skulle komma förslag om en förbättring av skattesystemet för dessa företag vid generationsskiften. Jag vill hälsa med stor tillfredsställelse om det inom inte alltför avlägsen tid kan läggas ett förslag på det området.

Vårt näringsliv måste bygga på en arbetsfördelning mellan företag av olika storlek. Man kan på det sättet tillvarata både stordriftens och den mindre företagsamhetens fördelar.

Vad de högre oljepriserna kan komma att betyda för näringslivet i avlägsnare delar av vårt land och i glesbygder är mycket svårt att bedöma. Men det är klart att företag som har långa avstånd till avlämningsorter för gods m. m. får jämförelsevis mera kännbara kostnadsökningar genom att drivmedelspriserna stiger. Här vore något slag av drivmedelssubvention motiverad, trots att detta givetvis är svårt att genomföra.

En stor del av näringslivet är nu baserat på vad man brukar kalla pendlingen från glesbygd till arbetsplats. Tendensen till en återvändande bosättning i förut avfolkningsdrabbade glesbygder kan genom den nya utvecklingen komma att avstanna, och det skulle i så fall vara olyckligt, eftersom den regionala obalansen skulle förvärras på nytt. Ett av botemedlen häremot är goda kollektiva trafikmedel på den svenska landsbygden. Till ett livskraftigt näringsliv i en bygd hör ju goda kommunikationsmöjligheter. Pendeltrafikens inlemmande i näringslivets rutin är det klokt att räkna med.

Som motvikt till stigande drivmedelspriser och därmed högre reskostnader för befolkningen i glesbygderna kan rekommenderas dels samåkning i stort, dels ordnande av arbetstider så att största möjliga samåkning kan ske – om inte arbetstiderna passar så hjälper det ju inte att ordna denna samåkning – och dels skatteavdrag som är sådana att de ökade kostnaderna för resor blir avdragsgilla i deklarationen.

När det gäller näringslivets framtida struktur frågar man sig hur utvecklingen kommer att gå. Bli det ständigt nya fusioner? Bli det en fortsatt utveckling som innebär att internationella företag köper upp företag i vårt land? Något fast och bestämt i fråga om prognoserna härutinnan har inte kunnat utkristallisera sig. Kommer sammanslagningen att gynnas av de i många fall alltmer påtagliga rationaliseringsvinster och nya skyddade patent och tillverkningsförfaranden? Debatten härom

Nr 16

Torsdagen den
31 januari 1974

Allmänpolitisk
debatt

är trevande och känslomässig, och ofta reagerar de anställda på ett fusionsdrabbat företag så att de säger att nu har man sålt företaget, och man har också sålt de anställda. Det är här fråga om oerhört svåra bedömningar. Även om företaget inte fusioneras, kan ju nya tillverkningar och nya patent göra att företaget blir mindre konkurrenskraftigt så att det får läggas ned i alla fall. Det har ju varit så att svenska företag under tidernas lopp behärskat patent för tändstickor, kylskåp och dränkbara pumpar och inom världshandeln dragit fördel av detta. Naturligtvis har Sverige haft stor nytta härav.

Vi svenskar vill givetvis bli delaktiga av de nya rön, patent och uppfinningar som görs i andra länder, och vi kan ju inte utan vidare tvinga andra länder att ställa detta till vårt förfogande. Och för Sveriges del är det naturligtvis nödvändigt att få sälja på världsmarknaden för sysselsättningens och handelsbalansens skull.

Statsministern sade i går att marknadskrafterna inte ger trygghet och att vi inte skall ha någon övertro på marknadskrafterna utan i stället hysa en sund misstro mot dem. Jag vill inte säga att tankegången är felaktig, men i alla fall kan man inte utan vidare instämma i uttalandet. Så enkelt är det inte i praktiken. Vi har ju faktiskt upplevt att företag med mer eller mindre statligt deläggande bakom sig lagts ned, så att de anställda stått utan arbete. Detta har skett t. o. m. då företaget i fråga varit den enda arbetsplats som man kunnat räkna med på orten och trots att staten alltså på ett eller annat sätt varit engagerad.

Det finns ju ännu inte fullt avgjorda strukturella omdaningar som diskuteras – det är Emmaboda glasbruk tillsammans med ett franskt företag och det är EUROK-koncernens Cementa AB som med sig införlivar Gullhögens bruk, blir ensam producent i Sverige av cement och lägger ner Hällekisfabriken. Tidigare har ju regeringen välsignat fusionerna av Skandinaviska banken och Enskilda banken liksom av AB Electrolux och AB Ätvidabergs industrier. Man kan då inte i samma andedrag säga att marknadskrafterna inte ger trygghet utan måste mötas med misstro. När man nu talar om marknadskrafterna menar man väl ofta företagen och den spekulation som de eventuellt bedriver, men de här exemplen visar att det är inte så lätt att förhindra nedläggning av arbetsplatser.

Det är mot bakgrund av denna erfarenhet som vi i våra motioner och i vårt program sagt att vi tycker att det många gånger är en onödig strid mellan företagen och de anställda. Vi har funnit att det är en partipolitisk skiljevägg som är onödig. Samma förhållande gäller många gånger mellan samhälle och näringsliv. Vid fördelningen av arbetsresultaten är naturligtvis företagare och anställda olika parter, men det är ofta onödigt att uppkonstruera motsättningar mellan dessa olika kategorier.

Fru talman! När vi nu här i riksdagen går att med anföranden av skiftande slag – det får man väl säga – lämna årets statsverksproposition till bearbetning i de olika utskotten för att sedan avgöras av riksdagen in pleno, med eller utan lottning, är det med förhoppningen att beslutet skall bli sådana att vårt näringsliv får goda och tillfredsställande förhållanden för kommande år.

Herr HOVHAMMAR (m):

Fru talman! Det har sagts vid åtskilliga tillfällen, inte minst från denna talarstol, att vi hade en högkonjunktur innan energikrisen kom; och i regeringen närstående kretsar har man tolkat det som ett bevis för att vi har fört en väldigt klarsynt ekonomisk politik i det här landet. Jag tycker att man måste ha ganska små pretentioner på högkonjunktur, om man vågar kalla 1973 för ett verkligt gott år. Konkursfrekvensen inom svenskt näringsliv låg nämligen alltså på mycket hög nivå; antalet företagskonkurser 1973 låg t. o. m. en smula över 1972 års siffra. Totalt registrerades 3 087 företagskonkurser 1973 mot 3 070 året innan. Tittar man närmare på siffrorna finner man att det ekonomiska klimatet för framför allt den mindre och medelstora företagsamheten, som det talas så vackert om inte minst i denna kammare, ingalunda förbättrades under fjolåret; 95 procent av 1973 års konkurser gällde nämligen företag med färre än 50 anställda. Oftast orsakades konkursen av skulder till staten i form av skatter, sociala avgifter och momsinsbetalningar. Detta förhållande tycker jag bör ge oss en del att tänka på. Det är så självklart att det knappast behöver sägas, att företagarna också skall göra rätt för sig gentemot staten, men säkerligen ligger det oftast ingen kriminell tanke bakom de uteblivna skattebetalningarna. Företagsledaren har haft för ont om pengar för att klara utgifterna och lönerna. Optimistisk i överkant hoppas han att nästa månad skall bli litet bättre, och därför "lånar" han av de medel som han kanske skall leverera in till det allmänna. Jag har mött många sådana fall i det praktiska livet. Jag erkänner att det är felaktigt, men det är kanske också mänskligt, ty hoppet är ju det sista som får överge en företagare. Förlorar han hoppet, så förlorar många människor jobbet.

Men siffrorna pekar i alla fall på att framför allt de indirekta skatterna utgör en mycket allvarlig belastning för företagen. På regeringshåll har man sedan några år fått klart för sig att det inte går att höja det direkta skattestrycket så mycket mer. Då blir medborgarnas reaktion för stark. Man har också klart för sig, tror jag, att momsen nästan har nått taket och att det inte finns mycket mer att hämta där heller. Då tycker regeringen sig ha funnit en skatteälla i de indirekta skatter som påläggs företagen och som inte märks så särskilt mycket av gemene man. Men de indirekta skatterna på företagen är en Döbelnsmedicin. Den hjälper statens finanser för dagen, men den gör morgondagen sjufalt värre, eftersom den försämrar det svenska näringslivets förmåga att ge människorna meningsfyllda jobb.

Fru talman! Finansminister Sträng brukar ibland förklara att det gör företagarna detsamma om de betalar en viss del av lönesumman till de anställda och en annan del till staten. Det tycker jag är att i högsta grad förenkla problemställningarna. Så enkelt ligger det inte till för vare sig företagare eller löntagare. De känner den indirekta beskattningen av företagsamheten som en del av lönen. Om det resonemanget vore riktigt skulle säkerligen löneförhandlingarna -- där man ju avgör den del av lönesumman som inte dikteras av staten -- vara betydligt lättare.

Det sägs också från regeringen närstående kretsar att arbetsgivaravgifterna egentligen inte betalas av företagarna, därför att den beskattningen

Nr 16

Torsdagen den
31 januari 1974

*Allmänpolitisk
debatt*

ju småningom tas igen i högre priser för produktion och distribution och därför överlastas på konsumenterna. De indirekta skatterna skulle på det sättet kunna jämföras med momsen.

Det är emellertid en sanning med mycket stor modifikation. Arbetsgivaravgifterna – löneskatten – är nämligen inte som momsen en konkurrensneutral skattebelastning. Momsen drabbar – jag tror att detta har påpekats alltför litet – importvarorna på samma sätt som hemmaproducerade varor. För exporten gäller att momsen lyfts av vid gränsen. Momsen är alltså totalt konkurrensneutral, och det är ett absolut krav på all indirekt beskattning. Men arbetsgivaravgifterna och annan indirekt beskattning av företagsamheten är en ren diskriminering av det svenska näringslivet i konkurrens med utländska företag. Arbetsgivaravgifterna höjer de svenska varornas pris på hemmamarknaden i konkurrens med utländska varor. På exportmarknaden höjer de också svenska varors priser och försämrar konkurrensförmågan. Arbetsgivaravgifterna och andra indirekta skatter på företagsamheten är enligt min uppfattning en straffbeskattning av svenska varor i jämförelse med utländska på hemmamarknaden och en straffbeskattning av svenska exportvaror på de utländska marknaderna. Detta är allvarligt nog i dagens läge, då det svenska näringslivet, som alla känner till, har ett utomordentligt högt kostnadsläge.

När man använder de indirekta skatterna för att finansiera sådana reformer som slopandet av folkpensionsavgifterna, tandvård osv., försämrar man alltså de svenska företagens möjligheter att trygga de jobb som finns och – det är inte minst viktigt – att skapa nya jobb. Det är underligt att en regering som ofta säger att den höga sysselsättningen är dess främsta mål vill använda dylika sysselsättningsfientliga skatter. Det förefaller ibland närmast vara ett utslag av desperation.

Dessa problem har riksdagsledamöter från de tre icke-socialistiska partierna påpekat i gemensamma motioner till årets riksdag. Vi hoppas så småningom få anledning att komma tillbaka till dem i debatten.

Över huvud taget måste det svenska näringslivet behandlas på ett annat sätt än nu när det gäller skatterna. Jag syftar i första hand på arvs- och förmögenhetsskatterna och på sättet att beräkna substansvärdet hos aktier i familjeföretag. Vad är egentligen en förmögenhet i ett familjeföretag? Naturligtvis är förmögenheten i själva verket endast det kapitaliserade värdet av avkastningen och ingalunda de inflationskronor som ligger i exempelvis byggnader och maskiner. Denna "substans" har i regel sitt värde uteslutande så länge ett företag drivs. Ett företag med förhållandevis låg avkastning, som kanske ger många människor arbete, kan formellt ha en hög "substans". Men den "substansen" är säkerligen inte mycket värd om man plötsligt skulle tvingas avveckla företaget, vilket ofta sker i skilda branscher. Substansvärdet är i högsta grad relativt, dvs. beroende av konjunkturen. Men likafullt kan det föranleda en för företagaren påfrestande hög skattebelastning, som framför allt blir kännbar vid generationsväxlingar. Förmögenhetsskatten, som i själva verket är en beskattning av ett arbetsredskap, kan i förening med arvsskatten innebära ett hot mot företagets fortsatta bestånd. Det finns många konkreta bevis för den saken här i landet. Familjeföretagen kan --

det har vi många exempel på från senare år -- tvingas att lägga ned eller att fusionera med större företag och koncerner. Den problematiken har herr Börjesson i Glömminge just berört. Till detta kommer att nedläggande av familjeföretag kan betyda en avmattning i hela näringslivets dynamik, eftersom vi vet att de mindre och medelstora företagen spelar en mycket stor roll i det här landets ekonomi.

Fru talman! Om vi skall ha en fortsatt dynamik i näringslivet – och det är vi alla ense om behövs – och om vi vill ha en fortsatt spridning av den mindre och medelstora företagsamheten också utanför de stora tätorterna och regionerna, måste man se till att skattesystemet utformas på ett sådant sätt att man inte beskattar arbetsredskap och sysselsättning alltför hårt. Jag vill erinra om att en hantverkares arbetsredskap inte kunde utmätas förr i tiden. Det var mer eller mindre en oskriven lag. De var viktiga för hans fortsatta verksamhet och inkomst. Men vid en generationsväxling beskattas kapitalet – som inte är tillgängligt för företagarfamiljens konsumtion utan som, vilket jag nyss sade, är ett arbetsredskap – så hårt att företagets fortsatta bestånd kan vara ytterst osäkert. Man får inte skatta ihjäl våra familjeföretag i en obestämd känsla av att de s. k. kapitalägarna skall klämmas åt, som det heter. Det kapital som ägarfamiljen i familjeföretag har är inte tillgängligt för konsumtion utan det är ett lika viktigt produktionsredskap som exempelvis maskinerna.

En annan och ny syn på företagsamheten behövs alltså i de hårdnande tider vi nu går till mötes. Världen över försämras konjunkturerna. Under fjolåret hade förhållandena utomlands förbättrats mer än här hemma, och det gav oss draghjälp. Det gick ganska lätt att exportera, och det betydde mycket för vår samlade ekonomi. Många tecken tyder på att tillväxten i bruttonationalprodukten ute i världen på många håll nu blir mycket låg och på en del håll praktiskt taget noll. Vi har fått rapporter, ganska nyligen för resten, just i den riktningen. I det läget gäller det mer än hittills att verkligen stimulera ekonomin här hemma. Jag tror inte att det stimulanspaket som regeringen lagt fram i de här dagarna är en tillräcklig stimulans. Människorna måste nog få behålla *mer* av sin inkomst för att de skall våga öka sin konsumtion och därmed aktivt bidra till att näringslivet kan få ökad aktivitet och ge de anställda sysselsättning.

Vi vet att vi får fördyringar av våra levnadsomkostnader på grund av omständigheter som vi inte råder över. Produktionen kommer att bli allt dyrare, distributionen likaså. Hyrorna kommer att stiga, och kostnaderna för privatbilismen spelar en icke obetydlig roll.

En gång för inte så länge sedan bodde människorna nära eller på sin arbetsplats. Det var under det gamla bondesamhällets tid. I dag har samhället förändrats. Vi har fått en ny typ av människor, som kallas pendlare, och deras omkostnader för inkomsternas förvärvande, som det så vackert heter, kommer att stiga. I den situationen blir också människornas benägenhet att spara större – att spara av det lilla vi har att avsätta. Fördyringarna måste motverkas genom stimulansåtgärder – och där tror jag att en sänkning eller ett borttagande av momsens, som föreslagits i motioner av de tre icke-socialistiska partierna, för närvarande

Nr 16

Torsdagen den
31 januari 1974

*Allmänpolitisk
debatt*

är en bra stimulansform.

Fru talman! Allra sist vill jag säga. Regeringen har inget ansvar för vad som hänt utomlands. Det kan vi inte belasta den med. Men den har ansvar för hur verkningarna av energikrisen skall mötas.

Därför gäller det i dag att sätta in åtgärder, men de skall sättas in *nu* och det skall också vara tillräckligt stora åtgärder.

I detta anförande instämde herrar Oskarson, Nordgren, Schött och Lothigius samt fru Troedsson (samtliga m).

På förslag av fru tredje vice talmannen beslöt kammaren uppskjuta den fortsatta överläggningen till kl. 19.30.

§ 13 Upplästes följande till kammaren inkomna ansökan:

Till riksdagens kammare

Undertecknade anhåller om ledighet från riksdagsarbetet under tiden den 5/2--23/2 1974 med anledning av studieresa för utredningen angående Sveriges utvecklingssamarbete med u-länderna.

Stockholm den 30 januari 1974

Georg Andersson

Åke Gustavsson

Sture Korpås

Per Petersson

Bertil Måbrink

Anna-Lisa Nilsson

Kammaren biföll denna ansökan.

§ 14 Anmälades och bordlades Kungl. Maj:ts proposition nr 17 med förslag till lag om ransonering av stadsgas.

§ 15 Meddelande ang. enkel fråga

Meddelades att följande enkla fråga denna dag framstälts, nämligen av

Nr 49 Herr *Berndtson* (vpk) till herr industriministern om undersökning rörande förekomsten av naturgas i Sverige:

Planeras åtgärder för att undersöka förekomsten av naturgas i Sverige?

§ 16 Kammaren åtskildes kl. 17.56.

In fidem

SUNE K. JOHANSSON

/Solveig Gemert